

EKONOMICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

***Hospodárstvo Slovenska
medzi dvoma prahmi***

Karol Morvay – Martin Hudcovský – Miroslav Štefánik

2025

Autori (v abecednom poradí):

Ing. Martin Hudcovský, PhD.

doc. Ing. Karol Morvay, PhD.

Mgr. Miroslav Štefánik, PhD.

Autori sú pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV.

Recenzenti:

doc. Mgr. Daniel Gerbery, PhD.

Ing. Ivana Kuráková, PhD.

Práca je súčasťou riešenia projektov VEGA 2/0042/23, APVV-21-0360 a VEGA 1/0398/23.

Jazyková korektúra: Mgr. Judita Páleníková

Grafický návrh obálky: Lucia Kvetanová

Technické spracovanie: Silvia Rémayová

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Bratislava 2025

ISBN 978-80-7144-360-5

e-ISBN 978-80-7144-361-2

OBSAH

Zoznam skratiek.....	4
Úvod.....	5
Dva fiktívne prahy alebo čo si v tejto knihe všímame	7
Kapitola 1	
Rezistentná (?) medzera v produktivite	12
1.1 Prekonávanie produktívnej medzery 2.0.....	12
1.2 Prečo sa to zaseklo?	20
Kapitola 2	
Štruktúrne zmeny a uviaznutie pod prahom	30
2.1 Duálna ekonomika (alebo rast izolovaného ostrova)	30
2.2 Keď „motory rastu“ nie sú lídrami v dobiehaní	35
2.3 Priemet problému do regionálnej štruktúry.....	38
2.4 Zmena štruktúry príjmov: sektor domácností ako pomyselný víťaz?	41
2.5 Je pretrvávajúca dominancia priemyselnej výroby problémom?....	44
2.6 Oslabenie role stimulov z externého prostredia.....	47
Kapitola 3	
Pracovná sila – bývalá komparatívna výhoda.....	56
3.1 Zmena paradigmy na slovenskom trhu práce: od vysokej nezamestnanosti k nedostatku pracovných síl	56
3.1.1 Zmena situácie na slovenskom trhu práce.....	56
3.1.2 Auto-korekčné mechanizmy trhu práce.....	61
3.2 Politiky trhu práce korigujúce zmenu situácie na trhu práce.....	63
3.2.1 Podpora participácie na trhu práce v období intenzívneho rodičovstva	64
3.2.2 Aktivácia nezamestnaných nástrojmi aktívnej politiky trhu práce.....	68
3.2.3 Lákanie a udržanie pracovnej sily	72
Záver.....	79
Použitá literatúra.....	81

ZOZNAM SKRATIEK

AD	Agregátny dopyt
APTP	Aktívna politika trhu práce
BERD	Podnikové výdavky na výskum a vývoj
CEDEFOP	Európske stredisko pre rozvoj odborného vzdelávania
DD	Domáci dopyt
EA	Eurozóna
EHP	Európsky hospodársky priestor
EIB	Európska investičná banka
EMCO	Výbor pre zamestnanosť Európskej komisie
EÚ	Európska únia
EÚ15	Európska únia (15 členov, ktorí boli členmi pred rozšírením v roku 2004)
EÚ27	Európska únia (27 členov, stav po vystúpení Spojeného kráľovstva)
GERD	Hrubé domáce výdavky na výskum a vývoj
GVC	Globálne hodnotové reťazce
HDP	Hrubý domáci produkt
IKT	Informačno-komunikačné technológie
IMD	Medzinárodný inštitút pre rozvoj manažmentu
IPP	Produkty intelektuálneho vlastníctva
IT	Informačné technológie
LMP	Politika trhu práce
NUTS	Nomenklatúra územných štatistických jednotiek
OECD	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
SR	Slovenská republika
SVE	Stredná a východná Európa
ŠÚ SR	Štatistický úrad Slovenskej republiky
V4	Vyšehradská štvorka (Česko, Slovensko, Maďarsko a Poľsko)
PH	Pridaná hodnota
PP	Produktivita práce
ToT	Terms of trade, výmenné relácie
UoZ	Uchádzači o zamestnanie
ÚPSVaR	Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
WGI	Worldwide Governance Indicators, celosvetové indikátory spravovania

ÚVOD

Pred 35 rokmi sa slovenská ekonomika, ešte ako súčasť československej, začala transformovať na trhovú. Tento proces bol sprevádzaný veľkou neistotou a veľkými očakávaniami. Následne, v procese vzniku samostatného štátu, celkom prirodzene existovali obavy o osud ekonomiky v jej novom rámci. Ekonomika prechádzala jedným šokom z transformácie zo socialistickej na trhovú a k tomu sa pridával dodatočný šok v podobe oddelenia od jej výkonnejšej (českej) časti. V čase vzniku SR bola jej ekonomika na hranici medzi transformačnou depresiou a prvotným oživením. Z tohto pohľadu je súčasná kondícia ekonomiky úspechom: preukázala schopnosť udržať svoju stabilitu a v určitých obdobiach silno rásť, zmenila svoju štruktúru od dodávateľa lacných polotovarov k producentovi aj náročných výrobkov v svetových produkčných reťazcoch a zmenila využívanie ľudskej práce tak, že jej má v súčasnosti už nedostatok. Na prvý pohľad príbeh úspechu, systém „nahrubo“ dokáže pracovať. Ale pri podrobnejšej konfrontácii výsledkov s očakávaniami je tu nesúlad: už viac ako desaťročie trvá prestávka v dobíhaní úrovne a produktivity vyspelých ekonomík, štruktúrne zmeny neprinášajú dosť priestoru pre intelektuálne bohatstvo ani vyššiu mieru zhodnocovania vstupov, vzniká dobrá kvantita, ale nie dobrá kvalita pracovných miest, únik mozgov trvá a regionálne rozdiely sú stále priepastné. Je to ako so strojom, ktorý sa podarí dostať do podoby, že riadne pracuje, robí čo treba a správa sa ako iné podobné stroje, ale keď požadujete vyššie úžitkové parametre, už to nezvláda. Tomuto rozporu sa chceme venovať vo vedecko-popularizačnom duchu v našej knihe. Snažíme sa kombinovať údaje, vedecké fakty a poznatky z literatúry so štýlom, ktorý by mohol byť prijateľný pre širšiu ekonomickú obec, nielen pre akademickú sféru.

Po viac ako troch desaťročiach od prvotných úvah o budúcej prosperite alebo prežití ekonomiky v nových podmienkach (a zároveň viac ako dvoch desaťročiach od prijatia do EÚ) predkladáme znovuzamyslenie nad tým, aká je pozícia ekonomiky SR, kam sa za ten čas posunula, čo ju poháňa a brzdí. Nejde o kroniku vývoja ekonomiky za tento čas ani o komplexný rozbor jej ekonomických problémov. Skôr o vysvetlenie toho, ako ekonomika po prekonaní svojho prvého fiktívneho vývinového prahu (keď sa zmenila

na podobu štandardnej trhovej, splnila podmienky na začlenenie do EÚ a neskôr aj eurozóny – to je ten štandardne pracujúci stroj z vyššie uvedeného príkladu) zasekla pod druhým prahom (stratila ťah v dobiehaní úrovne vyspelejších – to je to nezvládanie vyšších úžitkových vlastností).

Kniha si všíma premeny predovšetkým v troch pohľadoch: v pohľade na výkonnosť ekonomiky, na jej štruktúru a na využívanie práce. Tým sa tak trochu kombinuje ekonomický pohľad aj so sociálnym. V analyzovaných troch aspektoch sa dobre prejavuje tak rozbeh ekonomiky na jej solídnu úroveň, ako aj problémovosť pri naplňaní vyšších očakávaní.

Dva fiktívne prahy alebo čo si v tejto knihe všímame

Prahy väčšinou oddeľujú od seba dva priestory. Ohraničujú nejaký priestor a na postúpenie do iného priestoru ich treba prekonať. Ekonomia neprechádza žiadnymi fyzickými prahmi, môže však prekonávať prahy symbolické: ak sa presúva z jednej svojej kvality do inej (schéma 1).

O aké dva symbolické prahy tu ide? Ten prvý predstavuje vytvorenie fungujúcej, štandardnej trhovej ekonomiky. Tá by mala aspoň v hrubých črtách ladiť so západoeurópskymi ekonomikami, s ktorými sa zbližovala v integračnom procese. Ťažko sa exaktne stanovuje moment, keď bývalá socialistická ekonomika prekonáva tento prah. O jeho absolvovaní možno hovoriť skôr na základe nepriamych indícií. Ak tvrdíme, že tento prah slovenskou ekonomikou prekonaný bol, môžeme sa oprieť o nasledovné argumenty:

- SR bola prijatá do EÚ (2004), čo je dôkazom súladu podstatnej časti pravidiel, ktorými sa spoločnosť a ekonomika riadia. Netransformovaná, hybridná ekonomika by nemohla byť posúdená ako vhodná pre začlenenie do spoločného trhu EÚ ani neskôr pre členstvo v eurozóne. Ekonomika preukázala nielen zosúladenie sa s formálnymi pravidlami vyspelých európskych ekonomík, ale aj schopnosť udržať makroekonomickú stabilitu v stanovených intervaloch (pri prijímaní eura);

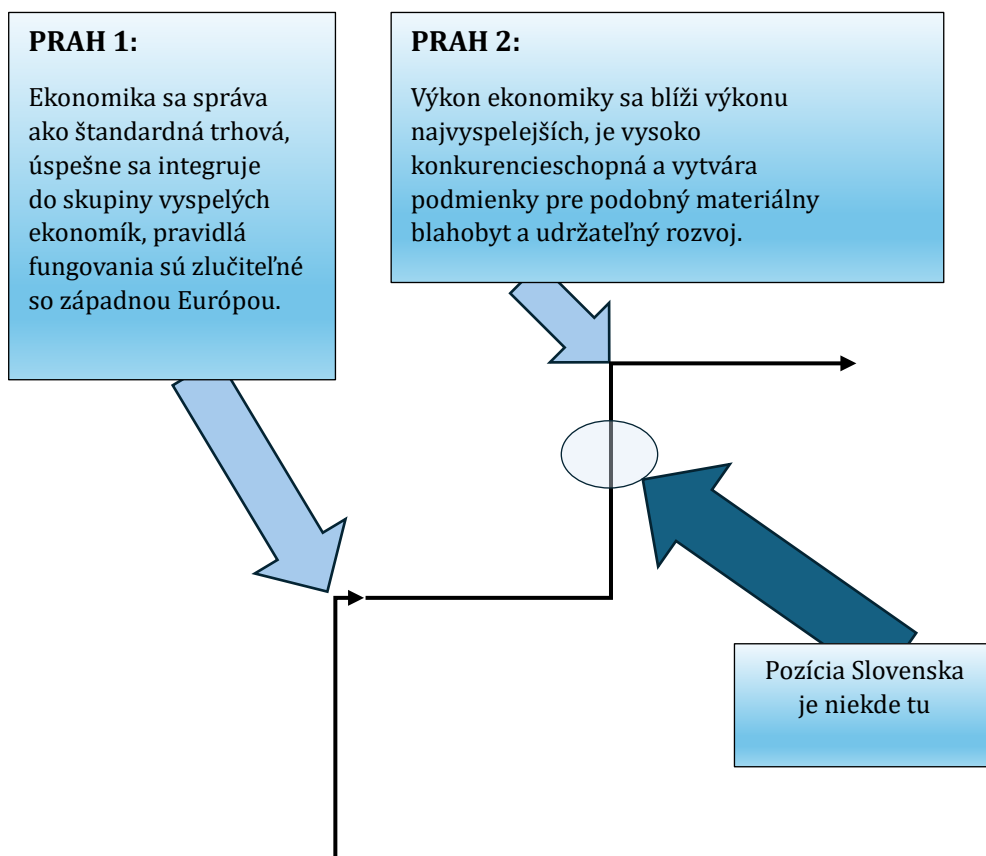
- Analýza Luptáčka a kol. (2005) preukázala, že krátko pred prijatím Slovenska do EÚ už bolo správanie sa ekonomiky blízke štandardnému makroekonomickému modelu, v skorších rokoch ekonomika SR nebola takýmito modelmi opísateľná. Počínanie ekonomiky od začiatku jej transformácie približne do obdobia 2001/2002 nebolo možné opísať štandardnými, zo západnej Európy známymi princípmi (modelmi štandardnej ekonomiky). Viaceré ekonomické veličiny sa správali veľmi špecificky, čo bolo dané hybridným charakterom ekonomiky, s rozvíjajúcimi sa prvkami trhovej a pri prežívaní zvyškov socialistickej. Približne od roku 2002 (t. j. dva roky pred vstupom do EÚ) už bolo možné vývoj parametrov ekonomiky opisovať pomocou vzťahov známych z fungovania štandardných trhových ekonomík;

- Členstvo v OECD (od 2000) bolo vyjadrením príslušnosti k vyspelým ekonomikám. Tiež Medzinárodný menový fond preradil slovenskú ekonomiku medzi tzv. advanced, teda vyspelé ekonomiky.

Prekonávanie prahu bolo skomplikované autoritárskou politikou v 90. rokoch, oživovaním hybridných prvkov v transformujúcej sa ekonomike a dočasným vypadnutím Slovenska zo špičky integračného procesu.¹ Následná zvýšená aktivita v tomto smere v období 1999 – 2004 preukázala možnosť zvládnuť proces transformácie aj v pozícii outsidera, ak je vysoká motivácia a aspoň čiastočná podpora naprieč politickým spektrom.

Schéma 1

Dva fiktívne prahy – dva stupne transformácie ekonomiky

Prameň: autori.

¹ K tejto téme viac napr. Aslund a Djankov (eds., 2017), Marcinčin a Belavý (eds., 1999) alebo Morvay a kol. (2005).

Druhý pomyselný prah predstavuje priblíženie sa k výkonnosti vyspelých európskych ekonomík. Podobnosť princípov a mechanizmov s vyspelejšími ekonomikami je už daná, métou je však priblíženie sa k ich výkonnostným parametrom. Je to totiž predpokladom zbližovania životných úrovní. A toto je prah, ku ktorému sa ekonomika SR výrazne priblížila, v jednom bode však ustrnula. Toto ustrnutie sa stalo dlhodobým javom. Najprv si ho všímali ekonómovia, postupne sa však stal politickou a traumatizujúcou spoločenskou témou, a preto si žiada podrobnejší pohľad. Problému preto venujeme značnú pozornosť, obnovenie a pokračovanie procesu transformácie je rozhodujúcou výzvou pre dlhodobú hospodársku stratégiu. Ako ďalšie kapitoly ukážu, ide o komplexný problém neriešiteľný nejakou bežnou korekciou hospodárskej politiky, ale iba dlhodobým strategickým programom.

Analýza tohto problému je tu vedená z troch uhlov pohľadu:

1) Pohľad cez problém oslabenej produktivity práce a tzv. produktivnú medzeru (rozdiel v produktivite práce medzi SR a vyspelejšími ekonomikami). Oslabenie rastu produktivity² sa priamo premieta do neschopnosti ekonomiky dobiehať úroveň svojich vyspelejších partnerov. Je blokátorom výkonnosti ekonomiky, a tým rastu zdrojov pre spoločnosť. Preskúmame pretrvávajúci rozsah tejto medzery a dôvody, pre ktoré sa nedarí rýchlejšie ju uzatvárať.

2) Pohľad cez zmeny vnútorného usporiadania (štruktúry) ekonomiky a hybné sily zmien tejto štruktúry. Ekonomická úroveň a výkonnosť sa menia práve cez štruktúrne zmeny. Preskúmame ich povahu a súvislosť so zaseknutím sa ekonomiky pod prahom. Oslabenie dynamiky ekonomiky musí mať svoj priemet do jej vnútornej štruktúry (do sektorov, odvetví, regiónov, zložiek dopytu ap.); ale aj naopak, štruktúrne problémy prispeli k ustrnutiu ekonomiky ako celku.

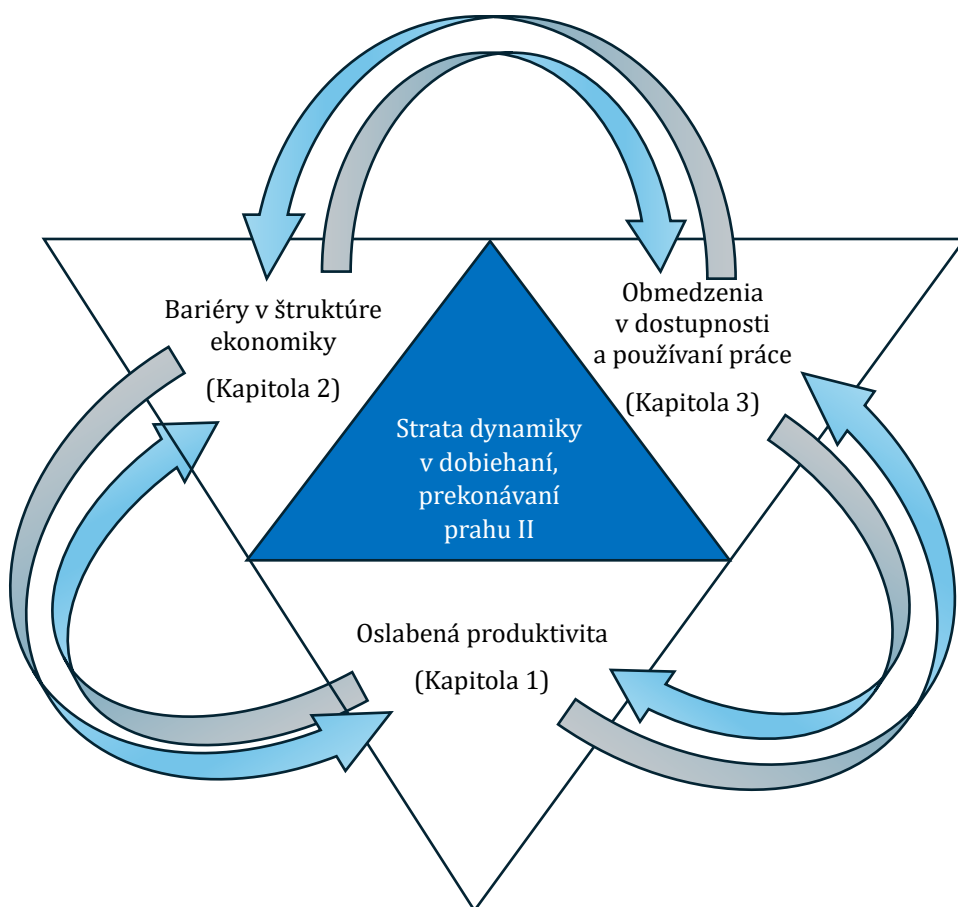
3) Pohľad cez využívanie práce (a teda využívanie ľudského potenciálu). Ukážeme, ako sa z pôvodnej strategickej výhody dostupnej pracovnej sily stala brzda ďalšieho rastu. Faktor práce má pri takýchto úvahách dvojitú rolu: je zdrojom pre rast a reálnu konvergenciu, pritom sa cez

² Ak sa v tejto publikácii vyskytuje pojem *produktivita* bez ďalšieho spresnenia, myslí sa produktivita práce.

prácu prenášajú výsledky ekonomiky do ďalších sociálno-ekonomických parametrov. Pohľad na využívanie práce a aktivizáciu pracovnej sily je metodicky trochu odlišný od vyššie uvedených pohľadov na produktivitu, výkonnosť a štruktúru ekonomiky. Kým pri otázkach produktivity, výkonnosti a štruktúrnej premeny sa uplatní makroekonomická analýza s využitím predovšetkým agregátov národného účtovníctva, pri otázkach využitia pracovného potenciálu si vo väčšej miere pomôžeme sondami do politik, ktoré považujeme za prekonané a brzdiace dynamiku ekonomiky.

Schéma 2

Tri uhly pohľadu na zaseknutie sa pod prahom II

Prameň: autori.

Naznačené tri uhly pohľadu sa prelínajú, vzájomne podmieňujú a dopĺňajú (schéma 2). Zodpovedá im členenie publikácie na tri kapitoly, každému z uvedených pohľadov prislúcha samostatná kapitola. S ohľadom na predmet skúmania majú prvé dve kapitoly výsostne ekonomickoanalytický prístup, tretia má popri ekonomickom aj zjavný širší spoločensko-ekonomický pohľad (predmet jej skúmania má nevyhnutne aj humánnu dimenziu).

KAPITOLA 1

Rezistentná (?) medzera v produktivite

V tejto kapitole sa venujeme miere zaostávania produktivity práce na Slovensku v porovnaní s vyspelými ekonomikami a tiež príčinám, pre ktoré produktivita práce v SR stále neatakuje úrovne jej vyspelejších partnerov. Prečo takýto pohľad? Lebo vysoká produktivita je podmienkou dobiehania ekonomickej úrovne. Vyjadruje schopnosť vytvoriť prácou čo najvyššiu hodnotu. Odrážajú sa v nej technológie, využitie intelektuálneho bohatstva, schopnosť zapojiť sa do svetového obchodu, štruktúrne zmeny v produkcii a mnoho ďalších faktorov. Produktivita práce je skvelým meradlom schopnosti podávať výkon.

1.1 Prekonávanie produktivitnej medzery 2.0

Pri posudzovaní problému ustrnutia pred druhým prahom použijeme ukazovateľ vytvorenej pridanej hodnoty na pracujúcu osobu. Nie je to jediný použiteľný ukazovateľ, mohol by byť použitý napr. HDP na obyvateľa. Vytvorená pridaná hodnota prepočítaná na pracujúceho vypovedá o tom, akú hodnotu v priemere vytvára pracujúca osoba v podmienkach danej ekonomiky. Nie je ovplyvnený obyvateľstvom, ktoré nepracuje (do výpočtu vchádzajú len pracujúce osoby). Lepšie vypovedá o tom, aký efekt má ekonomická činnosť v danej krajine. Takto zvolený ukazovateľ je makroekonomickým vyjadrením produktivity práce. Rozdiel medzi úrovňou produktivity v SR (resp. vo vybranej menej výkonnej ekonomike) a v najvyspelejších krajinách sa označuje ako produktivitná medzera. A práve takto chápaná produktivitná medzera je skvelým ukazovateľom na prezentovanie problému „straty ťahu“ na ceste k druhému prahu.

Prekonávanie produktivitnej medzery bolo od začiatku transformácie bývalých socialistických ekonomík vnímané ako strategická výzva, je to totiž nevyhnutná podmienka zbližovania životných úrovní. V čase krátko po vzniku samostatnej SR (prvé dobre medzinárodne porovnateľné údaje sú za rok 1995) bola úroveň produktivity práce v SR na úrovni asi 19,95 % úrovne krajín EÚ27. Česká ekonomika mala túto úroveň asi o štvrtinu

vyššiu. Hodnota v SR bola v danej chvíli najnižšia v skupine V4, resp. SVE5³ (hodnota Poľska bola veľmi blízko tej slovenskej).

Na posúdenie problému v kontexte vývoja širšej skupiny krajín SVE je v grafe 1.1 po teritoriálnych celkoch zobrazené zmenšovanie produktivitej medzery:

- Pre skupinu stredoeurópskych krajín SVE5 (graf 1.1a) je typický pomerne vyšší východiskový bod (v porovnaní s pobaltskými štátmi a juhovýchodnou Európou), pomerne prudké stúpanie v prvej polovici grafu (t. j. približne do obdobia globálnej recesie 2009). Následne prichádza výrazné spomalenie procesu. Najvýraznejší kontrast medzi prudkým vzostupom v prvej fáze a takmer stagnáciou v druhej je práve na Slovensku.

- V skupine pobaltských krajín (1.1b) je menej priaznivý východiskový bod (iba okolo 10 % úrovne priemeru EÚ, zato je prítomný kontinuálny proces dobiehania, neprerušený v druhej polovici pozorovaného obdobia. Krajiny Pobaltia tak dobehli, resp. predbehli úroveň SVE5 v produktivite práce.

- V južnom a juhovýchodnom regióne je obraz výrazne heterogénny (aj pri iba troch krajinách, 1.1c). Stretáva sa tu prípad veľmi nepriaznivého východiskového bodu so slabou ďalšou konvergenciou (Bulharsko), podobne nepriaznivého východiskového bodu, ale s výraznou ďalšou konvergenciou (Rumunsko) a aj pomerne výhodnejšieho východiskového bodu so slabou ďalšou konvergenciou (Chorvátsko).

- V grafe 1.1d vidno, koľko percentuálnych bodov z produktivitej medzery sa už podarilo odstrániť za obdobie do roku 2024. Slovensko zmenšilo svoju produktivnú medzeru o približne 46 percentuálnych bodov (postúpilo z 20 % na 66 % úrovne priemeru EÚ). Tým prekonal nadpolovičnú časť svojej konvergenčnej úlohy, chýba ďalších 34 percentuálnych bodov k dosiahnutiu pohyblivej méty (k úrovni priemeru EÚ). Práve táto skutočnosť motivovala k vloženiu výrazu 2.0 do nadpisu tejto podkapitoly. Ide o druhú časť úlohy, s ktorou má ekonomika v čase tvorby tohto textu zjavné ťažkosti. Najúspešnejšie v uzatváraní produktivitej medzery je Estónsko, ktoré zmenšením medzery o 55 percentuálnych bodov dosiahlo najvýraznejší posun zo všetkých bývalých socialistických krajín.

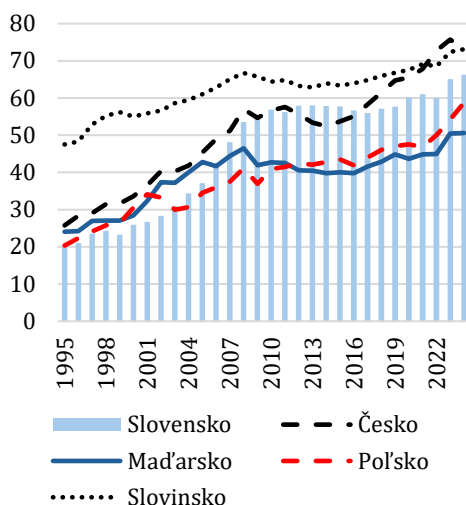
³ Ako skupinu SVE5 tu budeme označovať krajiny strednej a východnej Európy v zložení Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko a Slovinsko (teda V4 + Slovinsko).

Graf 1.1

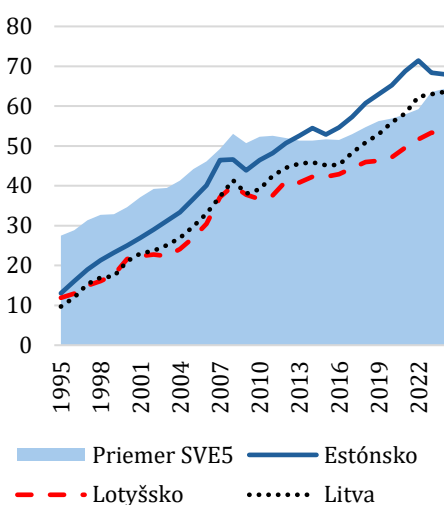
**Produktivita práce (pridaná hodnota na pracujúceho) v SVE,
v geografickom prehľade**

Pomer k úrovni EÚ27 v % (okrem grafu d).

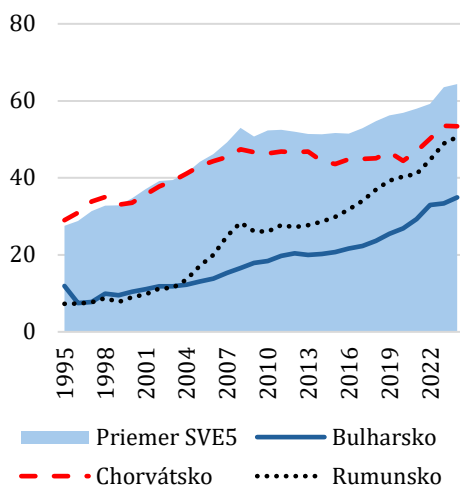
a) Stredná Európa (SVE5)

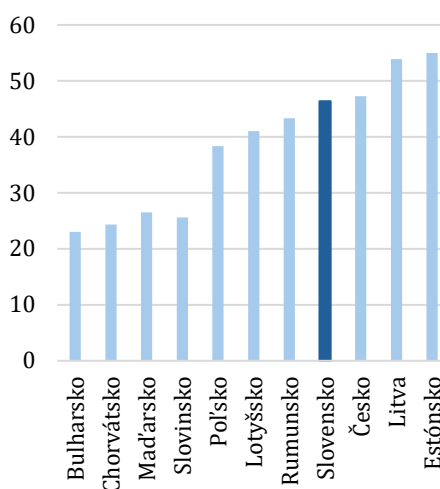
b) Pobaltské štáty

c) Juhovýchodná oblasť
(percentné body)

d) Zmenšenie prod. medzery

Poznámky:

V grafoch a, b, c je zvolená rovnaká stupnica na zvislých osiach kvôli ľahšej vizuálnej porovnateľnosti. Do grafov b, c je vložená pre porovnanie hodnota priemeru SVE5 (štátov z grafu a).

V grafe d je vyjadrená zmena medzery voči EÚ27 za obdobie 1995 – 2022 v percentuálnych bodoch. Napr. údaj 46,37 p. b. za SR je rozdielom medzi pomermi úrovne SR voči EÚ27 v roku 2024 (60,32 %) a v roku 1995 (19,95 %, pozri v grafe a).

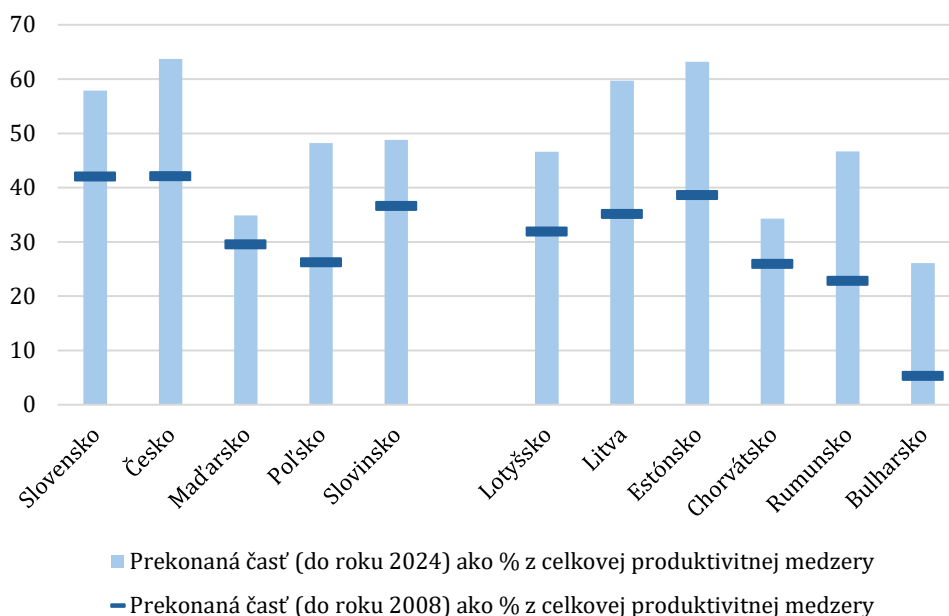
Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Prekonanie viac ako polovice produktívnej medzery má svoju problémovú stránku v tom, že takmer celé toto prekonávanie sa odohralo ešte do roku 2008. Neskorší pokrok je malý (graf 1.2).

G r a f 1.2

Aká časť produktívnej medzery sa už zavrela?

(Prekonaná časť produktívnej medzery v pomere k jej celkovému rozsahu, v %)

Poznámka: Vizualne oddelený je súbor krajín SVE5.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Podobný obraz úspešnej fázy 1.0 vidno v Česku, Maďarsku, Slovinsku a Chorvátsku, ale napr. v Estónsku (teda v krajine s najväčším pokrokom v uzatváraní produktívnej medzery) je pokrok v obidvoch časových fázach porovnateľne veľký.

Lahko uniká pozornosti, že tu ide o dobiehanie pohyblivého cieľa. Parametre dobiehaných vyspelejších ekonomík tiež rastú (v stredno- a dlhodobom pohľade určite). Produktivná medzera sa nemení iba tým, že z nej krajiny SVE ukrajujú. Mení sa aj tým, že ju vyspelé ekonomiky rozširujú. Jej rozsah je tak súčasne daný ukrajaním z jednej strany (zospodu) a jej rozširovaním na druhej strane (vrchnej).

R á m ě k 1.1

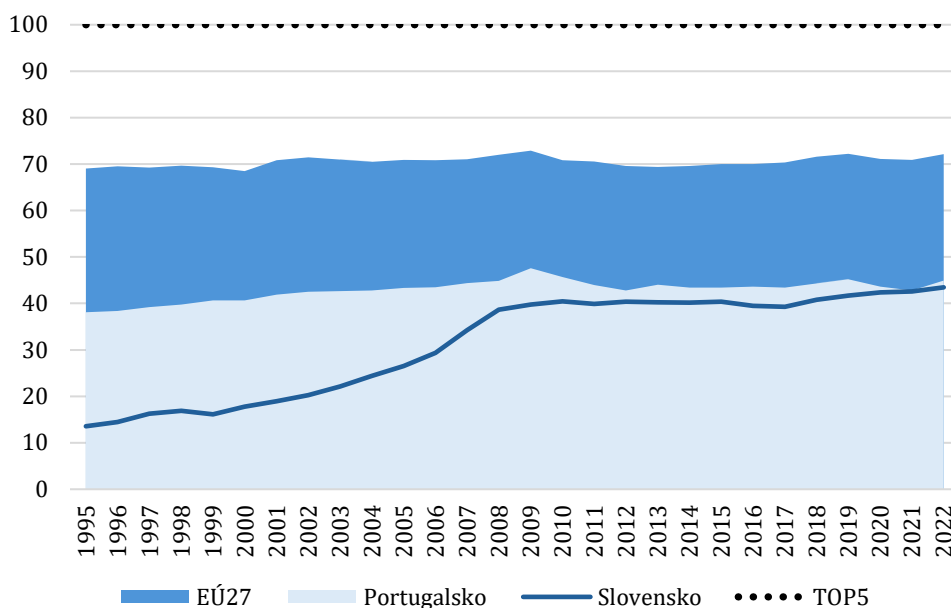
Druhá polovica procesu dobiehania – prečo je náročnejšia?

Ťažšie prekonávanie posledných častí takejto medzery v produktivite alebo výkonnosti je do istej miery aj samozrejmosť. Okrem toho, celý proces dobiehania vôbec nie je garantovaný, má v ekonomickej vede svoje pozorované princípy a vzory priebehu. Počiatočné fázy dobiehania sa prekonávajú ľahšie, ekonomika s nízkou východiskovou základňou má šancu pomerne ľahko dobiehať úroveň najvyspelejších. Treba zdôrazniť, že má šancu, nie záruku. Známy je aj princíp šance pre slabšieho; slabšia ekonomika má pri dobre nastavených pravidlách (tzv. inštitucionálnom rámci) príležitosť rásť rýchlejšie ako vyspelé ekonomiky a doťahovať sa na tieto vyspelé. Po dosiahnutí istej kritickej hranice to už však ide ťažšie a každý ďalší pokrok v dobiehaní špičky je náročnejší. Tento princíp môžeme pozorovať v športových výkonoch, v učení sa, v remeslách až po zbližovanie ekonomických úrovní. Ak sa jedinec so slabou východiskovou úrovňou rozhodne dobehnúť špičkového jedinca, môže sa mu na začiatku snaženia výrazne dariť, ak má správnu motiváciu a dodržiava správne princípy. Priam skokovito dobieha svoj vzor. Príde však fáza, kde už treba viac a viac snahy, každý ďalší pokrok je ťažší a ťažší, treba počítať so zmenšujúcim sa prínosom dodatočných rastových faktorov (dodatočná jednotka kapitálu mala na začiatku veľký prínos, teraz už slabý). Ale že sa to aj v ekonomickom rozvoji dá úspešne zavrieť, dokazujú napr. príbehy Írska, Rakúska alebo Lichtenštajnska. Pred desaťročiami to boli outsideri európskej ekonomiky. Teraz znesú porovnanie s absolútnou špičkou. Téma, prečo sa to niektorým ekonomikám darí a iným nie, sa venuje napr. Acemoglu a Robinson (2013), s dôrazom na kvalitu inštitucionálneho prostredia.

Zároveň cieľovú métu tvoria ekonomiky s heterogénnymi parametrami. Pri používaní priemeru EÚ ako cieľa si treba tiež uvedomiť, že túto hodnotu ovplyvňujú aj samotné ekonomiky SVE. Preto je vhodná konfrontácia so skupinou, ktorá je menej heterogénna. Z toho dôvodu je v grafe 1.3 použitý pomer voči priemeru 5 krajín s najvyššou produktivitou práce (skupina TOP5). Vložené je aj Portugalsko s najnižšou hodnotou z krajín bývalej EÚ15 (čo bola EÚ pred prijatím krajín zo SVE).

Pri takomto rozlíšení cieľovej skupiny sa odhaľuje, že Slovensko dokázalo dobehnúť iba krajinu s najnižšou produktivitou z bývalej EÚ15 a hodnota TOP5 je výrazne nad úrovňou priemeru EÚ. Porovnávanie sa s hodnotou priemeru EÚ je potom voľbou výrazne ľahšieho benchmarku.

Graf 1.3
Dobíhanie heterogénnej cieľovej skupiny
 (pomer k úrovni TOP5, v %)

Poznámka: TOP5 je priemerná hodnota skupiny 5 ekonomík EÚ s najvyššou produktivitou práce v celom zobrazenom období (Dánsko, Belgicko, Francúzsko, Švédsko a Fínsko). Kvôli veľmi špecifickým charakteristikám abstrahujeme od prípadov Írska a Luxemburska.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Pri porovnaní uvedených v grafoch 1.1 až 1.3 treba brať do úvahy niekoľko druhov obmedzení:

- Ide o výpočty z údajov v *bežných* eurách. Do údajov sa tak premieta aj rast cenovej hladiny. Tento faktor prispieva ku kontrastu medzi výrazným dobíhaním v skoršej fáze a spomalením v neskoršej fáze. Rast cien bol totiž výraznejší v skoršom období. S týmto obmedzením sa sčasti vyrovnáva tabuľka 1.1 ďalej.
- Prezentované údaje nezohľadňujú paritu kúpnej sily. Medzi krajinami sú rôzne cenové hladiny (spravidla je vo vyspelejších ekonomikách vyššia cenová hladina). Ak je v krajinách SVE nižšia cenová hladina ako v najvyspelejších ekonomikách, je aj hodnota výstupov v SVE (hodnota ich produkcie, pridaná hodnota) ocenená nižšie. Tým je pozícia krajín SVE podhodnotená, pri zohľadnení parity by boli ich krivky priebehu posunuté vyššie. Podstatne by to však nemenilo prezentované vývojové tendencie.

Preferencia hodnôt v *bežných* eurách vznikla aj na základe spochybnenia správnosti vykazovania údajov v parite za SR (Dujava a Žúdel, 2023 alebo Hlaváč, 2023). Navyše tu nejde o analýzu úrovni spotreby alebo životnej úrovne, ale o výkonnosť a produktivitu – parita kúpnej sily tu nehrá rozhodujúcu rolu. Dobiehať úroveň produktivity vyspelých ekonomík treba v *bežných* eurách a tomu napomáha reálny rast produktivity aj rast cenovej hladiny vytváraných výstupov (rozdiely medzi výsledkami ekonomiky porovnávanými v eurách a parite pozri napr. v Morvay a kol., 2025).

- Použité sú časové rady do 2024, ale kvôli ťažko interpretovateľným zlomom a výrazným revíziám, ktoré sa týkajú viacerých relevantných údajov za roky 2023 – 2024, treba údaje týkajúce sa obdobia po roku 2022 hodnotiť s väčšou toleranciou. Hodnotenie tendencií od roku 2023 bude preto možné korektnejšie realizovať s malým odstupom, s vybilancovanými a pomerne ustálenými, lepšie interpretovateľnými dátami.

Vzhľadom na zlom vo vývojových tendenciách viditeľný hlavne v grafe 1.1a je rozklad zmeny produktivity v tabuľke 1.1 realizovaný v dvoch výrazne odlišných periódach. Tá prvá (1998 – 2008) predchádza pozorovanému zlomu a zachytáva obdobie pomerne úspešného dobiehania úrovne produktivity vyspelejších ekonomík. Druhá perióda (2012 – 2022) je po pozorovanom zlome a zachytáva obdobie, v ktorom sa tempo dobiehania vo viacerých krajinách spomalilo, prípadne zastavilo. Zmeny produktivity sú rozložené na reálnu zmenu pridanej hodnoty (zmena fyzického objemu), na zmenu cenovej hladiny (zmena cien výrobkov a služieb tvorených danou ekonomikou) a na zmenu zamestnanosti (zamestnanosť je v menovateli zlomku pri výpočte produktivity). Vynásobením týchto komponentov získame celkovú zmenu produktivity v bežných cenách. Z tohto rozboru vyplýva pre ekonomiku SR niekoľko závažných javov:

- Z lídra v raste produktivity sa stal zaostávajúci. V prvej perióde je tempo rastu produktivity v SR najvyššie zo skupiny SVE5. V druhej je v SR najnižšie (porovnaj údaje v poslednom stĺpci tabuľky).

- K tejto zmene prispeli reálne zmeny aj zmeny cenovej hladiny. V skoršom období bol v SR najrýchlejší (v rámci SVE5) rast reálnej pridanej hodnoty aj cenovej hladiny. V neskoršom období sa reálny rast pridanej hodnoty spomalil na najnižšiu hodnotu v skupine SVE5, dokonca aj

v celom súbore krajín SVE. Výrazne sa znížila aj dynamika cenovej hladiny. Spomalenie rastu pridanej hodnoty je tak spoločnou funkciou spomalenia fyzických objemov produktov aj spomalenia rastu cien týchto produktov.⁴

Tabuľka 1.1

Rozklad tempa rastu produktivity práce na tri zložky

Krajina	Obdobie	Vplyv reálnej zmeny PH	X	Vplyv rastu cien	X	Vplyv zmeny zamestnanosti	=	Rast PP v bež. cenách
EÚ27	1998 – 2008	1,256	X	1,240	X	0,908	=	1,415
	2012 – 2022	1,170		1,197	X	0,914	=	1,280
<i>Krajiny SVE5</i>								
Slovensko	1998 – 2008	1,663	X	2,001	X	0,943	=	3,137
	2012 – 2022	1,223	X	1,194	X	0,910	=	1,329
Česko	1998 – 2008	1,500	X	1,796	X	0,962	=	2,592
	2012 – 2022	1,242	X	1,380	X	0,931	=	1,596
Maďarsko	1998 – 2008	1,406	X	1,762	X	0,990	=	2,453
	2012 – 2022	1,402	X	1,214	X	0,832	=	1,416
Poľsko	1998 – 2008	1,496	X	1,553	X	0,976	=	2,267
	2012 – 2022	1,437	X	1,190	X	0,917	=	1,568
Slovinsko	1998 – 2008	1,536	X	1,260	X	0,886	=	1,715
	2012 – 2022	1,312	X	1,215	X	0,867	=	1,383
<i>Ďalšie krajiny SVE – Pobaltie a juh/juhovýchod</i>								
Estónsko	1998 – 2008	1,750	X	1,875	X	0,946	=	3,104
	2012 – 2022	1,327	X	1,531	X	0,888	=	1,804
Lotyšsko	1998 – 2008	1,927	X	2,029	X	0,923	=	3,607
	2012 – 2022	1,242	X	1,412	X	0,989	=	1,736
Litva	1998 – 2008	1,812	X	1,841	X	1,047	=	3,492
	2012 – 2022	1,386	X	1,464	X	0,880	=	1,785
Chorvátsko	1998 – 2008	1,436	X	1,507	X	0,888	=	1,921
	2012 – 2022	1,288	X	1,177	X	0,891	=	1,350
Rumunsko	1998 – 2008	1,718	X	2,290	X	1,174	=	4,620
	2012 – 2022	1,393	X	1,515	X	1,001	=	2,114

Poznámka: Keďže zamestnanosť je v menovateli zlomku pri výpočte produktivity práce (= pridaná hodnota/počet zamestnaných), je v tabuľke uvedená obrátená hodnota jej zmeny (= 1/zmena zamestnanosti). Takto sme dosiahli, aby sa zložky uvedené v tabuľke mohli vynásobiť (reálna zmena * zmena cien * obrátená hodnota zmeny zamestnanosti). Pri interpretovaní vplyvu zamestnanosti sa žiada opatrnosť: vyššia hodnota rastu zamestnanosti znamená jej nižšiu obrátenú hodnotu (a naopak).

PH – pridaná hodnota, PP – produktivita práce.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

⁴ Na základe už známej skutočnosti, že sa v období od roku 2021 zvýšilo tempo rastu cien v SR, možno očakávať väčšiu rolu cenovej zložky v ďalších rokoch (k tomu prispievajú aj opatrenia z konsolidačných programov vlády prijatých v rokoch 2024, 2025). Problém však bude zrejme pretrvávajúť v „reálnej zložke, teda v raste v stálych cenách.

1.2 Prečo sa to zaseklo?

Uvedený zlom a spomalenie v dobíhaní produktivity (a tým aj výkonnosti) najvyspelejších ekonomík má rad príčin rôzneho charakteru, zameriame tu pozornosť na niekoľko relevantných z nich. Súvisia s dynamikou investovania, kapitálovým vybavením, rozvojom intelektuálne náročnejších činností, ale aj s kvalitou regulačného rámca ekonomiky. Nedá sa tu pomenovať jednu konkrétnu brzdú, je ich celá spleť a sú prepojené.

Je všeobecne prijímané, že úrovne produktivity a výkonnosti sa odvíjajú od vybavenia kapitálom. V krajinách, v ktorých je vyšší pomer kapitálu k práci, sa dosahuje vysoká produktivita práce. Pracovníci sú vybavení drahšími a vyspelejšími technológiami (strojmi a zariadeniami, softvérom, databázami ap.). To im umožňuje nielen tvoriť viac a kvalitnejšie, ale možno ešte podstatnejšie je, že môžu tvoriť iný, hodnotnejší produkt. Rast produktivity práce nemusí byť iba v tom, že jeden človek za daný čas vytvorí viac kusov niečoho (toto je skôr tradičný, zastarávajúci pohľad). Rast produktivity môže spôsobovať, že daný človek za daný čas vytvorí niečo hodnotnejšie. Pracovník nepracuje rýchlejšie, ale tvorí hodnotnejší produkt.

Kapitálovú vybavenosť práce vyjadrujeme ako hodnotu stavu fixných aktív prepočítanú na pracovníka. Z hodnoty fixných aktív sú však odpočítané budovy na bývanie (domy na bývanie, byty), lebo pri tejto kategórii majetku nepredpokladáme väzbu s produktivitou. Do výpočtu tak zahrňame len tie kategórie majetku (fixných aktív), pri ktorých možno predpokladať vzťah k produktivite a výkonnosti (ako stroje, zariadenia, infokomunikačná technika alebo produkty intelektuálneho vlastníctva). Dobíhanie kapitálovej vybavenosti práce najvyspelejších ekonomík je tak jedným z predpokladov približovania sa ich úrovni produktivity práce (hoci vzťah samotnej kapitálovej vybavenosti a produktivity má svoju variabilitu). Dobíhanie kapitálovej vybavenosti vyspelejších ekonomík však uviazlo:

- 1) Nepriaznivo sa vyvíja pomer kapitálovej vybavenosti práce v SR ku kapitálovej vybavenosti najvyspelejších ekonomík. Ak SR prestala dobíhať špičkové ekonomiky v úrovni kapitálového vybavenia práce, tak sa

tým vytvára aj bariéra v dobiehaní úrovne ich produktivity a výkonnosti.⁵ SR dobiehala úroveň kapitálovej vybavenosti práce v trojici krajín s jej najvyššou úrovňou (ide o súbor TOP3 = Dánsko, Rakúsko a Fínsko) približne do obdobia globálnej recesie 2009, následne tento proces nepokračoval, dokonca sa zvrátil. Slovenská republika patrí medzi tie ekonomiky SVE, ktoré mali pomerne vyššiu východiskovú základňu (také ekonomiky sú v grafe 1.4a). Táto výhoda však čiastočne vyprchala: niektoré ekonomiky s nižšou východiskovou úrovňou sa priblížili k tým s vyššou (porovnaj v grafoch 1.4a a 1.4b).

2) Slovensko v úrovni kapitálovej vybavenosti práce dobehlo iba priemer trojice krajín, ktoré mali v súbore bývalej EÚ15 najnižšiu kapitálovú vybavenosť (ide o skupinu označenú ako LOW3 = Grécko, Španielsko a Portugalsko). Východisková úroveň v SR však bola blízka úrovni skupiny LOW3 (graf 1.4c) a SR túto úroveň dobehla už v roku 2008.

3) Reálny rast objemu fixných aktív (prepočítaných na pracujúceho) bol v SR pomerne slabý (graf 1.4d). Tu hrá významnú rolu skutočnosť, že z objemu fixných aktív sme odčlenili budovy na bývanie. Práve tie mali mimoriadne veľký podiel na tvorbe majetku v SR (pozri ďalej) a ich odpočítaním akumulácia fixných aktív v SR výrazne utrpela.

Uvedené v súhrne znamená, že v období po roku 2011 (čo je obdobie celkového spomalenia dobiehania vyspelejších ekonomík) sa parametre hromadenia fixných aktív v Slovenskej republike výrazne zhoršili, čo je jeden z faktorov schopných brzdiť proces dobiehania produktivity a výkonnosti vyspelých ekonomík. Nemusí sa to prejavovať okamžite, ale s časovým posunom.

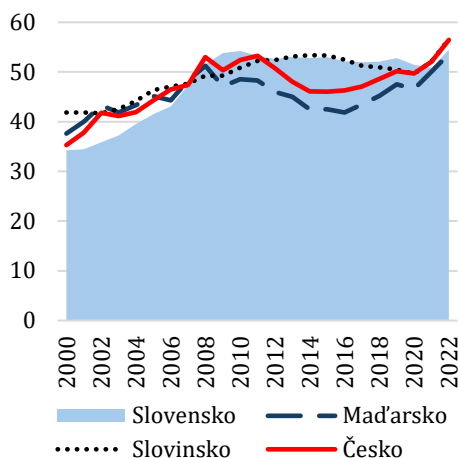
Prehľad príčin slabšej tvorby kapitálu prináša EIB (2025). Vyplýva z neho značný vplyv investormi vnímanej celkovej ekonomickej aj spoločenskej neistoty, vplyv rastúcich nákladov práce (pozri aj inde v tejto publikácii) alebo vplyv drahých energií pre podnikový sektor. Na negatívny vplyv vysokej ceny energií na investičnú aktivitu upozornil aj Slacik (2024).

⁵ Treba však vnímať, že rôzne ekonomiky potrebujú pre svoj rast rôznu vybavenosť kapitálom. Závisí to napr. od štruktúry aktivít (rôzne odvetvia majú rôznu náročnosť na kapitál), od kvality a povahy nadobúdaného kapitálu, jeho umiestnenia (efektívnej alokácie) alebo schopnosti využiť ho – venujeme sa tomu ďalej.

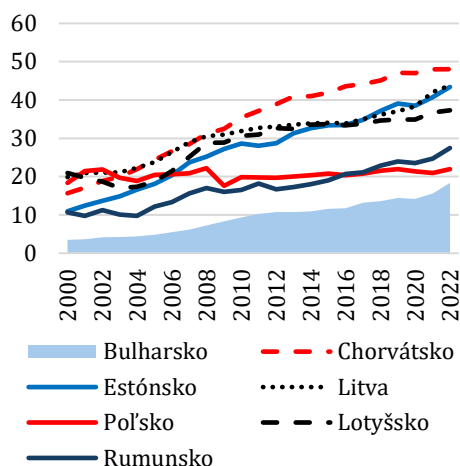
Graf 1.4

Kapitálové vybavenie práce (fixné aktíva bez bytov na pracujúceho)

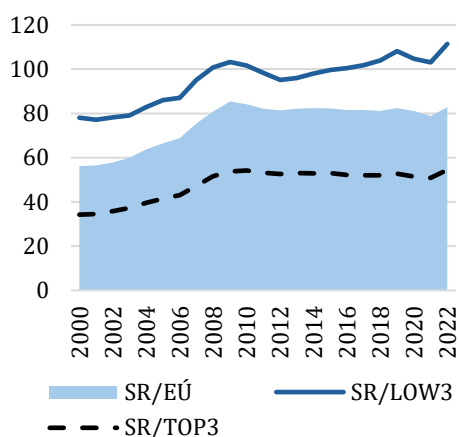
a) Fixné aktíva na pracujúceho (1)

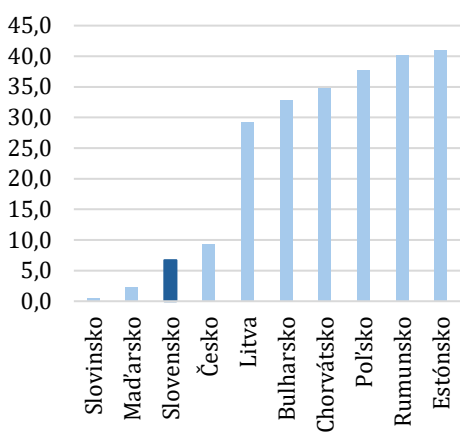
b) Fixné aktíva na pracujúceho (2)

c) Pomer úrovne v SR k skupinám (3)

d) Rast aktív (na pracujúceho), v % (4)

Poznámky:

- (1) V grafe a je zobrazený pomer kapitálovej úrovne zobrazenej krajiny voči úrovni priemeru troch krajín EÚ s najvyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti pracovníkov v danom dlhom období (TOP3 sú Dánsko, Fínsko a Rakúsko; v závere sledovaného obdobia sa na vyššiu úroveň dostali Luxembursko a Írsko, ale s ojedinělými špecifikami). V tomto grafe sú vložené krajiny SVE s pomerne vysokou východiskovou úrovňou kapitálovej vybavenosti. Počítané z údajov v bežných reprodukčných cenách.
- (2) Graf b zobrazuje to isté ako graf a, vložené sú krajiny s pomerne nízkou východiskovou úrovňou kapitál. vybavenosti. Grafy a a b majú rovnakú stupnicu pre ľahkú porovnateľnosť.
- (3) Graf c ukazuje vývoj pomeru kapitálovej vybavenosti SR voči trom skupinám s najvyššou a najnižšou vybavenosťou v pôvodnej EÚ15 (krajiny s členstvom už pred rokom 2004) a tiež s priemerom EÚ. Trojicu z pôvodnej EÚ15, s najnižšou vybavenosťou v dlhodobom pohľade (LOW3), tvoria Grécko, Španielsko a Portugalsko.
- (4) Graf d ukazuje zmenu kapitálovej vybavenosti za obdobie 2011 – 2023, v %. Počítané z údajov v stálych cenách pre vyhnutie sa problémom pohybu cien aktív.

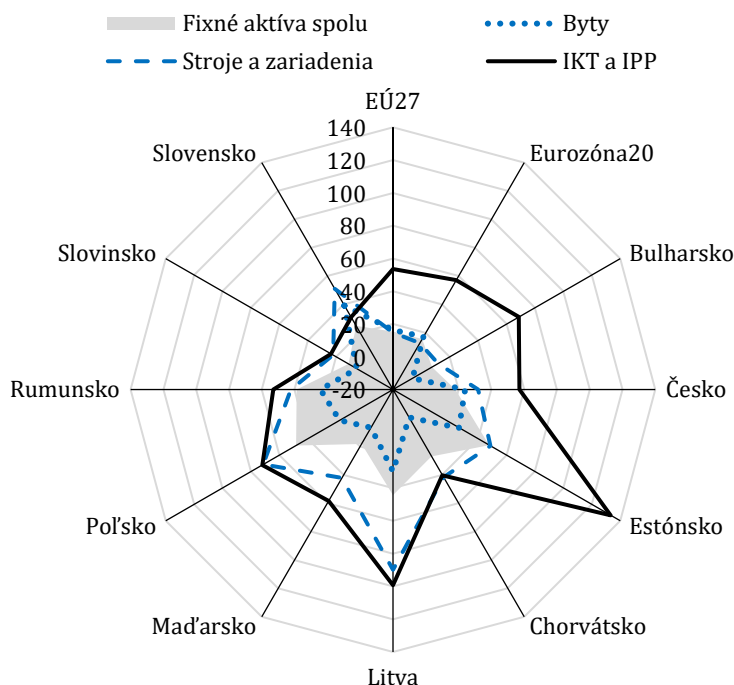
Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Okrem objemu fixných aktív hrá rolu aj ich skladba, kvalita a schopnosť produktívne ich využívať. Zmeny v charaktere produkcie sú ovplyvnené aj povahou nadobúdaných aktív. Nie je z hľadiska budúcej produkcie jedno, či sa investuje do bytov, výrobných liniek, zbraňových systémov alebo do softvérov a databáz. Všetko sú to zložky fixného kapitálu, ale majú úplne iný vzťah k charakteru budúcej činnosti a k rastu produktivity. Bez rozboru všetkých zložiek kapitálu sa ďalej zameriame na niekoľko zásadne odlišných kategórií. V grafe 1.5 možno pozorovať, kadiaľ sa posúval *kapitálový profil* krajín SVE. Vo všetkých okrem Slovenska bol najrýchlejšie rastúcou položkou kapitálu súbor IKT a IPP (informačno-komunikačné technológie a produkty intelektuálneho vlastníctva). To je v súlade s aktuálnymi trendmi v eurozóne ako celku alebo v EÚ27. Informačné a komunikačné technológie plus aktíva intelektuálneho vlastníctva (výsledky výskumu a vývoja, softvéry, databázy a pod.) tvoria taký druh kapitálu, ktorý je nevyhnutný pre digitalizáciu, využitie intelektu, prácu s umelou inteligenciou, informáciami a dátami, teda na podporu nových faktorov konkurencieschopnosti. Pre uplatnenie intelektuálneho bohatstva sú potrebné práve zložky majetku skoncentrované v týchto kategóriách. Slovensko má však lepšiu pozíciu v iných typoch aktív: v prírastkoch stavu budov určených na bývanie (budovy na bývanie sú reprezentantom aktív s očakávaným minimálnym vplyvom na budúcu produktivitu práce, preto boli vynechané z grafov 1.4a až 1.4d) a v prírastkoch stavu strojov a zariadení (tie reprezentujú tradičný, v doterajšej fáze relevantný typ fixného kapitálu). Naakumulované stavy fixného kapitálu tak dávajú indíciu o tom, že ekonomika SR smerovala skôr k posilneniu tradičnej konkurenčnej výhody (silná pozícia strojov a zariadení), nie k posilneniu nových perspektívnych výhod (slabá pozícia IKT + IPP). Túto tendenciu v stave kapitálu podporujú aj toky nového kapitálu zobrazené v grafe 1.6. Ak skombinujeme priemerné tempá rastu kapitálu v podobe strojov a zariadení a kapitálu v podobe IKT a IPP, zisťujeme podstatne vyššiu dynamiku v investovaní do strojov a zariadení. V skupine krajín SVE je pozícia Slovenska vpravo dole v grafe – táto špecifická pozícia vychýlená v prospech strojov a zariadení vypovedá o limitovaných vyhlídkach expanzie sofistikovaných aktivít. Slabý rast v kategórii aktív, od ktorej sa očakáva prínos k moderným štruktúrnym zmenám, novým faktorom konkurencieschopnosti a hybným silám produktivity, je limitujúcim faktorom v procese dobiehania.

Graf 1.5

Zmena stavu vybraných druhov fixných aktív

(zmeny za obdobie 2011 – 2022, z údajov v stálych cenách, v %)

Poznámky:

IPP = intellectual property products = produkty intelektuálneho vlastníctva (výsledky výskumu a vývoja, softvér, databázy ap.), IKT = informačné a komunikačné technológie.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

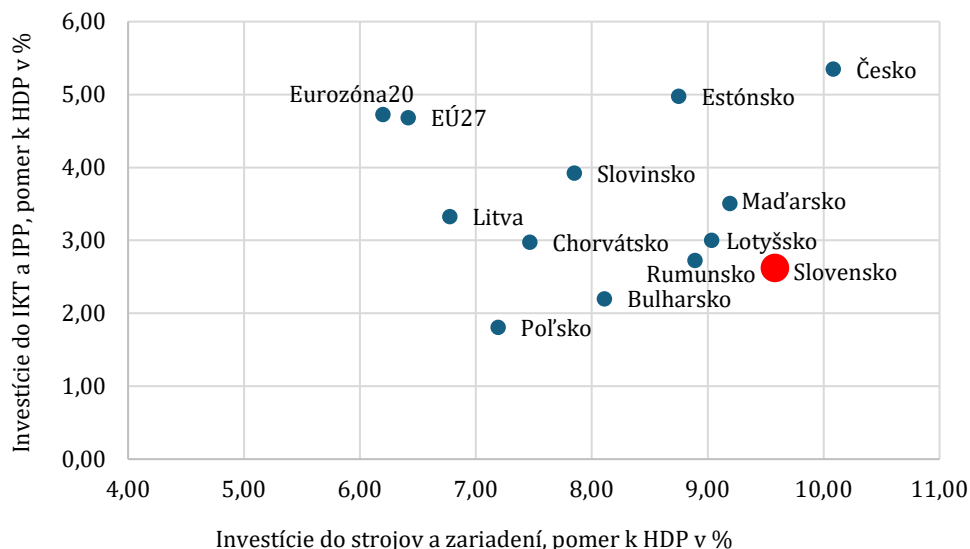
Existuje veľa faktorov ovplyvňujúcich schopnosť ekonomiky produktívne využiť nahromadený kapitál. Pri skúmaní pozadia problému spomalenia dynamiky ekonomiky treba brať do úvahy nielen množstvo a povahu kapitálu, ale aj schopnosť čo najproduktívnejšie ho použiť. Tu do príbehu vstupujú štruktúrne charakteristiky ekonomiky (ktorým venujeme celú ďalšiu kapitolu), výskum a vývoj, kvalita podnikateľského prostredia a regulácie ekonomiky, využiteľná vhodná pracovná sila ap., ten zoznam je dlhý a pestrý. Preskúvame stav niektorých z nich.

Kvalita podnikateľského prostredia, ako aj kvalita regulácie ekonomiky a kvalita inštitucionálneho rámca sú aspekty, ktoré sa nedajú exaktne merať v peňažných alebo fyzikálnych jednotkách; je však možné využiť indikátory vznikajúce expertným hodnotením inštitucionálneho rámca alebo podnikateľského prostredia.

Graf 1.6

Kombinácie zmien vybraných zložiek tvorby fixného kapitálu

(priemerné ročné zmeny za obdobie 2011 – 2022, z údajov v stálych cenách, v %)

Poznámky: Zobrazené sú parametre tvorby hrubého fixného kapitálu v dvoch vybraných kategóriách celkového kapitálu.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

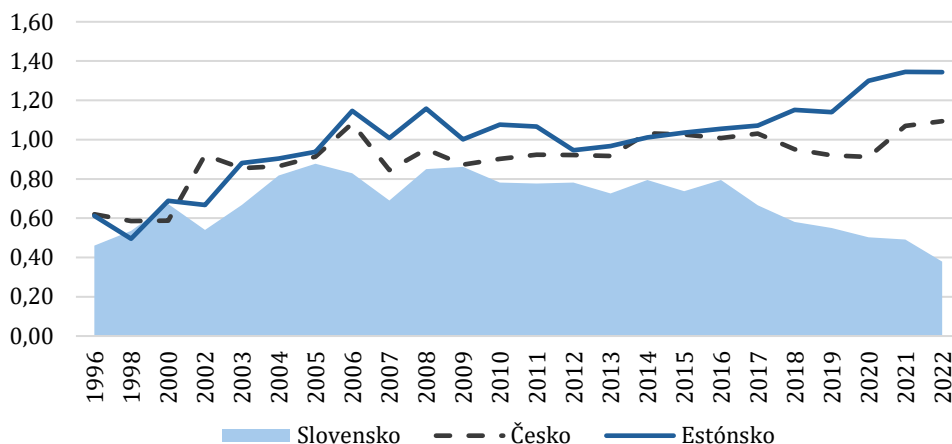
V grafoch 1.7 a 1.8 využívame vybrané zložky WGI (Worldwide Governance Indicators, publikuje ich Svetová banka). Tieto indikátory ukazujú, ako sa v SR výrazne zlepšovala inštitucionálna kvalita v období prípravy na vstup do EÚ a v čase vstupu,⁶ po dosiahnutí členstva v eurozóne sa proces zlepšovania skončil a dochádzalo skôr k zhoršovaniu kvality. V tom je zásadný rozdiel v porovnaní s dvomi krajinami SVE, ktoré sú do grafov vložené ako príklady krajín s pokračujúcou konvergenciou v produktivite. Okrem iného to poukazuje na jeden z málo zdôrazňovaných prínosov ekonomickej integrácie do EÚ: tvorcovia politik pod tlakom integračného úsilia upravovali kvalitu prostredia. Posunuli sa tým mantinely pre kvalitu prostredia. Pri hodnotení vplyvov členstva Slovenska v EÚ sa bežne dáva dôraz na materiálno-ekonomické vplyvy (investori, eurofondy, voľné toky tovarov aj výrobných faktorov ap.), nedocenený býva prínos pre korekciu pravidiel v ekonomike. Po splnení integračných cieľov (členstvo v EÚ,

⁶ Hodnoty indexov kvality inštitucionálneho rámca mohli byť vylepšené politikami smerujúcimi k zosúladeniu inštitucionálneho rámca SR s rámcom v EÚ, ale aj samotným prijatím do EÚ (čo je tiež prvok novej kvality).

neskôr v eurozóne) aktivita smerom k zlepšovaniu inštitucionálnej kvality v SR ustala. Tým vznikol jeden z rozdielov medzi SR a krajinami s úspešnejším pokračovaním konvergenencie.

G r a f 1.7

Kvalita správy – vývoj indexu účinnosti verejnej správy (vlády)

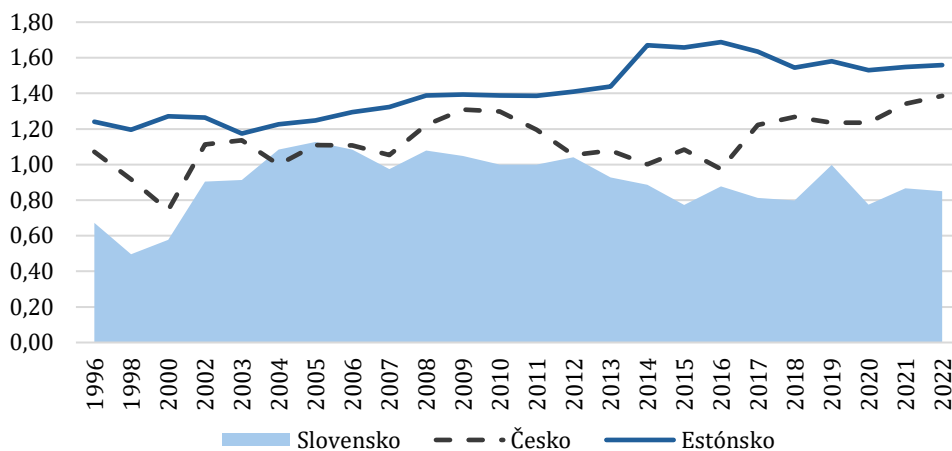
Poznámky: Ide o zložku WGI (Worldwide Governance Indicators).

Odráža vnímanie kvality verejných služieb, stupeň nezávislosti služieb od politických tlakov, vnímanie kvality tvorby a implementácie politík a kredibilitu vlády pri plnení záväzkov z týchto politík.

Prameň: World Bank.

G r a f 1.8

Kvalita správy – vývoj indexu kvality regulácie

Poznámky: Ide o zložku WGI (Worldwide Governance Indicators).

Odráža vnímanie schopnosti vlády formulovať a implementovať vhodné politiky a regulačné opatrenia, ktoré umožňujú a podporujú rozvoj súkromného sektora.

Prameň: World Bank.

Podobný problém, ako vyplynul z údajov o kvalite inštitucionálneho prostredia z indikátorov WGI,⁷ sa dá čítať aj z hodnotení konkurencieschopnosti IMD. Slovensko v nich postupne do roku 2025 skĺzlo na poslednú priečku medzi krajinami SVE (tabuľka 1.2).

T a b u ľ k a 1.2

Zmeny pozície SR v rebríčku konkurencieschopnosti krajín SVE

2007	2012	2025	
Krajina SVE (+ poradie z 55 hodnotených)	Krajina SVE (+ poradie z 59 hodnotených)	Krajina SVE (+ poradie zo 69 hodnotených)	Slabé stránky v hodnotení a ich skóre (2025)
22. Estónsko	31. Estónsko	21. Litva	Výkon ekonomiky (53,5)
31. Litva	33. Česko	25. Česko	Efektívnosť podnikania (57,2)
32. Česko	34. Poľsko	33. Estónsko	Výkon ekonomiky (43,4)
34. Slovensko	36. Litva	38. Lotyšsko	Výkon ekonomiky (42,5)
35. Maďarsko	45. Maďarsko	46. Slovinsko	Efektívnosť podnikania (33,1) Efektívnosť ver. správy (42,8)
40. Slovinsko	47. Slovensko	48. Maďarsko	Efektívnosť podnikania (21,8) Efektívnosť ver. správy (44,1)
41. Bulharsko	51. Slovinsko	49. Rumunsko	Efektívnosť podnikania (21,8)
44. Rumunsko	53. Rumunsko	52. Poľsko	Efektívnosť podnikania (17,4) Efektívnosť ver. správy (36,9)
52. Poľsko	54. Bulharsko	53. Chorvátsko	Efektívnosť podnikania (16,5) Efektívnosť ver. správy (38,4)
53. Chorvátsko	57. Chorvátsko	57. Bulharsko	Efektívnosť podnikania (14,5) Infraštruktúra (33,4)
		63. Slovensko	Efektívnosť podnikania (9,9) Efektívnosť ver. správy (25,6)

Poznámky:

Ide o výber z rebríčkov zostavovaných IMD (World Competitiveness Rankings).

V čase narastal počet krajín sveta zahrnutých do skúmania, preto poradie krajiny treba brať ako orientačné. Podstatnejšia je vzájomná pozícia v rámci skupiny SVE.

Hodnotenie berie do úvahy 4 aspekty: infraštruktúra, výkon ekonomiky, efektívnosť verejnej správy a efektívnosť podnikania. V poslednom stĺpci je informácia o tom, v ktorom aspekte je zjavná slabina danej krajiny. Uvedené skóre môže mať maximálnu hodnotu 100.

Prameň: IMD World Competitiveness Rankings, vlastné spracovanie.

Medzi slabými stránkami v hodnoteniach vyniká nízka úroveň podnikateľského aj regulačného prostredia. Vzťah medzi kvalitou inštitucionálneho rámca a produktivitou však nie je ľahko čitateľný. Môžeme predpokladať, že vyššia kvalita rámca vedie k efektívnejšej alokácii investícií,

⁷ Ukazovatele WGI tu treba brať s toleranciou, meranie kvality inštitucionálneho rámca však vždy naráža na problém obmedzení v kvantifikáciách. Do hodnoty WGI napríklad vstupujú aj položky získané prieskumami verejnej mienky.

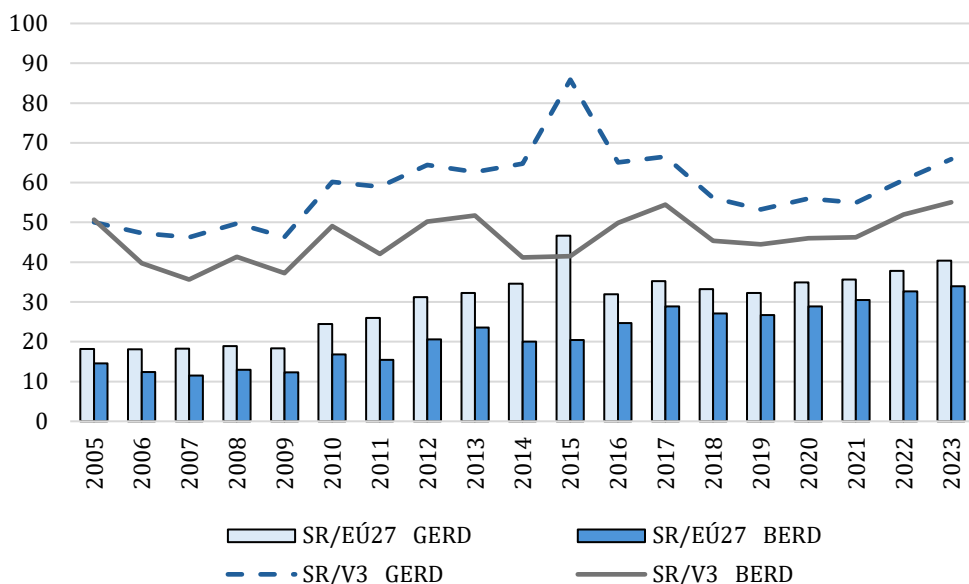
ktorá je potrebná pre tvorbu nových hybných síl rastu. Podľa analýzy Radicicovej et al. (Radicic et al., 2023) dokonca ani všeobecne odporúčané posilnenie výskumu a vývoja neprináša efekty pre inovácie a vyššie technológie, ak nie je vhodný regulačný rámec a vhodné podnikateľské prostredie.

Všeobecne prijímaným názorom je potreba posilnenia výskumu a vývoja v záujme novej konkurencieschopnosti a nového rastového modelu. Priepastné zaostávanie Slovenska v tejto oblasti ukazuje graf 1.9. V súvislosti s vyššie uvedeným o kvalite inštitucionálneho rámca však treba vidieť výskum a vývoj a kvalitu prostredia ako previazané javy. Samotné navýšenie výdavkov na výskum a vývoj nestačí, nemusí viesť k novej technologickej úrovni. Na to je potrebná aj kvalita prostredia daná inštitucionálnym rámcom.

Graf 1.9

Parametre výskumu a vývoja v prepočte na pracovníka

(pomery slovenských údajov k priemeru EÚ alebo V3, v %)

Poznámky:

BERD – podnikové výdavky na výskum a vývoj,
GERD – hrubé domáce výdavky na výskum a vývoj,
V3 – priemer krajín V4 bez Slovenska.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Priebežné zhrnutie 1:

Zaseknutie sa na dlhšiu dobu pod druhým fiktívnym vývojovým prahom je jav, ktorý vo väčšej či menšej miere postihol takmer všetky krajiny SVE v období po globálnej kríze (teda približne po 2010). Slovensko je akoby učebnicovým príkladom takéhoto javu: prejavil sa tu výraznejšie a na dlhšiu dobu ako v podobných krajinách SVE. Postupne pritiahol pozornosť ekonómov aj politikov, lebo je spojený s prerušením dobiehania ekonomickej úrovne vyspelých ekonomík a to má svoje dopady nielen čisto ekonomické.

V tejto kapitole sme videli rozsah problému: ešte polovica diferencie v produktivite voči priemeru EÚ nie je uzavretá. Tá uzavretá polovica bola zvládnutá približne do obdobia tesne pred globálnou finančnou krízou (do 2008). Odvtedy je pokrok veľmi slabý a Slovensko stráca svoju relatívnu pozíciu v súbore krajín SVE.

V spleti príčin takéhoto vývoja je prítomná slabšia dynamika investovania, štruktúra investícií málo orientovaná na nové rastové faktory (inovatívnosť), zhoršujúca sa kvalita podnikateľského prostredia aj regulačného rámca ekonomiky. Predpokladáme však, že významnú rolu hrajú aj deformácie a bariéry ukryté v hĺbke skladby ekonomiky – v jej štruktúre. Tejto dimenzii sa venuje nasledujúca kapitola.

KAPITOLA 2

Štruktúrne zmeny a uviaznutie pod prahom

Ekonomika sa posúva vpred cez štruktúrne zmeny. Nikdy sa nerozvíja (ani nerastie) rovnomerne, vždy ju potiahne nejaká jej časť (napr. sektor, odvetvie, región). Preto si tu štruktúrne zmeny nevšímame pre ne samotné, ale aby sme videli, ako je rast úrovne ekonomiky SR previazaný so zmenami v jej štruktúre. Predpokladáme, že už spomínané spomalenie rastu a dobiehanie vyspelejších musí mať súvislosti aj s niektorými bariérami skrytými v štruktúre ekonomiky. Rad limitujúcich faktorov pri prekonávaní druhého prahu vyplýva z nevýhodných (pre produktivitu a výkon nevýhodných) zmien v štruktúre ekonomických aktivít, príjmov, dopytu, medzinárodnej výmeny a pod. V tejto kapitole preskúmame predovšetkým zmeny v štruktúre, ktoré prispeli k uviaznutiu ekonomiky v situácii predstavenej skôr.

Štruktúru ekonomiky možno vnímať z mnohých uhlov pohľadu: dá sa pod ňou chápať napr. odvetvová štruktúra produkcie, štruktúra zamestnanosti, regionálna štruktúra, príjmová štruktúra, štruktúra agregátneho dopytu. Nie je cieľom sa tu vyčerpávajúco venovať tejto mimoriadne rozsiahlej agende,⁸ skôr niektorým vybraným pohľadom na problém. Takým, ktoré ukážu niekoľko typických vážnych nedokonalostí a pomôžu pochopiť ťažkosti ekonomiky pri prekonávaní svojho vývojového prahu.

2.1 Duálna ekonomika (alebo rast izolovaného ostrova)

Jedným zo známych druhov štruktúrnych problémov, ktoré môžu spospôsobiť ustrnutie aj pôvodne silného rastu (čo je prípad SR), je tvorba tzv. duálnej ekonomiky. V nej sa akoby paralelne vyvíjali dva segmenty podnikov: jeden početne menší, ale pozostávajúci z veľkých, väčšinou zahraničím vlastnených podnikov so špičkovými parametrami, a druhý, početne väčší, ale pozostávajúci z menších podnikov prevažne v domácom vlastníctve, ktoré svojimi parametrami zaostávajú. Takýto model izolovaného ostrova rastu so zaostávajúcim okolím pomerne rýchlo naráža na

⁸ Časti z nej boli rozoberané v sérii publikácií Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky, Morvay a kol. (2013; 2014; 2015).

svoj limit. Prospešnejšie pre rast celku je, ak sa okolie nainfikuje rastom úspešného ostrova a doťahuje sa naň. Obraz rastúceho a zaostávajúceho segmentu je prirodzený a akceptovateľný pre určitú fázu rozvoja, potom sa už jeho pozitívny prínos vytráca.

Chiacchio a kol. (2018) videli v absencii prenikania nových poznatkov z vyspelých firiem do domácich produkčných sietí zásadný problém pri spomalení produktivity v krajinách SVE. Potvrdili dvojfázový proces prenikania technológií naprieč ekonomikami. V prvej fáze sa vytvára segment najvýkonnejších firiem v hostiteľskej ekonomike (tzv. pioneers), ten získava z priameho vystavenia novým technológiám vytvoreným v materských firmách a z vtiahnutia do globálnych hodnotových reťazcov. V druhej fáze prenikajú poznatky a technológie do ostatných firiem v hostiteľskej ekonomike cez domáce produkčné siete. A tu nastal aj podľa týchto autorov problém. Poukázali na to, že kapacita hostiteľských firiem v krajinách SVE absorbovať poznatky poklesla od čias globálnej finančnej krízy. Príčiny súvisia najmä s poklesom investícií do výskumu a vývoja v regióne SVE počas pokrízovej periódy. Negatívne na kondíciu podnikov v hostiteľskej krajine však vplýval aj útlm v raste participácie v globálnych hodnotových reťazcoch, ktoré autori preukazujú od roku 2011.

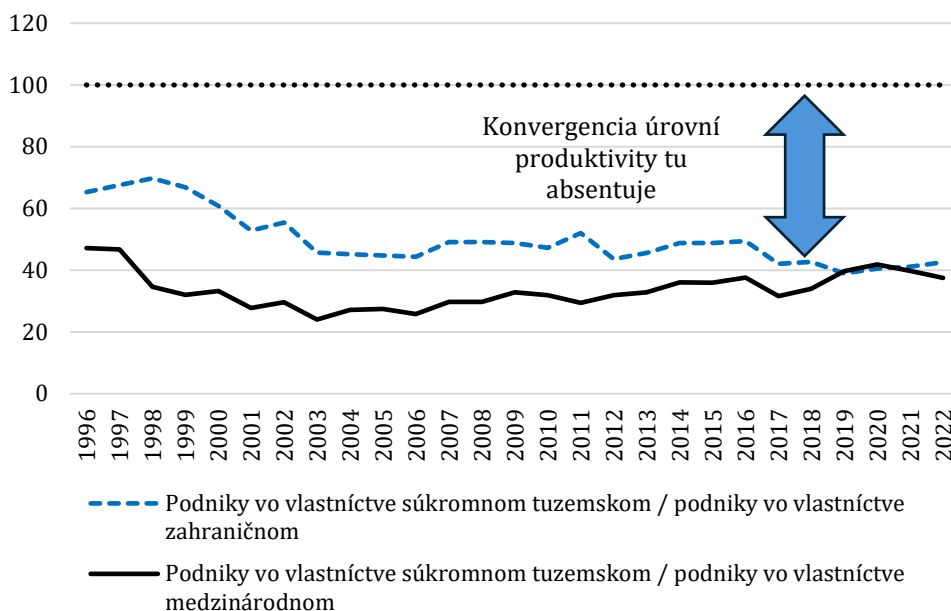
V podobnom duchu sa vyjadrila analýza OECD (2022) zameraná na prehľad ekonomiky Slovenska. Kriticky hodnotila skutočnosť, že silné prírastky produktivity podnikov v niektorých konkurencieschopných odvetviach priemyselnej výroby sa nepreniesli dostatočne do menších a domácich firiem, čo je odrazom duality slovenskej ekonomiky.

Takáto dualita sa nepreukazuje ľahko. Využiť možno štatistiky priemyselných podnikov triedených podľa typu ich vlastníctva. V duchu duality by mali menšie podniky v domácom vlastníctve výrazne zaostávať za špičkou reprezentovanou podnikmi v zahraničnom, resp. medzinárodnom vlastníctve. Práve toto vyplýva z grafu 2.1. Produktivita práce v priemyselných podnikoch pôsobiacich v SR, ktoré sú v zahraničnom alebo medzinárodnom vlastníctve, je násobne vyššia ako v početnejšom segmente podnikov v domácom vlastníctve. Podstatné je, že medzera medzi ich úrovňami produktivity sa neuzatvára. Produktivita práce podnikov v domácom súkromnom vlastníctve sa pohybuje dlhodobo okolo 40 % – 50 % úrovne

produktivity podnikov v zahraničnom vlastníctve. Namiesto zblížovania úrovní (čo by bol dôkaz žiaduceho *spill overu* poznatkov a technológií) je prítomná skôr veľmi pevná dualita bez náznakov zblížovania.

G r a f 2.1

Pomer úrovni produktivity práce v segmentoch priemyselných podnikov (pomer v %)

Poznámky:

Segmenty podnikov pôsobiace v priemysle SR, členené podľa vlastníctva.

Spresenie ukazovateľov:

- 1) Produktivita práce v podnikoch v súkromnom tuzemskom vlastníctve/produktivita práce v segmente podnikov v zahraničnom vlastníctve,
- 2) Produktivita práce v podnikoch v súkromnom tuzemskom vlastníctve/produktivita práce v segmente podnikov v medzinárodnom vlastníctve.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Štatistického úradu SR (z Ročníkov priemyslu SR 1999 – 2023).

Iným spôsobom preukázania tohto problému je preskúmanie rozdielov v údajoch triedených podľa veľkosti podnikov. Rozdiely v úrovniach produktivity práce medzi väčšími a menšími podnikmi sú prirodzené a nie je dôvod očakávať ich vyrovnanie. Možno však predpokladať, že vo fáze prenosov rastových stimulov od väčších, nadnárodných firiem smerom k menším domácim firmám (čo je podstatou druhej fázy technologického prenosu uvádzanej vyššie) by sa menšie podniky mali pritiahnuť bližšie smerom k produktivite tých veľkých – nejde však o vyrovnanie produktív.

Pri medzinárodnom porovnaní relatívnych úrovní produktivity práce podľa veľkosti podnikov (graf 2.2) vystupuje jedno špecifikum slovenskej ekonomiky: na rozdiel od ostatných krajín V4 je v SR viditeľná divergencia úrovní: menšie podniky postupne zvýraznili svoje zaostávanie za veľkými. Obraz v SR je ojedinelý:

- V Česku, Maďarsku aj Poľsku je v dekáde pred pandemickou recesiou (teda v dekáde 2010 – 2019) prítomná zjavná tendencia ku konvergencii úrovní segmentov podnikov: produktivita menších podnikov dobiehala jej úroveň vo veľkých podnikoch. Pandemická recesia túto tendenciu prerušila alebo zvrátila (s výnimkou Česka). To je zdôvodniteľné značným negatívnym dopadom takéhoto šoku predovšetkým na menšie podniky.

- V SR bola prítomná divergencia v celom sledovanom období (s výnimkou kategórie 50 – 249 pracovníkov, v období po pandémii). Pomer produktív k úrovni veľkých podnikov výrazne klesol.

Podrobnejšie dôkazy problému prílišnej fragmentácie sektora podnikov v SR sú predstavené v publikácii Hudcovský (2025). Vyplýva z nej extrémna diferenciácia medzi krajnými decilmí (najnižší verzus najvyšší decil podnikov v úrovni produktivity práce) a tendencie v SR, ktoré sa výrazne odchyľili od tendencií v diferenciácii v ostatných krajinách V4.

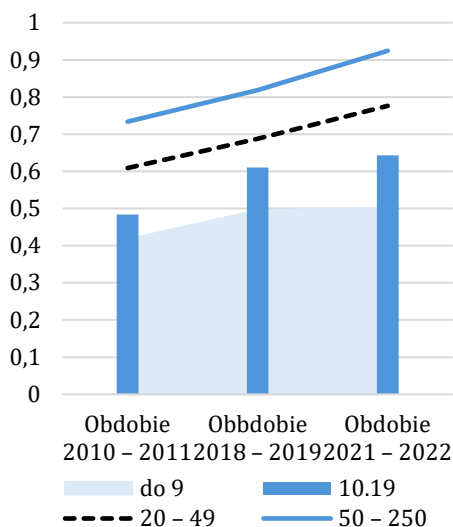
Oba uvedené pohľady vytvárajú pochybnosti o úspešnom prenášaní vysokej výkonnosti smerom k menším domácim podnikom a podnikom v domácom vlastníctve. Dualita v ekonomike tak pretrvávala a možno ju považovať za jednu z limitujúcich faktorov rýchlejšieho rastu a reálnej konvergenzie. Posilňuje závislosť výkonnosti ekonomiky od pomerne úzkeho segmentu mimoriadne výkonných podnikov. Pilierov dosiahnutej ekonomickej úrovne je tak pomerne málo. Výkon ekonomiky je potom nevyhnutne krehkou veličinou. Na druhej strane tým potenciálne vzniká aj riziko príliš silnej vyjednávacjej pozície úzkej skupiny podnikov voči autoritám tvoriacim hospodársku politiku štátu.

Graf 2.2

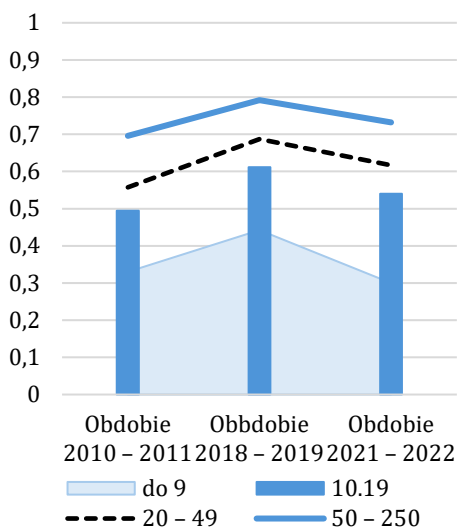
Zbližovanie alebo vzdďalovanie úrovni produktív podľa veľkostných kategórií podnikov

(pomer, úroveň kategórie veľkých podnikov = 1)

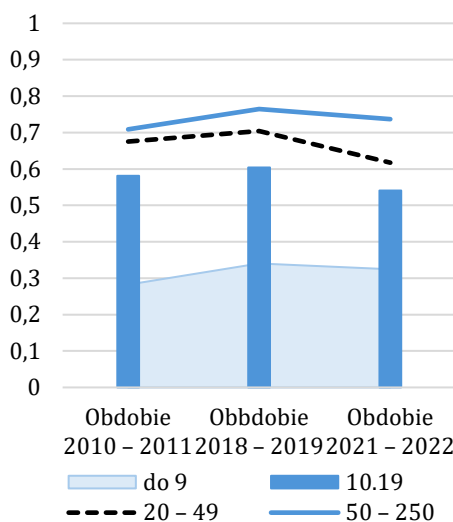
a) Česko

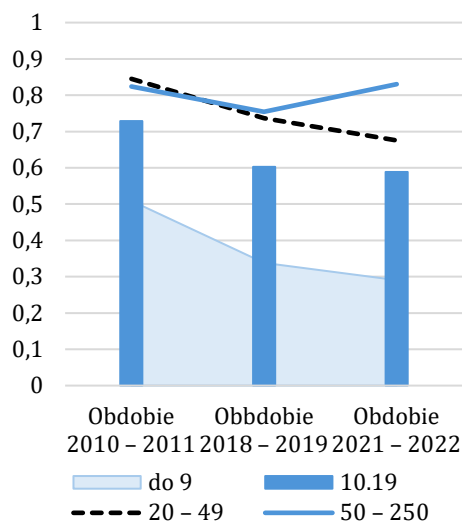
b) Maďarsko

c) Poľsko

d) Slovensko

Poznámky:

Produktivita práce vyjadrená ako pridaná hodnota na zamestnanú osobu.

Veľkostné kategórie podľa počtu pracovníkov.

Zachytená zmena v desaťročí pred pandémiou (2010 - 2019), potom zmena tesne po pandémii (2021 - 2022).

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

2.2 *Ked' „motory rastu“ nie sú lídrami v dobiehaní*

Chceme tu ukázať zložitosť odvetvového priemetu konvergenzie v úrovni produktivity. Medziodvetvové rozdiely sú výrazné a niekedy pôsobia paradoxne. Zjednodušené videnie v tejto oblasti môže viesť k nevhodným štruktúrnym politikám. Politici majú niekedy sklon selektívne podporovať vybrané odvetvia, ktoré vnímajú ako ťahúňov rastu a konvergenzie. Takýto prístup je riskantný.

Odvetvia ekonomiky majú svoje špecifiká v otázkach výkonnosti a produktivity. Niektoré činnosti majú tradične vysokú produktivitu (hromadná výroba v spracovateľskom priemysle, vysoko digitalizované činnosti v službách), iné tradične nízku (pracovne náročné činnosti v stravovaní, obchode, cestovnom ruchu) a ďalšie ju majú tradične problematicky merateľnú (verejná správa, obrana, zdravotná a sociálna starostlivosť). Izolované pohľady na činnosti alebo odvetvia vedú niekedy k prekvapujúcim zisteniam (pozri ďalej), treba však vnímať, že spolu vytvárajú sieť so svojimi väzbami.

Pod „motormi rastu“ (čo je skôr mediálne používaný výraz) tu chápeme ekonomické aktivity, ktorých podiel na ekonomike vzrastal, boli ťahúňmi rastu, resp. dokázali svojím rastom dávať ďalšie rastové stimuly svojmu okoliu (cez dodávateľsko-odberateľské väzby s ďalšími odvetviami). K takýmto odvetviám v SR patrili spracovateľský priemysel a skupina sofistikovanejších služieb (do tejto skupiny patria odborné a technické služby, administratívne, účtovné, poradenské a konzultačné služby, služby head-quarters, právne služby a pod.).⁹

Niektoré odvetvia dávajú rastový stimul ekonomike, v ktorej pôsobia. Pritom, zdanlivo paradoxne, nemajú dobrú pozíciu v medzinárodnom porovnaní svojej produktivity. Iné odvetvia, trochu prekvapujúco, nepatria k rastovým ťahúňom domácej ekonomiky, pritom majú až prekvapujúco dobrú pozíciu v medzinárodných porovnaniach. Tak napríklad ako mimoriadne úspešné odvetvie (v dobiehaní úrovne rovnakého odvetvia vo vyspelých ekonomikách) vystupuje pôdohospodárstvo. Pritom toto odvetvie strácalo svoj podiel na domácej ekonomike a rozhodne nebolo vnímané

⁹ Podrobnosti k tomu pozri napr. Morvay (2020).

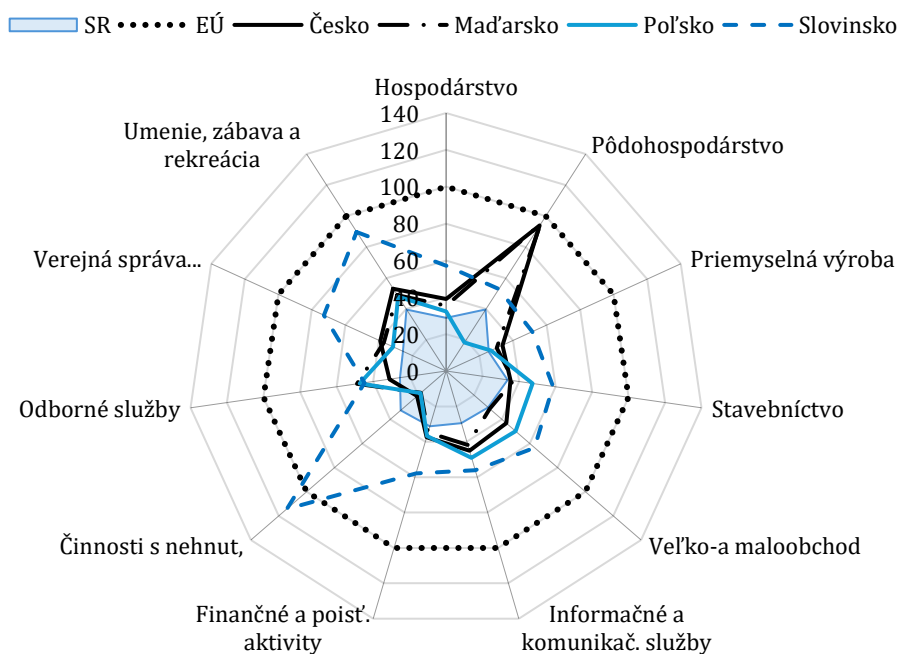
ako ťahúň rastu ekonomiky SR. Vysvetlením je špecifický charakter, ktorý toto odvetvie nadobudlo v niektorých krajinách SVE vrátane Slovenska. Mimoriadna produktivita pôdohospodárstva v SR je daná prechodom k rozsiahlemu monoštruktúrnemu modelu rastlinnej výroby pri obmedzení diferencovanosti produkcie (k tomu napr. Blaas, 2013). Obmedzenie sa na veľkoplošné pestovanie veľmi úzko špecializovaného sortimentu plodín, pri poklese zamestnanosti, umožnilo skokovitý nárast produktivity do takej miery, že produktivita práce v pôdohospodárstve v SR je vyššia ako produktivita práce v tomto odvetví v priemere štátov EÚ (graf 2.3 prezentuje posun k tomuto stavu). Mimoriadna produktivita v pôdohospodárstve je tak kontroverzný jav, vysoká hodnota parametra pri problémovej zmene zamerania aktivity (tiež problémovej zmene z pohľadu environmentálneho).

G r a f 2.3

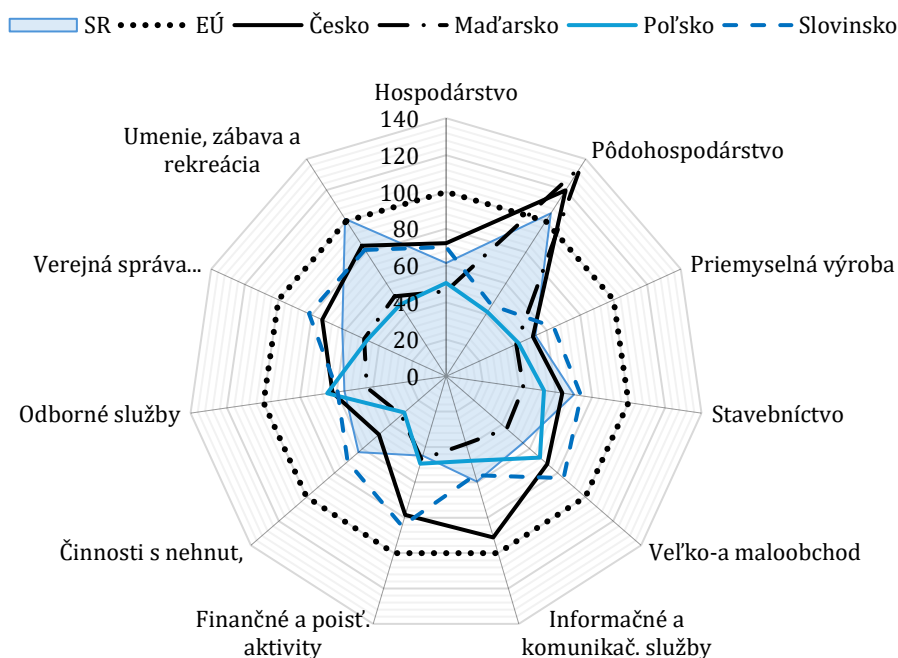
Konvergenca úrovni odvetví

(Produktivita práce v odvetviach SR ako % úrovne odvetví v priemere EÚ, priemer EÚ = 100)

a) Stav v období 2001 – 2003 (priemer za obdobie)

b) Stav v období 2021 – 2023 (priemer za obdobie)

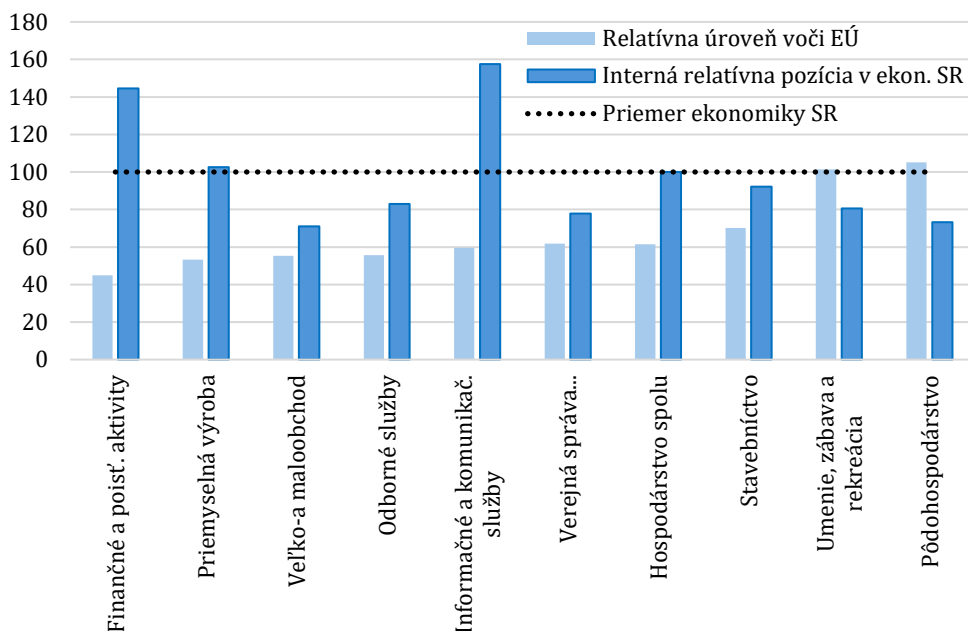
Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Opačným problémom je prípad priemyselnej výroby (alebo spracovateľského priemyslu) a odborných služieb. Obzvlášť v prípade priemyselnej výroby, ktorá je bežne vnímaná ako ťahúň rastu ekonomiky SR, pôsobí trochu paradoxne veľmi nízka úroveň produktivity v porovnaní s priemyselnou výrobou v priemere EÚ. Toto odvetvie má síce vysokú produktivitu na pomery ekonomiky SR, ale pri porovnaní s extrémne vysokou produktivitou odvetvia vo vyspelých ekonomikách je úroveň v SR stále pomerne nízka.

Diferencovanosť odvetví, ktoré majú dobrú relatívnu pozíciu vo vnútri ekonomiky SR a dobrú pozíciu pri medzinárodnom porovnaní, prináša graf 2.4. Odvetvia, ktorých produktivita je výborná pri porovnaní v rámci SR (finančné aktivity, priemyselná výroba alebo IKT služby), majú nepriaznivé hodnoty v medzinárodnom porovnaní týchto odvetví. Z toho vyplýva, že byť ťahúňom rastu domácej ekonomiky a byť na dobrej relatívnej pozícii v medzinárodnej konvergencii môžu byť dve odlišné veci. Odvetvové špecifiká vo výkonnosti a produktivite treba brať do úvahy – veľmi ľahko môže vzniknúť dezinterpretácia.

Graf 2.4

Relatívna pozícia odvetví v SR: medziodvetvové porovnanie produktivity vo vnútri ekonomiky a medzinárodné porovnanie v rámci odvetvia
(% z priemeru ekonomiky SR a % z úrovne daného odvetvia v EÚ)

Poznámka: Priemerné hodnoty za obdobie 2021 – 2023.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Predložený pohľad je samozrejme veľmi „hrubý“, aj tak však preukazuje značnú heterogenitu vo vnútri ekonomiky. Vzhľadom na väzby medzi odvetviami je riskantné podporiť aktivitu na báze izolovaného pohľadu na odvetvie. Selektívna podpora odvetví, ktoré sú „motormi rastu“, alebo, naopak, selektívna podpora „slabých“ odvetví môže zlyhať pre ich previazanosť (popri tom selektívne podpory poškodzujú podnikateľské prostredie). Je to argument v záujme prierezovej podpory perspektívnych činností naprieč odvetviami.

2.3 Priemet problému do regionálnej štruktúry

Možno očakávať, že zásadná zmena dynamiky dobiehania na úrovni celého hospodárstva sa premieta do regionálnej štruktúry ekonomiky. Samozrejme, platí to aj opačným smerom. Je všeobecne známe, že slovenská

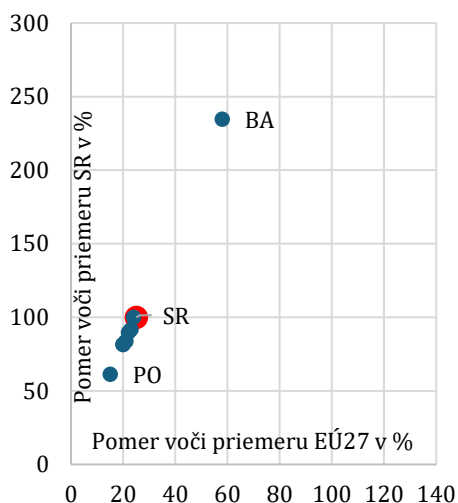
ekonomika bola (a stále je) zaťažená výraznými regionálnymi rozdielmi – a to aj napriek malej geografickej rozlohe štátu. Zaoberáme sa tu otázkou, ako sa spomalenie dobiehania na makroúrovni premietlo do týchto regionálnych disproporcií. Na posúdenie regionálnej dimenzie problému použijeme údaje o HDP na obyvateľa na úrovni NUTS 3 (teda na úrovni samosprávnych krajov). Pri pozorovaní pohybov v dlhodobom horizonte sú pozorovateľné dva kvalitatívne odlišné posuny v relatívnych úrovniach regiónov:

1) Vo fáze výrazného dobiehania na makroúrovni sa výraznejšie diferencovala pozícia regiónov (posun medzi stavom v grafoch 2.5 a 2.5b; pre lepšiu porovnateľnosť majú rovnaké stupnice na osiach). Pôvodný obraz z roku 2002 ukazoval takmer identickú pozíciu 6 z 8 krajov, vzdialenú od pozície regiónu hlavného mesta. Po desaťročí (2012) sa ich diferenciácia ešte viac zvýraznila. Rovnako náskok regiónu hlavného mesta sa zvýšil a zvýraznili sa aj diferencie medzi ostatnými regiónmi. Prehlbovanie rozdielov nastalo pri meraní voči priemeru EÚ aj voči priemeru Slovenska. Kraje sa priblížili k úrovni priemeru EÚ, ale zvýraznilo sa ich zaostávanie za líderským regiónom hlavného mesta. Silný rast a dobiehanie v hospodárstve SR ako celku tak bolo spojené s väčšou vnútornou regionálnou diferenciáciou a únikom najsilnejšieho regiónu ďalej od úrovne ostatných regiónov.

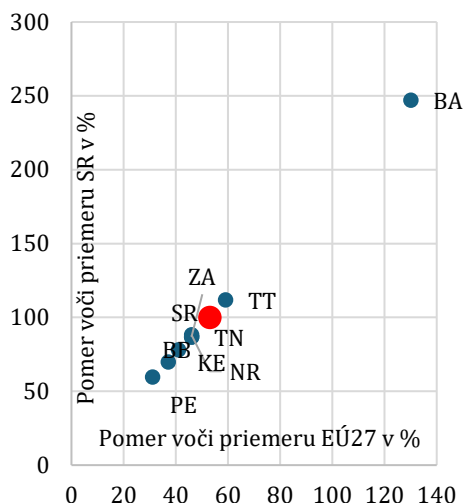
2) V neskoršej fáze spomaleného dobiehania na makroúrovni sa regionálna dimenzia vyvíjala inak (posun medzi stavom v grafoch 2.5b a 2.5c). Výrazne sa zhoršila práve pozícia lídra – regiónu hlavného mesta. A to v oboch pozíciách – voči priemeru Európskej únie aj voči priemeru domácej ekonomiky. Diferenciácia ostatných regiónov sa zmenšila, znovu sa skoncentrovali do malého zhluku. Pozoruhodné je výraznejšie spomalenie rastu tých regiónov, ktoré boli predtým úspešnejšie v raste a naopak rýchlejší rast predtým zaostávajúcich (v grafe 2.5d). Prejavy vyčerpania doterajšieho rastového modelu sa najprv ukázali tam, kde bol v minulosti rast najsilnejší. Spomalenie dobiehania na úrovni ekonomiky ako celku sa tak premietlo do „stlačenia“ pozície regiónov a zmenšenia náskoku najúspešnejších.

Graf 2.5
Zmeny v ekonomickej úrovni regiónov

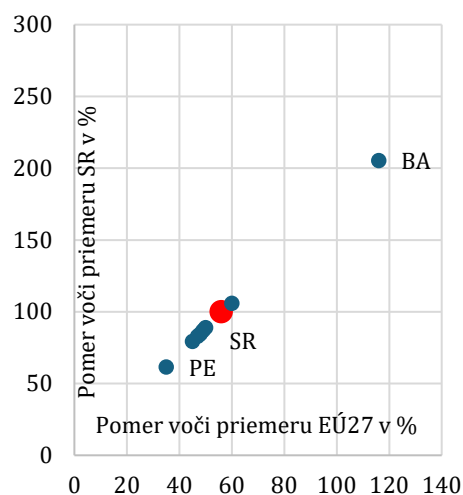
a) Relatívne úrovne v roku 2002

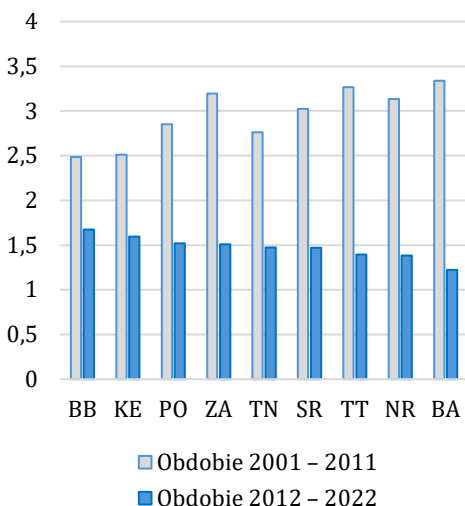
b) Relatívne úrovne v roku 2012

c) Relatívne úrovne v roku 2022

d) Rast úrovne v dvoch dekádach, v %

Poznámky:

Relatívne úrovne HDP na obyvateľa počítané v eurách, vyjadrené v pomere k domácejmu priemeru a k priemeru EÚ27 (grafy a – c). Celkové zmeny HDP na obyvateľa počítané v eurách, bežných cenách, za uvedené dekády (graf d).

Zobrazené sú údaje o regiónoch NUTS3. BA – Bratislavský kraj, TT – Trnavský kraj, TN – Trenčiansky kraj, NR – Nitriansky kraj, ZA – Žilinský kraj, BB – Banskobystrický kraj, KE – Košický kraj, PE – Prešovský kraj.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Problémom tohto vývoja je istý druh konfliktnosti medzi výrazným dobiehaním a regionálnou súdržnosťou.¹⁰ Receptom na regionálnu (alebo akúkoľvek) súdržnosť nemá byť tlmenie najúspešnejších.

2.4 Zmena štruktúry príjmov: sektor domácností ako pomyselný víťaz?

Vytvorené príjmy odrážajú výkonnosť ekonomiky, ale veľa hovoria aj o jej vnútre. Bežne si ekonómovia a politici všímajú objem vytvorených príjmov (resp. ich výšku prepočítanú na obyvateľa alebo na pracovníka), cenné informácie o kondícii ekonomiky sa však dajú získať z pohľadu na ich skladbu. Tak, ako záleží na výške príjmov, tak záleží aj na ich štruktúre: teda v akej forme a v akých sektoroch sa objavujú. Ten istý milión eur príjmov má iné národohospodárske efekty, ak sa objaví v sektore domácností v podobe miezd, alebo ak sa objaví v sektore nefinančných korporácií (teda v podnikoch) vo forme ziskov. Ide o rovnaký objem, ale s inými účinkami.

Spomalený rast príjmov (jednotlivých súčastí pridanej hodnoty) pod druhým prahom znamená aj zmenu ich vnútornej skladby. Alebo aj naopak, zmena ich skladby sa odráža v spomalení ich celkovej dynamiky. Niektoré sektory tak v pomere k iným získavajú, iné strácajú. Každý sektor má svoje typické kategórie príjmov¹¹ a tieto sa v ekonomike miešajú podľa toho, ako sa vyvíja vzácnosť produkčných vstupov (je vzácnejší kapitál alebo práca?), čím je práve ťahaný ekonomický rast alebo ktoré odvetvie zažíva svoj boom.

V časoch rýchleho rastu a konvergencie (fáza I predstavená v prvej kapitole) sa disponibilné príjmy preskupovali v prospech podnikov (nefinančných korporácií). Víťazmi v rozdeľovaní príjmov v takejto fáze boli podniky. V každej ekonomike skupiny SVE5 narástol v tejto fáze podiel disponibilného príjmu v sektore nefinančných korporácií, v SR však obzvlášť výrazne (tabuľka 2.1).

¹⁰ Regionálne údaje majú v sebe riziko nezapočítania všetkých výkonov tam, kde reálne vznikajú. Je potrebné nahliadať na ne s toleranciou.

¹¹ Máme tu na mysli príjmy v zmysle, ako ich chápe štatistika tzv. národných účtov, teda napr. mzdy, zisky, zmiešané príjmy živnostníkov, dane ako príjem verejnej správy, príjmy z majetku (renta, nájomné, podiel na zisku ap.), sociálne dávky a pod.

Vo fáze II, pri spomalenom dobiehaní, je víťazom rozdeľovania disponibilného príjmu sektor domácností. Sektor nefinančných korporácií v SR v tejto fáze výrazne strácal svoj podiel. V ostatných ekonomikách SVE však k takýmto stratám postavenia podnikového sektora nedošlo. Podiel príjmov nefinančných korporácií v SR tak klesol na úrovne najnižšie v tejto skupine. Mimoriadna strata pozície nefinančných korporácií bola spojená s vytlačaním ziskov na úkor miezd (graf 2.6a), to na druhej strane robilo zo sektora domácností víťazov. Pomer medzi vytváranými dodatočnými ziskami a mzdami sa v dekáde po roku 2012 veľmi výrazne vychýlil v neprospech ziskov (a v prospech miezd), čo znamenalo aj pokles ziskovosti produkcie (graf 2.6b). Preskupovaniu celkových disponibilných príjmov v tomto období pomáhala aj hospodárska a sociálna politika, ktorá venovala značnú pozornosť podpore príjmov sektora domácností (Morvay a kol., 2024).

T a b u ľ k a 2.1

Podiely podnikov (nefinančných korporácií) a domácností na celkovom disponibilnom príjme v SR (v %)

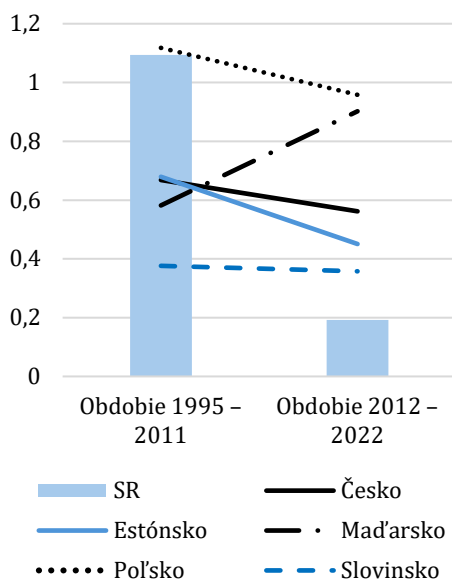
	Fáza I: fáza výraznej konvergenencie		Fáza II: fáza spomalenej konvergenencie		
	1995 – 1996 <i>Prvý údaj po vzniku SR</i>	2007 – 2008 <i>Vrchol fázy rýchleho dobiehania</i>	2011 – 2012 <i>Začiatok fázy spomalenia v dobíhajúci</i>	2018 – 2019 <i>Pred pandem. recesiou</i>	2021 – 2022 <i>Postpandem. obdobie</i>
<i>Sektor podnikov (nefinančných korporácií): podiel na príjmoch celej ekonomiky v %</i>					
EÚ27		10,8	12,0	13,1	14,3
Česko	14,7	15,2	14,2	13,5	15,0
Maďarsko	7,8	11,7	14,0	13,1	13,9
Poľsko	7,9	10,5	13,5	12,6	15,9
Slovinsko	8,4	13,7	12,7	15,0	13,5
Slovensko	7,9	18,6	17,9	13,3	11,6
<i>Sektor domácností: podiel na príjmoch celej ekonomiky v %</i>					
EÚ27		62,4	62,7	60,2	60,4
Česko	56,3	57,4	60,9	58,4	61,4
Maďarsko	67,5	62,1	63,3	60,3	61,5
Poľsko	72,1	65,2	65,6	64,1	61,5
Slovinsko	66,4	61,7	64,4	60,8	63,9
Slovensko	60,6	59,7	60,9	63,1	65,7

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

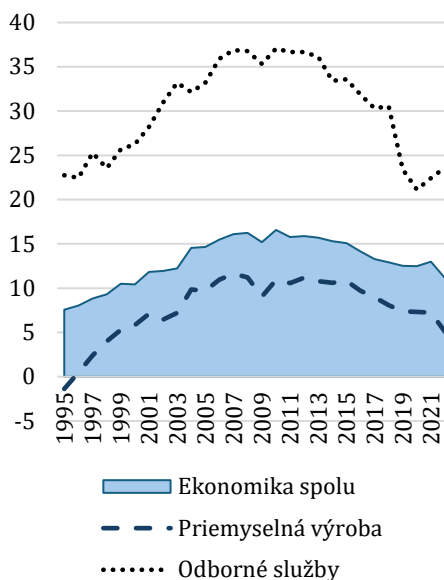
Graf 2.6

Zmeny v štruktúre príjmov – parametre ziskovosti

a) Dodatočný zisk/dodatočné mzdy
(rentabilita produkcie v %)

b) Pomer ziskov k produkcii

Poznámky:

Zisky sú tu reprezentované čistým prevádzkovým prebytkom. Je to kategória národných účtov, ktorá je najbližšia kategórii ziskov. Mzdy v grafe 2.6a sú zjednodušujúcim názvom, ide o odmeny zamestnancov (mzdy a platy aj so sociálnymi príspevkami platenými zamestnávateľmi). V grafe 2.6b ide o rentabilitu produkcie počítanú ako čistý prevádzkový prebytok/hrubá produkcia.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Preskupovanie príjmov má svoje ďalšie dopady, zložky príjmov nie sú neutrálne a zmena ich štruktúry tak zohráva svoju rolu. Nárast podielu príjmov domácností má sklon podporovať rast konečnej spotreby. S tým spojený pokles disponibilného príjmu v sektore podnikov môže tlmiť investičnú aktivitu. Obe tieto tendencie v používaní výrobkov a služieb (expanzia konečnej spotreby domácností a utlmený rast fixných investícií) boli v danej fáze prítomné (pozri ďalej).

Sektor domácností je v názve tejto kapitoly nazvaný pomyselným víťazom preto, lebo síce získal väčší podiel na objeme disponibilných príjmov v poslednom desaťročí, ale išlo o preskupenie príjmov spojené s oslabením dynamiky výkonnosti ekonomiky. To sa pravdepodobne spätne odrazí aj v oslabení rastu príjmov sektora domácností.

2.5 Je pretrvávajúca dominancia priemyselnej výroby problémom?

Štruktúra ekonomických aktivít v SR je v niektorých aspektoch stále výrazne odlišná od vyspelejších partnerov. Nie je pritom nevyhnutné, aby sa štruktúry kopírovali, pretože každá ekonomika predstavuje jedinečný mix. Avšak existujú určité typické vzory, ktoré sú prítomné pre krajiny na príslušnom stupni rozvoja. Štruktúra aktivít ovplyvňuje výkonnosť ekonomiky a naopak (k tomu napr. Dujava, 2015).

Jedným všeobecne známym štruktúrnym posunom v krajinách s vysokou výkonnosťou bol posun smerom k aktivitám s vysokou mierou pridanej hodnoty a využívaním intelektuálneho bohatstva, predovšetkým k intelektuálne náročným službám. Spolu s tým ustupoval podiel priemyselnej výroby (proces označovaný ako deindustrializácia). Zjavným špecifikom ekonomiky SR je, že tieto tendencie sú prítomné iba obmedzene. Slovensko vstupovalo pred viac ako tromi desaťročiami do ekonomickej transformácie ako ekonomika s vysokým podielom priemyslu a táto charakteristika pretrvala. Keďže v okolitom priestore (EÚ) sa podiely priemyselnej výroby znižovali, prípad Slovenska (podobne Česka) bol v čase stále viac výnimočný.

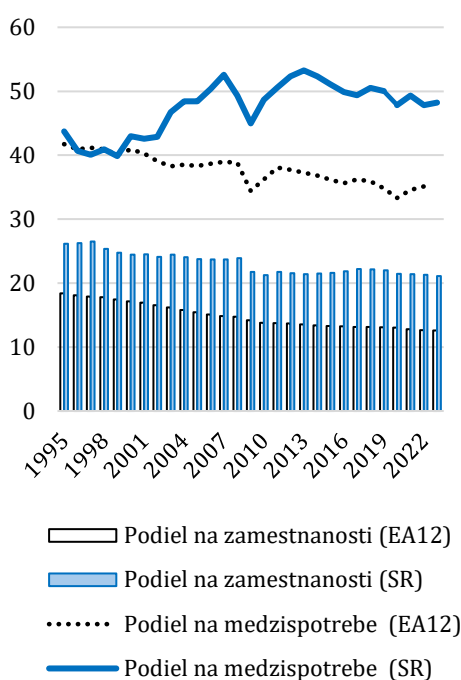
Pri meraní roly priemyselnej výroby na produkčných vstupoch ekonomiky pozorujeme mimoriadne vysoký podiel na medzispotrebe (teda na výrobkoch a službách spotrebovaných v ďalšej produkcii, príkladmi sú materiály, suroviny, energie, polotovary). Polovica medzispotreby použitej v SR je využívaná priemyselnou výrobou, so zjavne odlišnou tendenciou v porovnaní so vzorkou najvyspelejších európskych ekonomík (graf 2.7a). Zvláštnosťou je odlišný vývoj podielu priemyselnej výroby na produkcii a pridanej hodnote. Produkcia aj pridaná hodnota sú štandardnými ukazovateľmi výstupov v systéme národných účtov. Sú dokonca previazané (pridaná hodnota je súčasťou hodnoty produkcie), preto je netypické, aby sa vyvíjali s odlišnou tendenciou. V prípade SR sa v niekoľkých krokoch zväčšila diferencia medzi podielom priemyselnej výroby meraným *na produkcii* a podielom meraným *na pridanej hodnote*. Pri meraní produkciou (tá približne odráža hrubý obrat) je podiel priemyselnej výroby v SR dokonca vyšší ako v polovici 90. rokov, krátko po vzniku SR. Pri meraní

pridanou hodnotou váha priemyselnej výroby v ekonomike klesla (nie však v poslednej dekáde). Táto disproporcia v dlhodobých tendenciách je umožnená nepriaznivým vývojom miery pridanej hodnoty v priemyselnej výrobe SR. Slovensko je zaťažené problémom najnižšej miery pridanej hodnoty v priemyselnej výrobe v širšom európskom pohľade (graf 2.8), čo je dané charakterom činností a pozíciou v produkčnom reťazci (značný podiel *montážnych* činností). Problémom tak nie je samotný vysoký podiel priemyselnej výroby, ale skôr jeho kombinácia s veľmi nízkou mierou jej pridanej hodnoty.

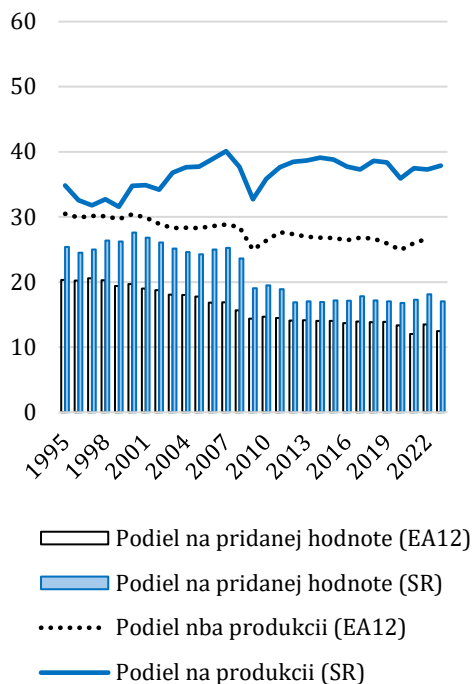
G r a f 2.7

Deindustrializácia v eurozóne a na Slovensku

a) Pri meraní na vstupoch

b) Pri meraní na výstupoch

Poznámky:

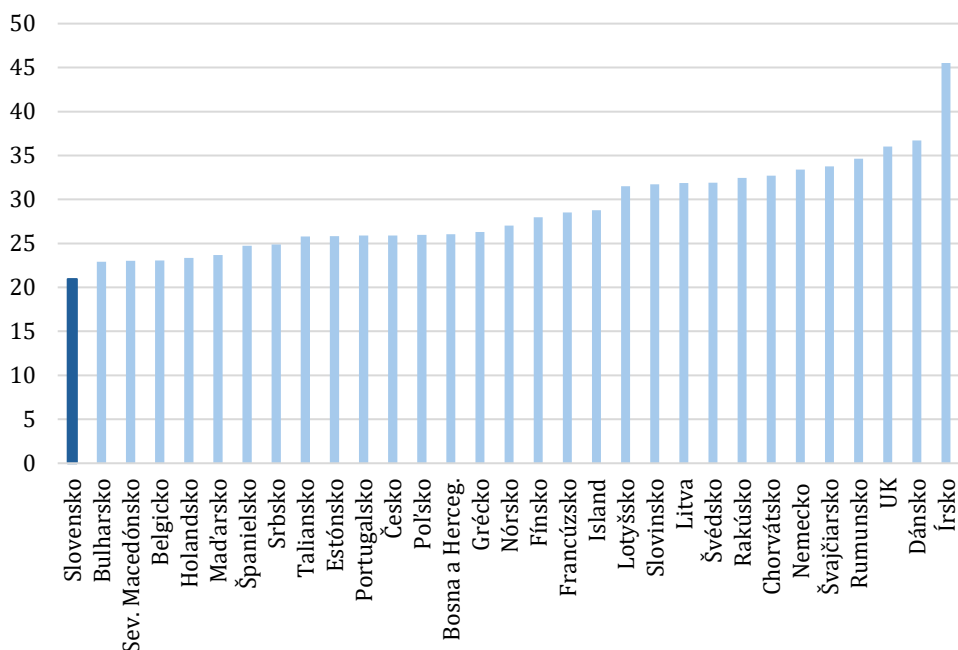
Ide o podiely priemyselnej výroby na parametroch vstupov a výstupov celkového hospodárstva, v %.

Zamestnanosť je meraná počtom pracujúcich osôb (metodika národných účtov, domestic concept). EA12 – krajiny pôvodnej eurozóny, z obdobia do roku 2006. Toto zoskupenie využívame kvôli tomu, že je vzorkou najvyspelejších ekonomík Európy.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Graf 2.8

Miera pridanej hodnoty v priemyselnej výrobe (priemer za 2012 – 2022)
(hrubá pridaná hodnota/produkcia, v %)

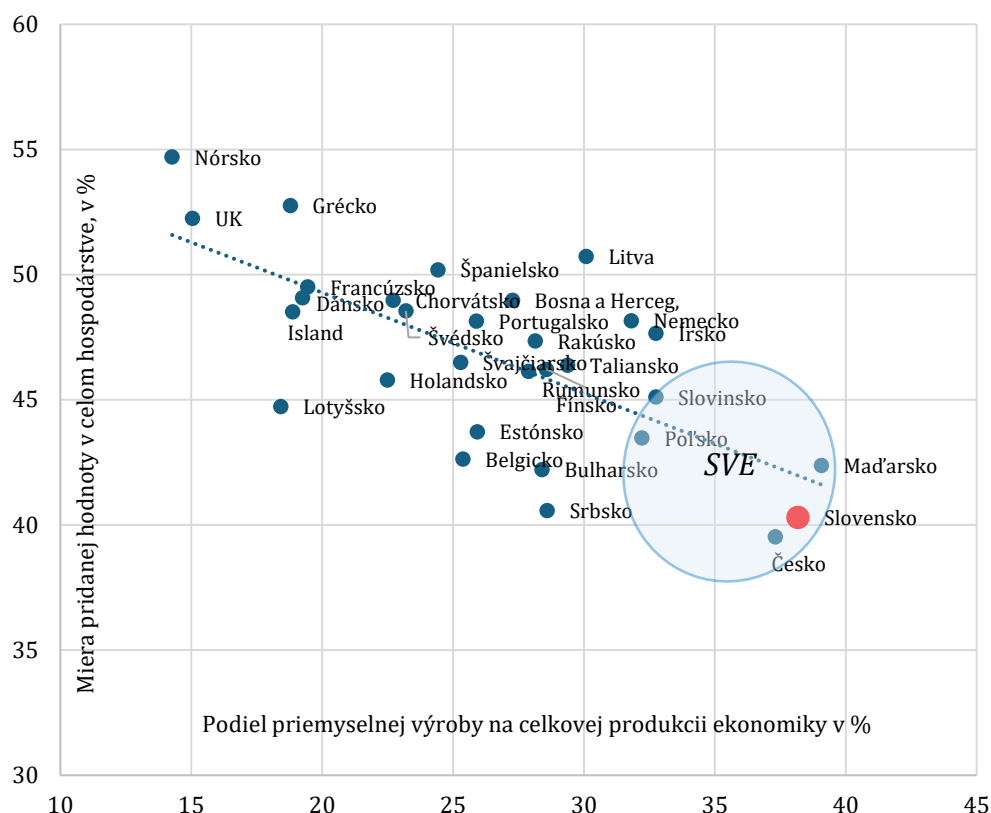
Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Miera pridanej hodnoty v priemyselnej výrobe býva vo všeobecnosti nižšia ako v ostatných častiach ekonomiky (napr. službách). To je dané potrebou spotrebovať veľa vstupov (medzispotreby) na vytvorenie priemyselného výrobku, v hodnote produkcie je tak menší priestor pre pridanú hodnotu. Potom vysoké podiely priemyselnej výroby na produkcii ekonomík sa bežne spájajú s pomerne nižšou mierou pridanej hodnoty v takýchto ekonomikách (graf 2.9). Špecifikom SR je kombinácia mimoriadne vysokého podielu priemyselnej výroby s mimoriadne nízkou mierou pridanej hodnoty v ňom, čo sa prenáša aj do nízkej miery pridanej hodnoty v celom hospodárstve.

Vysoký podiel priemyselnej výroby nie je jedinou príčinou nízkej miery pridanej hodnoty v SR. Navyše výrazné väzby s inými odvetviami stavajú priemyselnú výrobu SR do pozície ťahúňa rastu (Stracová, 2017). Preto treba jej rolu v dynamike pridanej hodnoty hodnotiť opatrne, nie cez izolovaný pohľad na odvetvie, ale aj cez jeho väzby s inými.

Graf 2.9

Kombinácie podielu priemyselnej výroby na produkcii ekonomiky a miery pridanej hodnoty

Poznámka: Priemerné hodnoty za obdobie 2012 – 2022. Miera pridanej hodnoty počítaná ako podiel hrubej pridanej hodnoty na produkcii.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

2.6 Oslabenie roly stimulov z externého prostredia

Pre menej výkonné ekonomiky je silným rozvojovým stimulom zapojenie do globálnych trhov – nielen kvôli expanzii odbytu ich produkcie cez zapojenie sa do globálnych trhov, ale napríklad aj kvôli inováciám a technológiám prichádzajúcim s dovážanými sofistikovanými produktmi. Cez dovoz komponentov medzis potreby sa stimuluje technologický rozvoj domácej ekonomiky. Miera a spôsob zapojenia sa ekonomiky do globálneho obchodu mení štruktúru ekonomiky aj jej výkonnosť. Vyššia otvorenosť ekonomiky voči zahraničnému obchodu je jednou z hybných síl reálnej

konvergenie a s ňou zviazaných štruktúrnych zmien. Potom nie je jedno, v akej miere zapojenie do zahraničnoobchodnej výmeny ovplyvňuje agregátny dopyt domácej ekonomiky a nie je jedno, aké efekty zo zahraničnoobchodnej výmeny plynú. Takýmto otázkam sa venuje táto podkapitola.

Niektoré zdroje (ako Chiacchio a kol., 2018) upozornili na zabrzdenie difúzie technológií v strednej a východnej Európe práve z dôvodu oslabenia priaznivej roly zapájania sa do globálnych reťazcov (GVC). Krajiny SVE pred svetovou finančnou krízou výrazne profitovali z čoraz silnejšieho zapájania sa do globálnych reťazcov. Rozširovanie participácie týchto krajín v globálnych reťazcoch v období po 2011 sa však výrazne spomalilo. V uvedenej práci je tento faktor chápaný ako jedna z dôležitých príčin spomalenia prenosu technológií do SVE, spomalenia produktivity (celková produktivita faktorov stráca rolu ťahúňa ekonomiky) a tým spomalenia procesu dobiehania výkonnosti najvyspelejších.

Preskúmame, do akej miery je relevantný argument o konci éry, v ktorej ekonomiku ťahal akcelerujúci vonkajší dopyt, silnejúca pozícia na svetových exportných trhoch a z toho vyplývajúce stimuly pre reštrukturalizáciu a rast. Ak dynamika takýchto stimulov z vonkajšieho prostredia v ostatnej dekáde (po globálnej kríze) poklesla, nevyhnutne to vedie k štruktúrnym zmenám so spomalením rastu hospodárstva. Pôsobenie je tu znovu obidvomi smermi: oslabenie prílevu stimulov zvonku utlmuje štruktúrne zmeny vo vnútri, ale aj naopak, štruktúrne zmeny vo vnútri môžu tlmiť aktivitu v zahraničnom obchode.

Zahraničný dopyt ako akcelerátor agregátneho dopytu: misia ukončená?

Jednou z možností ako vyjadriť rolu vonkajších obchodných vzťahov pri podpore rastu ekonomiky je pozorovať zmeny podielu zahraničného (= vonkajšieho, externého) dopytu na celkovom, tzv. agregátnom dopyte po výrobkoch a službách produkovaných slovenskou ekonomikou.

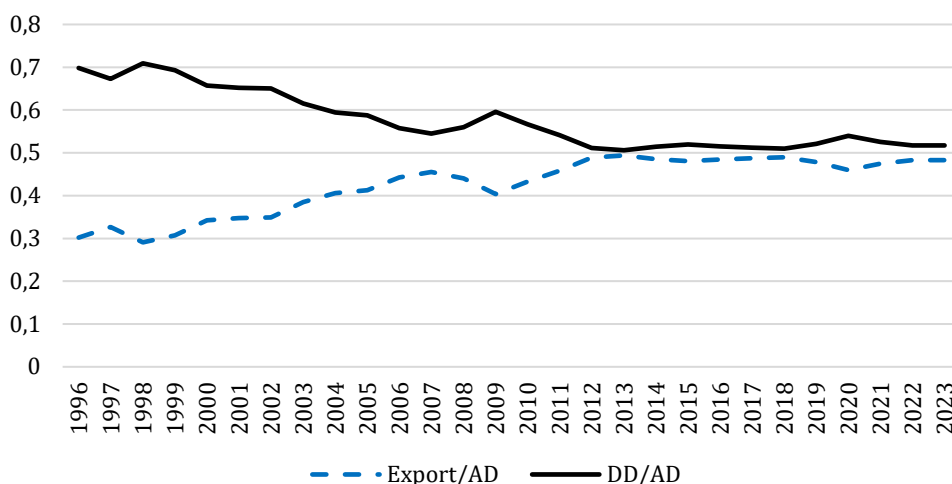
Podiel vonkajšieho dopytu na agregátnom dopyte (AD) síce s výkyvmi, ale výrazne stúpал od 90. rokov až do 2012. Z toho vyplýva, že vonkajší dopyt bol ten, ktorý hnal rast celkového dopytu po výrobkoch a službách v SR a bol teda hnacou silou rastu ekonomiky. Samozrejme, nie v každom

roku, ale v dlhodobom pohľade (graf 2.10). Zrkadlovo k tomu klesal podiel domáceho dopytu (zrkadlovo preto, lebo vonkajší a domáci dopyt sa vzájomne dopĺňajú, spolu tvoria agregátne dopyt). Okolo roku 2012 sa podiely oboch zblížujú, až sa každá zložka ustáli blízko úrovne 50 %. Vonkajší dopyt tak má naďalej zachovaný vysoký podiel, ale stimulačný vplyv silnej dlhodobej akcelerácie sa vytráca. Tieto skutočnosti znamenajú, že približne počas prvých dvoch desaťročí od vzniku SR boli rast ekonomiky, jej štruktúrne zmeny a jej celková úroveň určované predovšetkým expanziou vonkajšieho dopytu a expanziou jej aktivít na exportných trhoch. Domáci dopyt (spotrebný a investičný dopyt) hral v dlhodobom pohľade sekundárnu rolu. Od kritického momentu (po 2011) sa rola týchto dvoch zložiek vyrovnáva. Od tohto momentu však zároveň slabne dynamika dlhodobého rastu ekonomiky.

G r a f 2.10

Vývojové tendencie v štruktúre agregátneho dopytu v SR

(export výrobkov a služieb a domáci dopyt ako % AD)

Poznámky: AD – agregátne dopyt, je súčtom domáceho dopytu (DD) a vonkajšieho dopytu (ten je reprezentovaný exportom). Domáci dopyt je meraný súčtom konečnej spotreby (domácností aj verejnej správy) a tvorbou hrubého kapitálu.

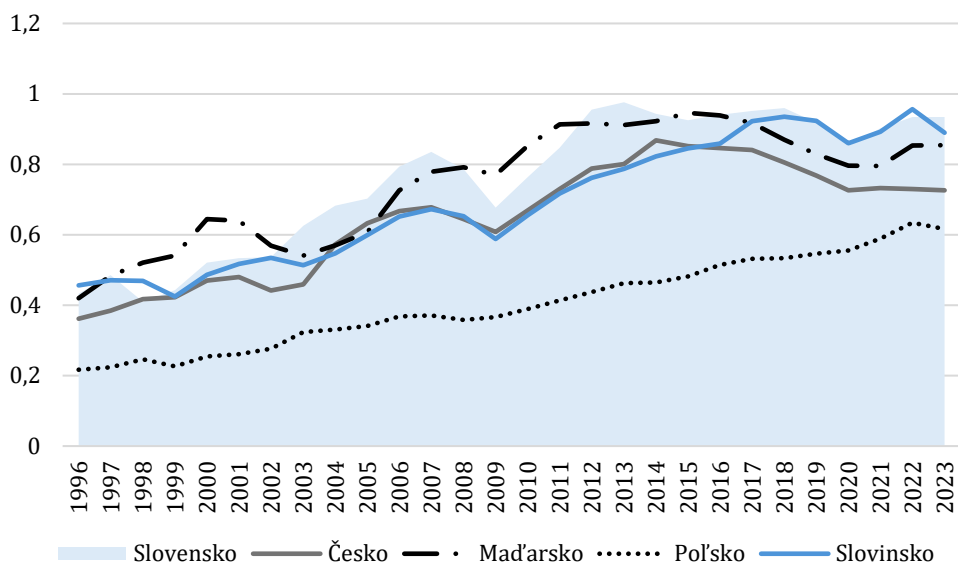
Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Prudký nárast podielu vonkajšieho dopytu (a teda vonkajším dopytom ťahaná ekonomika) a následná jeho stabilizácia (dokonca pokles) na agregátne dopyt je jav spoločný pre viacero krajín SVE (graf 2.11). To samo

osebe nie je negatívum, samotnú výšku podielu vonkajšieho alebo vnútorného dopytu sotva možno hodnotiť. Znamená to však, že rozvojové stimuly cez zahraničný obchod neexpandujú v takej miere ako pred zlomom (t.j. pred obdobím 2012 – 2013) a tieto stimuly by už mali byť substituované z domáceho prostredia. To zodpovedá predstavám o dvojfázovom procese preberania technológií: v prvej fáze majú prichádzať s expandujúcou otvorenosťou ekonomiky (preberaním zvonku); v druhej fáze sa majú generovať už v domácich častiach produkčných sietí.

Graf 2.11

Pomer vonkajšieho a domáceho dopytu (vonkajší dopyt/domáci dopyt)

Poznámky: Vonkajší dopyt je meraný exportom výrobkov a služieb. Domáci dopyt je meraný súčtom konečnej spotreby (domácností aj verejnej správy) a tvorbou hrubého kapitálu.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

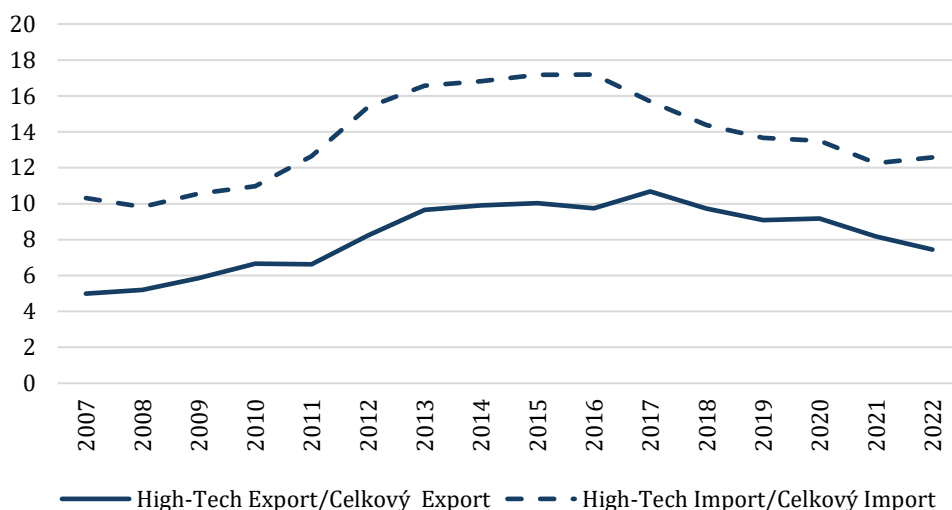
Ústup zahraničného obchodu z pozície ťahúňa rastu agregátneho dopytu bol navyše spojený s poklesom podielu technologicky náročných exportov a importov (graf 2.12). Má význam sledovať tento podiel na exporte aj na importe. Pokles podielu high-tech exportu na celkovom exporte znamená problémovú štruktúrnú zmenu v orientácii exportných aktivít, odráža reorientáciu na jednoduchšie výrobky, možné zníženie konkurencieschopnosti vo vyšších technológiách, riziko konzervovania produkcie

s nižšou pridanou hodnotou. Pokles podielu high-tech importu naznačuje slabnúcu možnosť profitovať z difúzie technológií cez dovážané high-tech komodity.

G r a f 2.12

Podiely technologicky náročných exportov a importov v SR

(podieľ na celkovom exporte alebo importe, v %)

Prameň: Eurostat.

Váha Slovenska na exporte regiónu už klesala

Pri inom smere pohľadu vystupuje stagnujúci až klesajúci podiel SR na svetových exportných trhoch (takýto ukazovateľ je počítaný ako podiel exportu krajiny na celosvetovom exporte). Vzhľadom na veľkosť Slovenska (v zmysle populácie aj parametrov ekonomiky) sú jeho podiely na svetovom exporte malé, ale v minulosti výrazne rastúce. Po prudkom zvýšení podielu exportov zo SR na celosvetových exportoch (z 0,25 % na 0,41 % medzi rokmi 2002 a 2007) sa dostavil pokles počas globálnej krízy. Nasledoval nejednoznačný vývoj, avšak po roku 2015 možno badať už zjavnú stagnáciu (graf 2.13). Obzvlášť podiel na exporte služieb bol slabou stránkou.

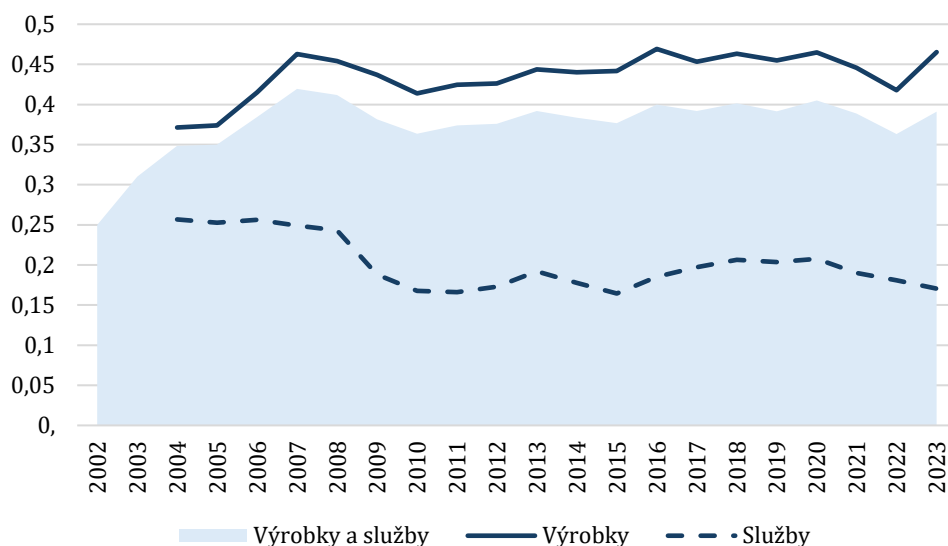
V skupine SVE5 je Slovensko jediným prípadom úplnej stagnácie podielu na exportných trhoch v období po zotavení sa z globálnej finančnej krízy (tabuľka 2.2). Pri zameraní sa na „problémové“ obdobie po roku

2011 možno konštatovať pokračovanie rastu podielu skupiny SVE5 na svetových exportných trhoch, zároveň pokles podielu SR v tejto skupine. Klesajúci podiel Slovenska na exportoch skupiny SVE5 je symptómom vyčerpania faktorov konkurencieschopnosti pri porovnaní v tejto skupine.

Graf 2.13

Podiel Slovenska na exportných trhoch výrobkov a služieb

(v % z globálnych exportov)

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Tabuľka 2.2

Porovnanie podielov na svetových exportoch (export market share) s odstupom desaťročia (v %)

	Priemerný podiel za obdobie 2011 – 2013	Priemerný podiel za obdobie 2021 – 2023
Česko	0,71	0,73
Maďarsko	0,51	0,53
Poľsko	1,00	1,44
Slovinsko	0,16	0,18
Slovensko	0,38	0,38
Súhrnný podiel krajín SVE5	2,76	3,26
Podiel Slovenska na exporte SVE5	13,8	11,7

Poznámka: Porovnané sú dve obdobia vzdialené dekádu od seba. Porovnávané hodnoty sú vyjadrené ako trojročné priemery v snahe oslabiť vplyv prípadných mimoriadnych výkyvov.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

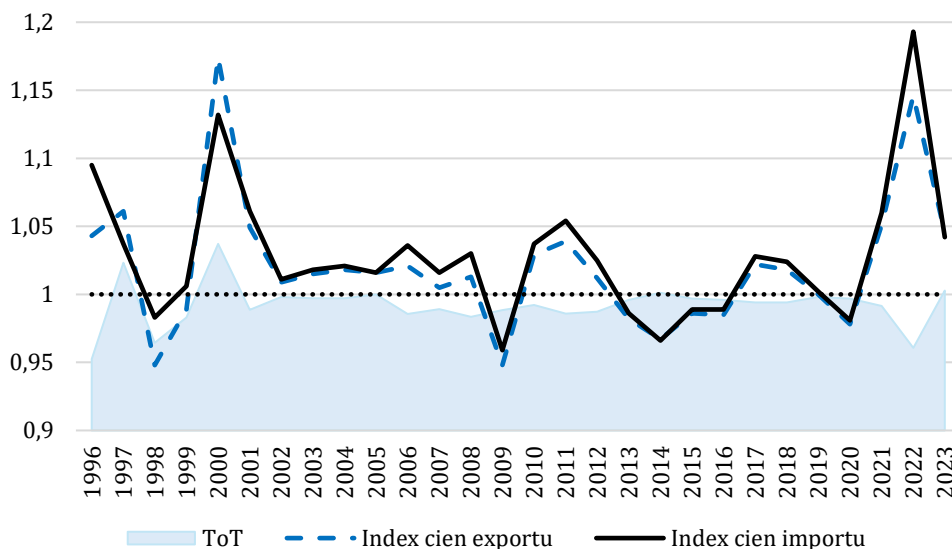
Štruktúrny problém v zahraničnom obchode ako spomaľovač reálnej konvergencie

Prudko rastúca otvorenosť ekonomiky SR v prvých dvoch dekádach, ako aj neskoršia utlmená dynamika otvorenosti boli sprevádzané rovnakým štruktúrnym problémom: nepriaznivým vývojom pomerov cien v zahraničnom obchode. Ceny exportovaných komodít rástli väčšinou pomalšie ako ceny importovaných. Takýto vývoj obmedzuje priaznivý vplyv zahraničného obchodu na domácu ekonomiku.

Výmenné relácie, definované ako pomer tempa rastu cien exportu k rastu cien importu, boli väčšinou nepriaznivé. Z 28 dostupných meraní v intervale 1996 až 2023 boli pre Slovensko priaznivé iba 4 (to sú momenty, v ktorých je v grafe 2.14 hodnota výmenných relácií nad hodnotou 1). Ak sa porovnajú kumulatívne zmeny cenových hladín exportu a importu za dlhšie obdobia, je viditeľná výrazná strata v prípade SR: za obdobie 2011 – 2023 dosiahol nárast cien exportovaných komodít zo SR iba približne 90,5 % nárastu cien importovaných komodít. Aby bola bilancia exportu a importu približne vyrovnaná, bol potrebný fyzický objem exportu o takmer 10 % väčší, ako by bol potrebný pri vyváženom vývoji cien exportu a importu. Za jednotku importu musí takáto ekonomika platiť stále väčším objemom exportu. Alebo naopak – za jednotku objemu exportu vieme kúpiť stále menej importovaného tovaru. To vypovedá o pretrvávajúcom štruktúrnom probléme, ktorý znižuje výkonnosť a efektívnosť a brzdí reálnu konvergenciu SR. Iné krajiny SVE5 tento problém nemajú (resp. v malej miere je s ním konfrontované Maďarsko, graf 2.15). Dujava a Žúdel (2023) uvádzajú, že nepriaznivé výmenné relácie znamenali zníženie rastu HDP v parite kúpnej sily od roku 2011 v priemere až o 0,5 percentného bodu každý rok (fyzické objemy rastú rýchlejšie, ale nepriaznivé výmenné relácie časť rastu *znehodnocujú* a tak je rast v parite kúpnej sily slabší ako rast vo fyzických objemoch). Rastúca otvorenosť ekonomiky (rastúce pomery exportu a importu k HDP) zosilňujú tento nepriaznivý vplyv. Tu ide o problém v štruktúre exportov a importov. Jeho prekonanie si vyžaduje znižovať váhu importovaných komodít, ktorých cena zvyčajne rastie (energetické suroviny sú typickým príkladom) a v exporte posilňovať pozície komodít, ktoré sú na svetových trhoch viac cenené. Takáto štruktúrna zmena zatiaľ dlhodobo absentuje.

Graf 2.14

Indexy cien exportu, importu a úroveň výmenných relací

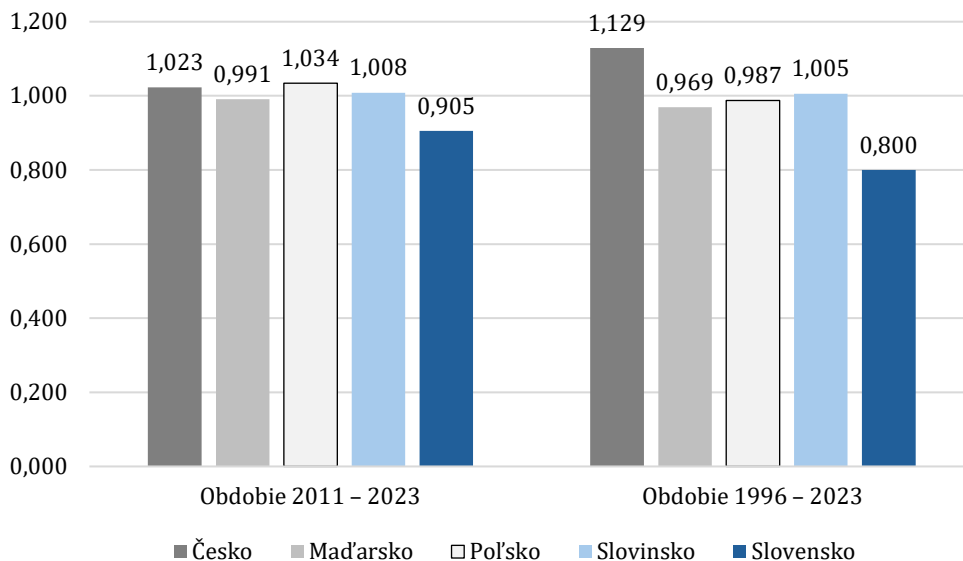

Poznámka: Výmenné relácie (Terms of Trade, ToT) sú počítané ako medzироčný index cien exportu/index cien importu.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Graf 2.15

Pomery kumulatívnych cenových indexov v dlhodobom pohľade

Poznámka: Kumulatívny index zmeny exportu/kumulatívny index zmeny importu.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Táto podkapitola potvrdila, že sa oslabili stimuly z externého prostredia. Zohrali svoju historickú rolu počas reštartu ekonomiky po transformačnej depresii v 90. rokoch a pri počiatočných úspechoch v reálnej konvergencii. Rola zahraničnej výmeny ako ťahúňa rastu kulminovala pred globálnou krízou (teda okolo rokov 2007 – 2008) a opätovne ešte okolo rokov 2011 – 2012 (po oživení z globálnej finančnej krízy) a následne poklesla, to však neznamená jej absenciu, iba zastavenie rastu role. Musí však byť vo výraznejšej miere dopĺňaná stimulmi generovanými v domácej ekonomike.

Priebežné zhrnutie 2:

Je možné identifikovať celý rad limitujúcich faktorov v štruktúre ekonomiky, ktoré oslabujú ťah ekonomiky smerom k prekonaniu druhého prahu. Pre vnímanie uviaznutia medzi prahmi sú veľmi dôležité: nebránili dosiahnutiu transformácie ekonomiky na štandardnú trhovú a nebránili ani jej integrácii do EÚ alebo eurozóny. To, čomu bránia, je dosiahnutie vyšších úrovní produktivity, konkurencieschopnosti, výkonnosti. Takýchto limitujúcich faktorov ukrytých v štruktúre ekonomiky je pestrá paleta, táto kapitola ani nemohla pokryť všetky.

Obmedzujúci vplyv má duálny charakter ekonomiky, ukončenie akcelerácie vonkajších rastových stimulov, nepriaznivý pomer medzi rastom cien tovaru vyvážaného a dovážaného, dlhodobo nízka úroveň zhodnocovania vstupov (nízka miera pridanej hodnoty) alebo prílišná reštrukturalizácia príjmov v neprospech sektora podnikov.

Žiadny z týchto javov nie je krátkodobou črtou, všetky sú skôr dlhodobého charakteru. Napr. problémy s nízkou mierou pridanej hodnoty boli známe už v socialistickej ére, dualita a fragmentácia boli za bariéry vnímané od 90. rokov. Ani ich odstraňovanie nie je krátkodobou výzvou. Niektoré z nich boli a sú hospodárskou politikou ešte prehľbované, a to pri celkovom zanedbaní politik zameraných na štrukturálne slabiny.

KAPITOLA 3

Pracovná sila – bývalá komparatívna výhoda

Ďalším pilierom pre prekonávanie medzery voči vyspelým ekonomikám je schopnosť lepšie využívať pracovné vstupy. V predchádzajúcich častiach sme sa venovali investíciám, inováciám alebo štruktúrnym zmenám, ale nevšimli sme si pracovné vstupy do ekonomiky. Pritom dostupná a kvalitná pracovná sila je esenciálna, akurát v minulosti sme ju brali ako samozrejmosť. Zmenila sa však na úzke miesto. Pre posun cez druhý prah bude potrebné viac ako len zvýšiť investovanie a inovačný potenciál, bude potrebné zmeniť naše uvažovanie o spoločenských problémoch vrátane využitia ľudskej práce a rozvoja ľudského kapitálu. Zmena uvažovania je predpokladom správneho nastavenia verejných politík, ktoré v situácii nedostatku pracovnej sily začínajú byť nutnou podmienkou ekonomickej úspešnosti. V tejto kapitole presmerujeme pohľad smerom na využívanie práce, na formovanie množstva a kvality pracovnej sily. Ide o faktor, ktorý sa v súlade s dlhodobými očakávaniami stal limitujúcim faktorom rozvoja ekonomiky.

3.1 Zmena paradigmy na slovenskom trhu práce: od vysokej nezamestnanosti k nedostatku pracovných síl

V deväťdesiatych rokoch bola nezamestnanosť ústredným spoločenským problémom a diktovala aj nastavenie politík mimo verejných politík zamestnanosti (Okáli et al., 1994; Bútora eds., 1997). V tomto období sa zároveň kreovala väčšina slovenských inštitúcií a nastavovala veľká časť verejných politík. Niektoré z nich nesú toto nastavenie vo svojom genofonde. Situácia na trhu práce sa však medzičasom otočila, preto je potrebné zmeniť viac ako len nastavenia vybraných politík, je potrebné zmeniť rozmýšľanie alebo paradigmu, v ktorej uvažujeme o trhu práce na Slovensku.

3.1.1 Zmena situácie na slovenskom trhu práce

Slovenskému trhu práce po roku 1989 dominovali obdobia, keď ponuka práce prevyšovala dopyt po nej. Na trh práce dlhodobo pritekalo viac mladých ľudí, ako z neho odtekalo v dôsledku odchodu do dôchodku. V dôsledku demografických vln začínajúcich po ukončení druhej svetovej vojny sme zažívali nerovnomerný, ale kontinuálny nárast populácie. Situácia

sa na krátko zmenila okolo roku 2002 a definitívne otočila po pandémie, odkedy sa prirodzený úbytok slovenského obyvateľstva zrýchlil natoľko, že ho nestačí kompenzovať ani dlhodobý pozitívny migračný prírastok obyvateľstva. Slovensko nemá skúsenosť so spoločenským a ekonomickým vývojom v situácii poklesu populácie. Rastúca populácia pritom od druhej svetovej vojny do veľkej miery prispievala k ekonomickému rastu Slovenska – čerpali sme takzvanú demografickú dividendu (Headey a Hodge, 2009), ktorá sa teraz otáča v náš neprospech.

Transformácia ekonomiky z plánovanej na trhovú v 90. rokoch priniesla pokles predovšetkým tradičnej priemyselnej výroby, ktorý výrazne limitoval celkový dopyt po práci. Transformácia Slovensku preto v tomto období neumožnila naplno čerpať našu demografickú dividendu, vyplývajúcu z nárastu počtu obyvateľov v produktívnom veku. Až do potransformačného oživenia ekonomiky, ktoré prišlo až po roku 2000, nám priaznivá demografická situácia pre limitovaný dopyt po práci zvyšovala nezamestnanosť. Od roku 1993 bola vysoká nezamestnanosť jedným z popredných ekonomických, ale aj celospoločenských problémov. Miera nezamestnanosti kulminovala okolo roku 2001, keď aj v dôsledku previsu ponuky práce nad dopytom¹² Slovensko dosahovalo najvyššiu mieru nezamestnanosti v EÚ.

V odbornej debate venovanej nezamestnanosti ako najpálčivejšiemu problému krajiny však jednoznačne dominovali vysvetlenia spojené s transformačným procesom a nízkym dopytom po práci. Pre ilustráciu uvádzame príklad argumentácie, ktorý bol pre dané obdobie bežný a v danej situácii opodstatnený, v dnešnej situácii by však vyznieval pomerne radikálne. Ochotnický (1994) argumentoval, že *riešenie problému nezamestnanosti presahuje rámec programov a opatrení, ktoré môžu byť realizované len v rámci trhu práce*. Ďalej autor odporúča realizovať politiku zamestnanosti dvoma druhmi opatrení: i. stimulujúcimi dopyt po práci, alebo ii. znižujúcimi reálne mzdy. V kontexte doby sú tieto odporúčania pochopiteľné, ale so súčasnou situáciou by boli v silnom kontraste. V súčasnosti ďalšia

¹² Ponukovo-dopytové vzťahy boli v tomto období zásadne ovplyvnené aj inými ako demografickými faktormi, napríklad procesmi spojenými s transformáciou ekonomiky, ktoré ešte aj po roku 2000 významne limitovali dopyt po práci. Práve do tohto obdobia sa koncentrovala výraznejšia reštrukturalizácia podnikov (s vlnou odbúravania neefektívnej časti podnikového sektora). Nové, perspektívnejšie časti ekonomiky až s časovým posunom vtiahli pracovné sily uvoľňované z upadajúcich častí.

stimulácia dopytu po práci v situácii nedostatku pracovníkov dáva ekonomický zmysel iba v najzaostalejších regiónoch a pri najťažšie zamestnateľných skupinách obyvateľstva. Neadresné opatrenia stimulujúce dopyt po práci odčerpávajú z pracovnej sily potenciálne zamestnateľnej na nedotovaných pracovných miestach. Napriek tomu na málo adresné opatrenia stimulujúce dopyt po práci naďalej smeruje podstatná časť financií z prostriedkov určených na aktívne opatrenia trhu práce.

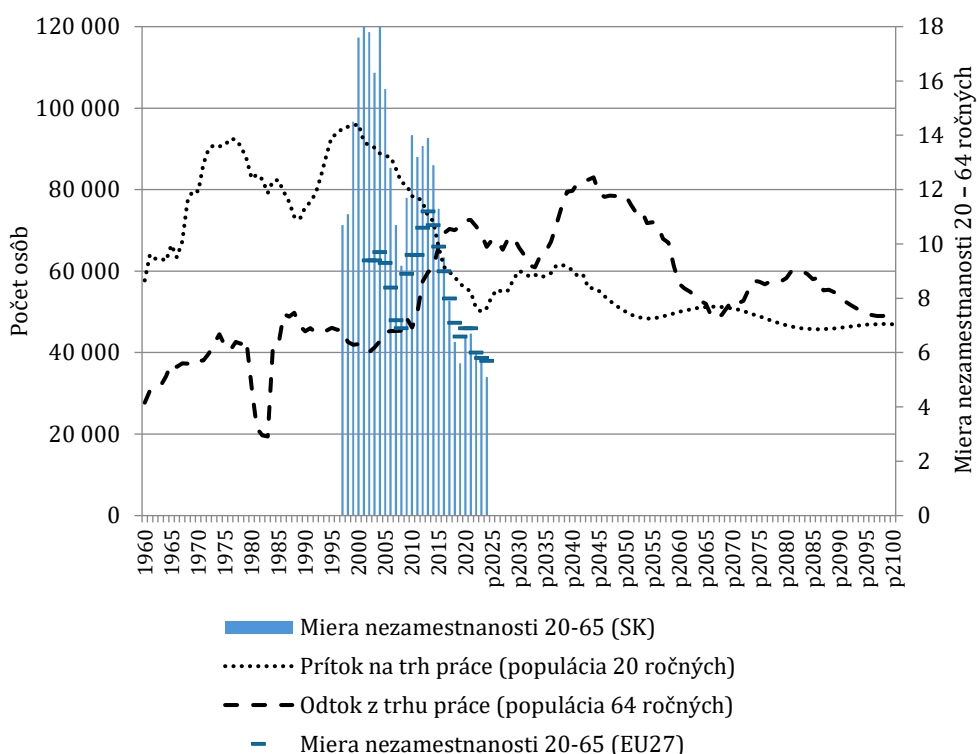
Zvyšovanie zamestnanosti prostredníctvom opatrení znižujúcich reálne mzdy po vstupe Slovenska do eurozóny stratilo jeden z nástrojov – menovú politiku (ktorou je možné ovplyvňovať dlhodobú infláciu a tým aj pohyb reálnej mzdy). Bez ohľadu na stratu možnosti regulovať cenu práce pomocou menovej politiky verejné politiky sa, minimálne po roku 2010, usilujú o opak, teda o zvyšovanie reálnych miezd aj na úkor, respektíve vďaka rastu ceny práce. Príkladom sú opatrenia ako zvýšenie daňovo-odvodového zaťaženia práce, ale aj zvyšovanie minimálnej mzdy či stropovanie cien energií. V situácii, keď je miera zamestnanosti na Slovensku vyššia a miera nezamestnanosti nižšia ako priemer krajín EÚ, sa do centra pozornosti tvorcov politik prirodzene dostávajú iné priority. V tomto kontexte odporúčanie na zvyšovanie zamestnanosti prostredníctvom znižovania reálnych miezd vyznieva pomerne radikálne, netreba však zabúdať, že to nie je tak dávno, čo sme tieto opatrenia úspešne využívali. Do veľkej miery pomohli slovenskej ekonomike prekonať prvý vývojový prah.

Situácia sa otočila po roku 2012, keď na trh začalo pritekať menej pracovníkov, ako z neho každoročne odtekalo. Ukazovatele trhu práce na to postupne zareagovali. Napríklad miera nezamestnanosti klesla a od roku 2017 sa drží pod priemerom EÚ15 (pozri graf 3.1). Nedostatok pracovníkov je citelný naprieč celým spektrom povolání aj sektorov ekonomickej aktivity. Priemerný ročný počet disponibilných uchádzačov o zamestnanie registrovaných Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) za posledných desať rokov (2013 – 2024) poklesol z 381-tisíc na 139-tisíc (ŠÚ SR, DataCube: pr2001rs). Ide o pokles na menej ako polovicu k hodnotám, ktoré pred desiatimi rokmi neboli považované za realistické. Naopak mesačné náklady práce sa v rovnakom období takmer zdvojnásobili z 1213 eur v roku 2012 na 2199 eur v roku 2024 (ŠÚ SR, DataCube:

np2008rs). Počet pracovných síl na Slovensku kulminoval v roku 2016 tesne pod úrovňou 2,8 milióna, odkedy postupne klesá. Pokles bol prerušený iba v roku 2022 dodatočným prítokom osôb počas utečeneckej krízy súvisiacej s rozšírením ozbrojeného konfliktu na Ukrajine. Dôsledky nedostatku pracovných síl ako dynamický nárast miezd, pokles nezamestnanosti a pomalý pokles či stagnácia zamestnanosti sú pozorovateľné naprieč prakticky všetkými povolaniami a sektormi ekonomickej činnosti.

Graf 3.1

Dlhodobý vývoj na slovenskom trhu práce na základe demografickej projekcie Európy

Poznámka: Pri prítoku a odtoku z trhu práce do roku 2025 (ľavá os) používame počet osôb vo vekovej kohorte 20- a 64-ročných podľa demografickej štatistiky Eurostatu [tabuľka: demo_pjan], od roku 2025 (vrátane) podľa demografickej prognózy Eurostatu Európy [proj_23np]. Pravá os zobrazuje mieru nezamestnanosti 20- až 64-ročných na Slovensku a v priemere pre krajiny EÚ27. *Prameň:* Eurostat [demo_pjan, proj_23np, lfsa_urgan].

Slovensko dočerpalo svoju „demografickú dividendu“, obdobie, keď ekonomika mohla rásť extenzívne, zvyšujúcim sa počtom pracovníkov. Slovenský trh práce sa dramaticky zmenil a demografické projekcie

jednoznačne hovoria (graf 3.1), že je potrebné si na takúto situáciu zvyknúť, dokonca očakávať ďalšie prehĺbovanie problémov spojených s nedostatkom pracovnej sily. Pandemická recesia ekonomiky (COVID-19) tento problém dočasne odsunula, po dvojročnej prestávke (2020 – 2021) sa však znovu ukázal: je potrebné v dlhodobom horizonte predpokladať, že nezamestnanosť už nebude najpálčivejším problémom slovenského trhu práce a problémom je nedostatočná ponuka pracovnej sily.

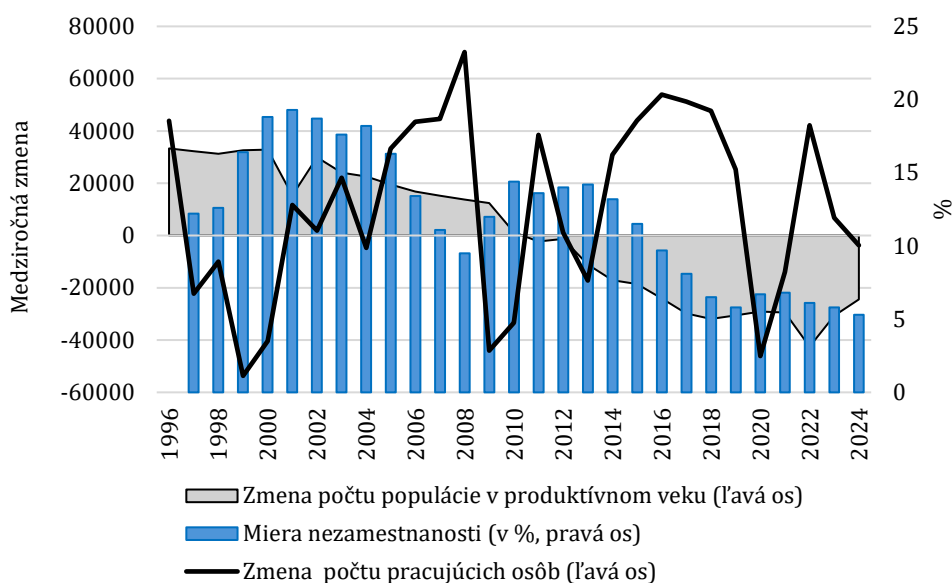
Domáce zdroje pracovnej sily sa vyčerpávajú a nedokážu saturovať ani dopyt po práci vyplývajúci z nahrádzania pracovníkov odchádzajúcich do dôchodku. Podľa prognózy Európskeho strediska pre rozvoj odborného vzdelávania (CEDEFOP) deväť z desiatich nových pracovných miest obsadzovaných na Slovensku do roku 2035 bude potrebné obsadiť v dôsledku nahrádzania pracovníkov opúšťajúcich trh práce (CEDEFOP, 2023). Tento nedostatok predstavuje výzvu pre udržateľnosť trhu práce, keďže prirodzená obnova pracovnej sily nepostačuje na pokrytie potrieb zamestnávateľov. Výsledkom je zvyšujúci sa tlak na zamestnávateľov, ktorí musia hľadať alternatívne riešenia ako napríklad aktívnejšie zapojenie zahraničných pracovníkov alebo investovanie do automatizácie a modernizácie výrobných procesov.

Uvedený zlom v tendenciách na trhu práce je dobre viditeľný v grafe 3.2. Počet obyvateľov v produktívnom veku sa preklopil z kontinuálneho rastu do kontinuálneho poklesu. K tomu v roku 2014 naštartovala perióda rekordného rastu zamestnanosti¹³ – výsledkom bol postupný pokles miery nezamestnanosti na rekordné minimá. Situácia sa zásadne zmenila: z trhu zamestnávateľov (na ktorom sú vo výhode zamestnávatelia, je prebytok pracovnej sily a nedostatkové sú pracovné miesta) na trh zamestnancov (do výhodnejšej pozície sa dostáva zamestnanec, je prebytok pracovných miest a nedostatková je pracovná sila). Táto zmena však nepostihla rovnako všetky regióny, vzhľadom na mimoriadnu regionálnu diferencovanosť ekonomiky SR.

¹³ Takýto rekordný rast zamestnanosti bol vyvolaný radom zmien v povahe rastu ekonomiky. V minulosti (pred globálnou krízou a recesiou 2009) bol rast ťahaný skokmi v produktivite vďaka prílevu investícií a technológií, s pomerne slabou tvorbou nových pracovných miest. Po globálnej finančnej kríze už takýto rast nepokračoval a rast ekonomiky bol podstatne viac naviazaný na rast zamestnanosti.

Graf 3.2

Dlhodobé tendencie ponuky pracovnej sily, zamestnanosti a nezamestnanosti

Prameň: Eurostat a vlastné výpočty.

3.1.2 Autokorekčné mechanizmy trhu práce

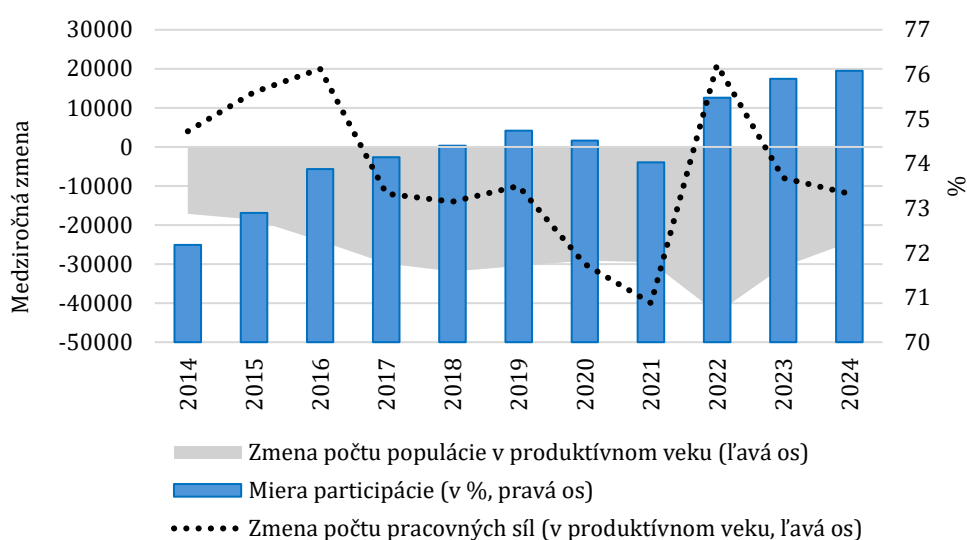
Ukončenie čerpania demografickej dividendy vyústilo k otočeniu situácie na slovenskom trhu práce. Zo situácie ponuky práce prevyšujúcej dopyt sme sa preklopili do situácie, keď dopyt po práci preyšuje jej ponuku. Kým prvá situácia vyhovuje zamestnávateľom, druhá situácia je výhodnejšia pre zamestnancov. Na otočenú situáciu reaguje trh práce svojimi samoregulačnými mechanizmami, korigujúcimi nerovnováhu ponuky a dopytu. V prvom rade sa zmena situácie premietla do dynamického rastu miezd.

Rastúca vzácnosť pracovnej sily prinášala okrem iného aj preskupenie príjmov v prospech miezd a v neprospech ziskov – jav, ktorý sme opisovali vyššie v druhej kapitole. Je to prejav princípu, že príjmy priťahuje ten faktor, ktorý je vzácny. Preklopenie práce z pozície prebytkovej do pozície nedostatkovej priťahlo aj príjmy: vzácna pracovná sila znamenala vyšší vytvorený objem miezd (a tzv. stláčanie ziskov). Je to pozoruhodný príklad previazanosti javov na trhu práce, v štruktúre príjmov a vo výkonnosti podnikového sektora.

Spolu so zvýšenou mzdovou dynamikou slovenský trh práce reaguje aj zvýšením miery participácie. Pri úbytku osôb v produktívnom veku má trh práce pomocný korekčný mechanizmus – zvýšenie miery participácie, teda podielu osôb, ktoré sú ekonomicky aktívne (pracujú alebo pracovať chcú). Môže poklesnúť počet osôb v produktívnom veku a súčasne vzrásť miera participácie/ekonomickej aktivity – tieto dva javy sa môžu aspoň čiastočne navzájom vyvážiť. K tomu na Slovensku skutočne dochádza (graf 3.3). Rast podielu ekonomicky aktívnych aspoň čiastočne zmiernil dopad negatívneho demografického vývoja. Pokles počtu osôb v produktívnom veku za dekádu 2014 – 2024 (o 291-tisíc osôb) sa vďaka zvýšenej miere participácie pretavil do poklesu počtu pracovných síl iba o 71-tisíc osôb (tiež vo vekovej kohorte 15 – 64 rokov).

G r a f 3.3

Čiastočná korekcia demografického poklesu vyššou participáciou

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

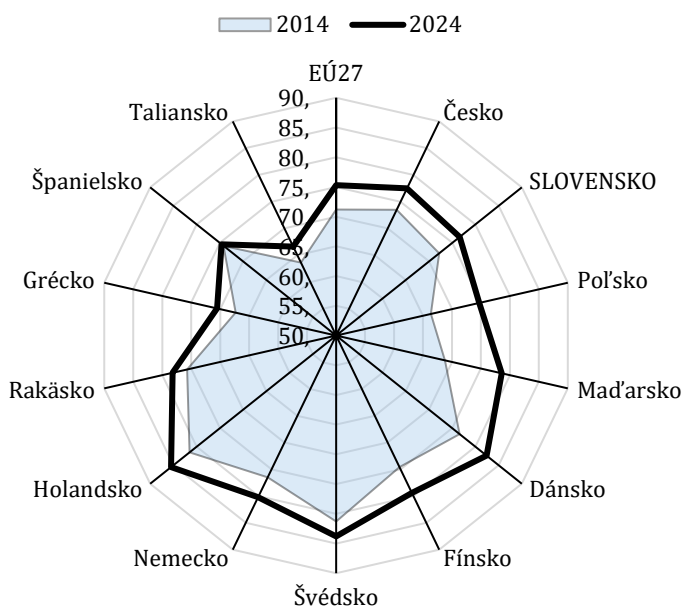
Zmiernenie demografického problému cez zvýšenie miery aktivity (participácie) obyvateľstva je zjavne trendom, ktorý bol v ostatnej dekáde pozorovateľný naprieč krajinami EÚ¹⁴ (graf 3.4). Za poslednú dekádu Slovensko

¹⁴ Z porovnania na vybranej vzorke v grafe 3.4 vyplýva plošný nárast miery participácie, ale aj isté rozdiely medzi segmentmi európskych ekonomík. Najvyššia miera je v severských krajinách

už v roku 2014 patrilo ku krajinám s relatívne vyššou mierou ekonomickej aktivity obyvateľstva, v roku 2024 76,6 percent populácie v produktívnom veku (15- – 64-ročných) pracovalo alebo si aktívne hľadalo prácu.

G r a f 3.4

Zvýšenie participácie v SR a naprieč európskymi ekonomikami
(podiel ekonomicky aktívnych osôb na populácii v produktívnom veku, %)

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie.

3.2 Politiky trhu práce korigujúce zmenu situácie na trhu práce

Vďaka skúsenostiam krajín s najvyššími mierami ekonomickej aktivity (napr. Holandsko, Švédsko, Dánsko) vieme, že dosiahnutie najvyšších mier ekonomickej aktivity si vyžaduje zvýšenú aktivitu viacerých segmentov verejných politík. Ide predovšetkým o opatrenia integrujúce do aktivity aj skupiny obyvateľstva, ktoré boli z rôznych dôvodov mimo trhu práce. V situácii Slovenska ide predovšetkým o: i. zvýšenie participácie žien v strednom veku; ii. aktiváciu a rekvalifikáciu dlhodobo nezamestnaných; ale už aj iii. lákanie pracovníkov zo zahraničia.

a v Holandsku, tu je možné hľadať pozitívne vzory aj pre Slovensko. Najnižšia je v južných periférnych krajinách. Krajiny V4 vrátane Slovenska dosiahli pomerne významný pokrok v zlepšení miery participácie po roku 2014.

V nasledujúcom texte na príkladoch z týchto troch oblastí verejných politík podrobnejšie ukážeme, ako sa elementy prekonaného spôsobu uvažovania prenášajú do nie úplne optimálneho nastavenia nástrojov politík, ktoré v dlhodobom horizonte posúvajú Slovensko na okraj pelotónu krajín EÚ. Zastarané uvažovanie sa premieta do nastavenia nástrojov verejných politík (napr. pridelenie pracovných povolení či nástroje aktívnej politiky trhu práce). Nastavenie nástrojov verejných politík zase spätne vplýva na štruktúru ekonomických aktivít.

Identifikácia výziev verejných politík:

Výbor pre zamestnanosť Európskej komisie (EMCO) navrhuje metodiku identifikácie výziev pre politiky zamestnanosti (ang. Joint Assessment Framework). OECD aplikuje rovnaký princíp aj pri identifikácii výziev verejných politík mimo oblasti zamestnanosti (OECD, 2022a). Identifikácia výziev je založená na porovnaní rozdielu hodnôt relevantného indikátora na úrovni krajiny voči priemeru krajín EÚ. Rozdiel od priemeru krajín EÚ je vyjadrený v jednotkách štandardnej odchýlky, čím je zabezpečená porovnateľnosť naprieč indikátormi meranými v rozdielnych jednotkách. Jednoduchá dátová transformácia umožňuje porovnanie „zaostávania“ krajín v jednotlivých oblastiach pokrytých indikátormi. Oblasti výraznejšieho zaostávania za priemerom predstavujú výzvy z pohľadu verejných politík.

Viac informácií na: <https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/coordination-employment-and-social-policies/employment-committee_en>.

3.2.1 Podpora participácie na trhu práce v období intenzívneho rodičovstva

Historicky, aj v medzinárodnom porovnaní, rekordne nízka slovenská miera pôrodnosti si nepochybne zasluhuje pozornosť aj aplikáciu nástrojov verejných politík. Otázkou by však malo byť optimálne nastavenie používaných nástrojov v širšom kontexte. Slovensko, spolu s ostatnými krajinami regiónu, patrí medzi krajiny s najdlhšou finančnou podporou rodičovského voľna v EÚ. Slovenská podpora rodičovského voľna v medzinárodnom porovnaní patrí medzi najštedrejšie aj najdlhšie (OECD Family Database). Korene tohto nastavenia sa opäť ťahajú do deväťdesiatych rokov, keď došlo, v rámci boja s vysokou nezamestnanosťou, k predĺženiu

možnosti poberania rodičovského príspevku do veku troch rokov dieťaťa. Znovu pre ilustráciu uvádzame dobový zdroj, kde Rievajová (1994) hodnotí túto zmenu regulácie ako jedno z najúspešnejších opatrení znižujúcich nezamestnanosť. Predĺženie poberania rodičovského príspevku z makropohľadu znížilo mieru nezamestnanosti, ale individuálnu kariéru rodiča (väčšinou matky) výrazne skomplikovalo.¹⁵ V danom kontexte, obdobia rekordných mier nezamestnanosti, je takéto hodnotenie pochopiteľné. Zároveň je potrebné uvedomiť si vážnosť situácie, ktorej Slovensko v deväťdesiatych rokoch čelilo, keď čelilo dlho nepoznanému problému extrémne vysokej nezamestnanosti. V tejto situácii bolo ochotné predĺžiť platené opustenie trhu práce v dôsledku rodičovských povinností na jednu z najdlhších rodičovských dovolení v Európe.

Práve pre dĺžku opustenia trhu práce má Slovensko jednu z najnižších mier zamestnanosti žien okolo veku 30 rokov či žien s deťmi vo veku do troch rokov (Dančíková, 2020). Dnes stále dominantne matky na rodičovskej dovolenke svojou početnosťou predstavujú jednu z najväčších skupín s potenciálom aktivácie dodatočnej pracovnej sily z domácich zdrojov (Útvar hodnoty za peniaze, 2017).

Relatívne dlhšie opustenie trhu práce v dôsledku rodičovských povinností sa mechanicky premieta do nižšej ekonomickej aktivity žien v plodnom veku. Medzinárodné porovnanie mier ekonomickej aktivity žien tak odhaľuje výrazne nižšie zapojenie žien v plodnom veku na pracovnom trhu. Nie úplné využitie pracovného potenciálu tejto skupiny sa začalo urgentnejšie pociťovať až v posledných rokoch, keď pracovných síl zo slovenského trhu práce začalo ubúdať. Na nevyužitý pracovný potenciál žien v plodnom veku preto v posledných rokoch upozorňujú viaceré štúdie (Útvar hodnoty za peniaze, 2017), ale napríklad aj Európska komisia v odporúčaniach pre Slovensko (Council Recommendations, 2018).

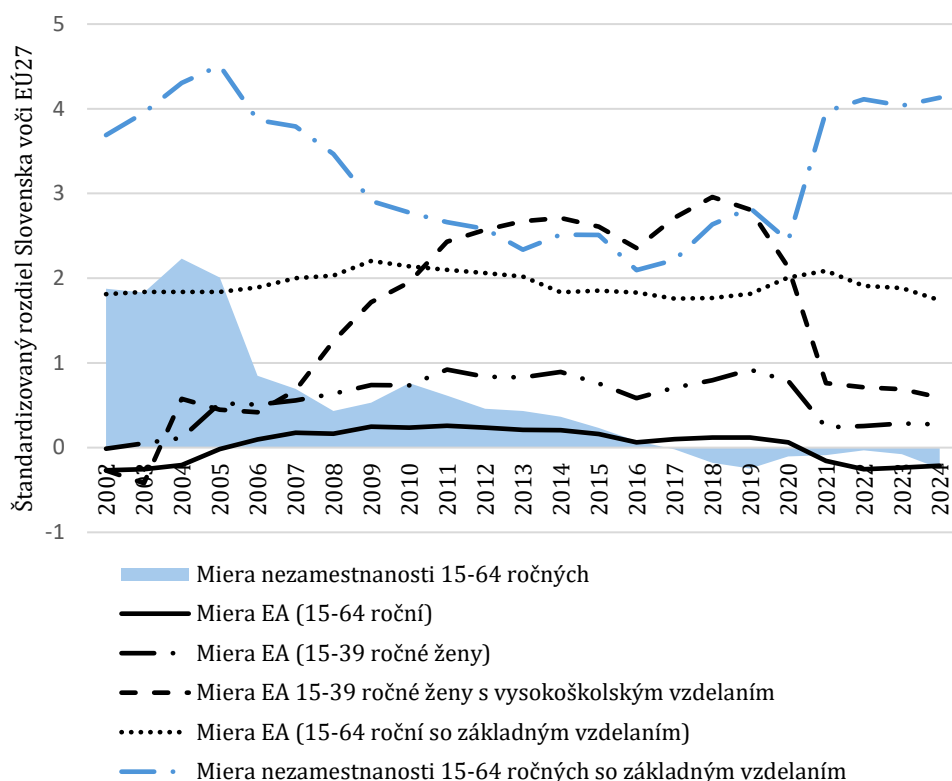
Pri pohľade na rozdiel Slovenska voči priemeru krajín EÚ vidíme, že v ekonomickej aktivite žien sme výrazne zaostávali predovšetkým v období rokov 2005 až 2021. V tomto období bola miera ekonomickej aktivity 15- – 39-ročných žien o niečo menej ako jednu štandardnú odchýlku nižšia

¹⁵ Empirické štúdie potvrdzujú negatívne vplyvy dlhých opustení trhu práce v dôsledku rodičovských povinností na ekonomickú aktivitu a zamestnanosť (napr. Miani a Hoorens, 2014) či príjmy (napr. Schulze a Gergoric, 2015).

od priemeru EÚ (pozri graf 3.5). Pri pohľade na podskupinu 15- – 39-ročných žien s vysokoškolským vzdelaním rozdiel od priemeru krajín EÚ narastá až nad hodnoty 2,5 štandardnej odchýlky. Medzi rokmi 2010 až 2020 tak nízka ekonomická aktivita tejto podskupiny predstavovala urgentnejšiu výzvu pre verejné politiky ako napríklad vysoká miera nezamestnanosti do roku 2006 či nízka ekonomická aktivita obyvateľov so základným vzdelaním.

Graf 3.5

Výzvy politík zamestnanosti

Poznámka: Hodnoty indikátorov sú v jednotkách štandardnej odchýlky. Rozdiely boli vyjadrené tak, aby vyššie hodnoty znamenali výraznejšiu výzvu politík. Pri indikátoroch zachytávajúcich mieru ekonomickej aktivity (Miera EA) sú zobrazované hodnoty štandardizované podľa:

Štandardizovaný rozdiel =

$$\frac{\text{Priemerná miera nezamestnanosti krajín EÚ27} - \text{Miera nezamestnanosti na Slovensku}}{\text{Štandardná odchýlka mier krajín EÚ27}}$$

Pre indikátory miery nezamestnanosti sú zobrazované hodnoty štandardizované podľa:

$$\text{Štandardizovaný rozdiel} = \frac{\text{Miera EA na Slovensku} - \text{Priemerná miera EA krajín EÚ27}}{\text{Štandardná odchýlka mier krajín EÚ27}}$$

Prameň: Eurostat Database – EU – Labour Force Survey.

Po roku 2020 sa participácia žien v plodnom veku na Slovensku výrazne priblížila priemeru krajín EÚ. Toto sa udialo súčasne s rekordným, 13-percentným poklesom počtu novonarodených detí, z 56 565 v roku 2021 na 48 627 v roku 2023 (Eurostat Database [demo_fmonth]).¹⁶ Ide o pokles čiastočne vysvetliteľný poklesom úhrnnej miery fertility a čiastočne poklesom počtu žien v plodnom veku. Súčasne dochádza k nárastu využívania finančne zvýhodňovanej materskej dovolenky pre otcov (Dančíková, 2020). Napriek nepriaznivému vývoju počtu novonarodených detí je možné konštatovať, že minimálne pri zapojení žien v produktívnom veku na trh práce sa situácia na Slovensku začína v porovnaní s priemerom krajín EÚ relatívne zlepšovať. Čo nás k tomuto zlepšeniu doviedlo, však nie je jasné. K zvýšeniu ekonomickej aktivity žien v plodnom veku však dochádzalo za súčasného poklesu počtu novonarodených detí, čo komplikuje identifikovanie príspevku zvýhodnenej materskej dovolenky pre otcov k tomuto priaznivému trendu.

Na mieste je preto otázka, či relatívne drahé zvýhodňovanie rodičovskej dovolenky otcov malo efekt porovnateľný s alternatívami ako napríklad zvýšenie financovania a dostupnosti verejných predškolských zariadení. Slovensko sa rozhodlo investovať do skrátenia dlhého prerušenia kariér matiek, finančným motivovaním otcov k prerušeniu pracovnej kariéry. Nákladom jednoznačne bolo ďalšie predĺženie jedného z najdlhších období plateného opustenia trhu práce po narodení dieťaťa a predĺženie výpadku rodičov z trhu práce. Dostupnosť predškolských zariadení na Slovensku pritom naďalej zostáva najnižšia spomedzi krajín EÚ (Eurostat Database [tepsr_sp210]).¹⁷ S odstupom dekády nemáme veľa dôvodov predpokladať, že by sa zvýhodnená dovolenka pre otcov pozitívne premietla do zvýšenia pôrodnosti.

Prečo sme sa v roku 2010¹⁸ rozhodli pre motivovanie rozloženia rodičovských povinností medzi oboma rodičmi za cenu predĺženia už aj tak dlhého plateného s rodičovstvom súvisiaceho opustenia trhu práce? Vtiahnutie vyššieho počtu otcov do starostlivosti o najmenšie deti sa

¹⁶ <https://doi.org/10.2908/DEMO_FMONTH> (Stiahnuté 18. 9. 2025).

¹⁷ <https://doi.org/10.2908/TEPSR_SP210>.

¹⁸ Novelou zákona č. 543/2010 Z. z. z 2. decembra 2010, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

jednoznačne podarilo, kultúrny posun krajiny je jasne viditeľný. O dlhodobjších pozitívnych dopadoch tohto posunu napríklad na výchovu budúcich generácií sa iba dozvieme. Už dnes však vidíme, že nastavenie tohto nástroja nedostatočne zohľadňovalo zmenu situácie na slovenskom trhu práce. Ak by rozhodovanie bralo do úvahy negatívny dopad na ponuku práce, nastavenie tohto nástroja by zrejme vyzeralo inak. Napríklad ako kombinácia predĺženia plateného opustenia trhu práce pre otcov so skrátením plateného opustenia pre ženy.

Bohužiaľ, ani pätnásť rokov od zavedenia opatrenia nie je dostupná empirická štúdia, ktorá by úspešne identifikovala dopad zavedenia otcovskej dovolenky na zamestnanosť či kariérne dráhy matiek.

Naopak Dančíková (2025) vidí za nízkou efektívnosťou tohto nástroja výrazné rodové nerovnosti pretrvávajúce v kultúrnych normách slovenskej spoločnosti. Práve kultúrny posun smerom k rovnejšiemu rozdeleniu rodičovských povinností v rámci slovenských domácností by sa mohol časom pozitívne prejavíť aj na indikátoroch participácie matiek na trhu práce. Pozorovateľný dopad však možno očakávať až v dlhšom časovom horizonte.

3.2.2 Aktivácia nezamestnaných nástrojmi aktívnej politiky trhu práce

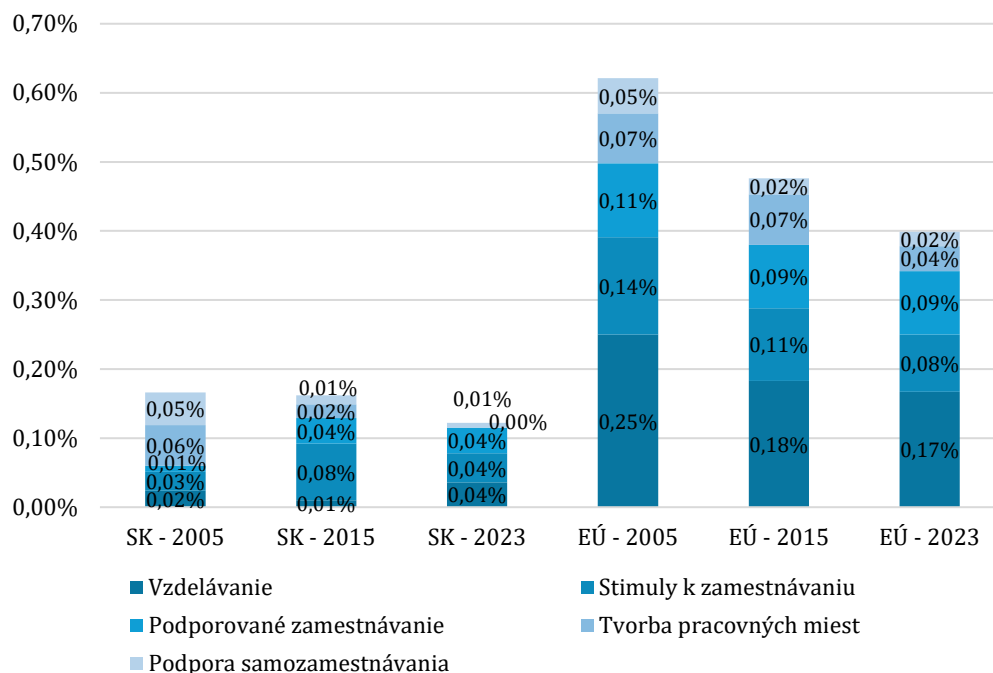
Nástroje aktívnej politiky trhu práce sú na Slovensku využívané od začiatku deväťdesiatych rokov. Ich tvorba a implementácia prebiehala do veľkej miery kopírovaním úspešných modelov z iných európskych krajín. Po vstupe do EÚ bolo toto kopírovanie inštitucionalizované s financovaním naviazaným na EŠIF. Medzinárodné porovnanie slovenských výdavkov na oblasť aktívnych politík trhu práce (AFTP) na prvý pohľad odhalí jednoznačne nižší podiel výdavkov smerujúcich do tejto oblasti v porovnaní s priemerom krajín EÚ. Kým v roku 2023 krajiny EÚ v priemere vyďávali na opatrenia AFTP¹⁹ 0,4 % HDP, na Slovensku bol tento podiel iba 0,12 % HDP (pozri graf 3.6). Výrazne odlišná je však aj štruktúra týchto výdavkov. Slovensko vynakladá relatívne menej na vzdelávacie programy. Napriek nedávnemu nárastu je na tento typ opatrení pre uchádzačov o zamestnanie (UoZ) na Slovensku stále alokovaných menej ako 30 % z celkových výdavkov na AFTP (priemer krajín EÚ je 42 %). To je v kontraste

¹⁹ Typy nástrojov 2 až 7 podľa klasifikácie LMP Database.

s relatívne vysokou mierou nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb, ako aj situáciou krajiny, ktorá čoraz urgentnejšie pociťuje nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily a potrebuje zvyšovať produktivitu dostupnej pracovnej sily.

G r a f 3.6

Financovanie jednotlivých typov nástrojov APTP (v % HDP)

Prameň: LMP Database [lmp_expsumm].

Druhé špecifikum štruktúry financovania APTP na Slovensku je relatívne vysoký podiel výdavkov na opatrenia v skupine stimulov k zamestnávaniu (typ 4 podľa klasifikácie LMP databázy) (Európska komisia, 2018). Zároveň slovenské opatrenia v tejto skupine sú nastavené pomerne štedro, predstavujú tak nástroje na hranici definície stimulov k zamestnávaniu (LMP typ 4) a priamej tvorby pracovných miest (LMP typ 6). Napríklad národný projekt Úspešne na trhu práce mal aktivitu 1 s názvom *príspevok na podporu vytvorenia pracovného miesta v prvom pravidelne platenom zamestnaní v zmysle § 51a*. Príspevok je poskytovaný na základe § 51a zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti. Jeho výška v mimobratislavských

okresoch môže dosiahnuť 80 % celkovej ceny práce a 60 % hrubej mzdy zamestnaného. Príspevok je poskytovaný od 6 do 12 mesiacov s následným obdobím povinného udržania pracovného miesta po dobu polovice obdobia poberania príspevku. Účelom opatrení typu stimulov k zamestnávaniu, v ktorom je toto opatrenie vykazované, je zvýhodnenie skupiny zamestnancov vo výberovom procese, čo sa v tomto prípade deje, pretože príspevok je poskytovaný iba v prípade mladých UoZ. Zároveň však intenzitou podpory, ako aj cieľom deklarovaným v názve ide aj o priamu tvorbu pracovného miesta. V situácii, keď podobne štedré opatrenia sú k dispozícii aj pre starších UoZ, je namieste otázka, či tieto opatrenia majú byť považované za stimul k zamestnávaniu alebo za priamu tvorbu pracovných miest. Predovšetkým pri stimuloch k zamestnávaniu mladých nezamestnaných je medzinárodným príkladom dobrej praxe skracovanie dĺžky ich poberania (Kluve et al., 2019), keď sa ukazuje, že už pri dĺžke programu do 6 mesiacov sa dá dosiahnuť potrebné zvýšenie šancí zamestnať sa. V roku 2023 tvorili tieto stimuly 34 percent slovenských výdavkov na APTP, zatiaľ čo priemer krajín EÚ bol iba 22 %; pri tvorbe pracovných miest bol tento podiel ešte nižší (9 %).

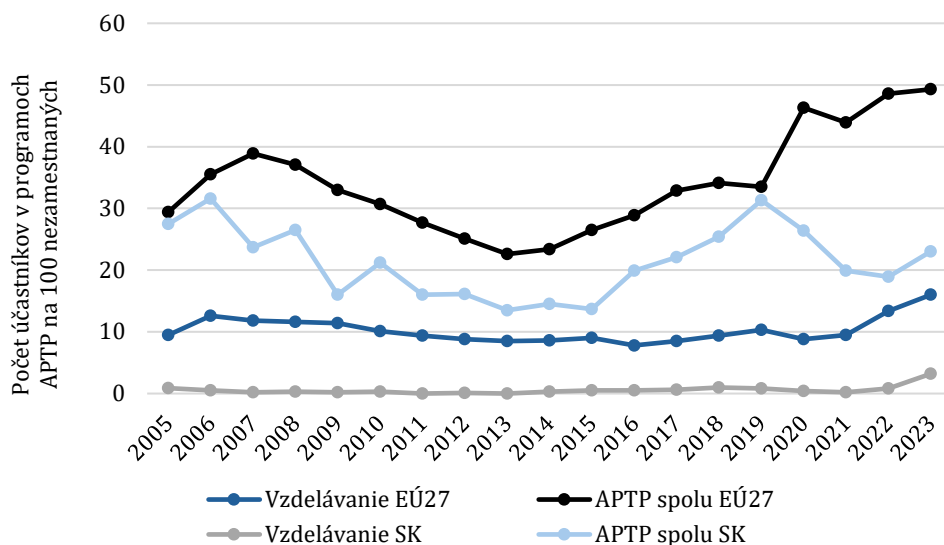
Hraničné zaradenie opatrenia do daného typu je relevantné pri interpretácii medzinárodného porovnania. Ešte relevantnejšia je však intervenčná logika tohto typu opatrení v portfóliu slovenských APTP. Dotovanie tvorby pracovných miest malo opodstatnenie v situácii vysokej nezamestnanosti a malého počtu voľných pracovných miest. Pomery v tejto oblasti sa však, predovšetkým po roku 2015, jednoznačne zmenili. Už nie je potrebné z verejných zdrojov financovať tvorbu voľných pracovných miest, ako sa to deje cez mnohé národné projekty, alebo dotáciami pre tvorbu a udržanie pracovného miesta v sociálnych podnikoch.

Naopak, v situácii prebytku voľných pracovných miest a nedostatku potenciálnych pracovníkov sa viac vypláca investovať do prispôsobenia existujúcich UoZ potrebným miestam. V portfóliu slovenských APTP ide predovšetkým o programy na podporu priestorovej mobility za prácou (Štefánik a Karasová, 2016) a vzdelávacie kurzy (Štefánik, 2021). Obe boli po roku 2015 posilnené vyšším financovaním a počtom účastníkov. Ich relatívne zastúpenie v portfóliu APTP by sa malo ďalej zvyšovať. Naopak, poskytovanie takého „drahého“ typu opatrení, ako sú platby zamestnávateľom

za tvorbu alebo udržanie pracovných miest, bez dôkladnejšej predchádzajúcej profilácie klientov odčerpáva zdroje. Zároveň je spojené s vysokým rizikom efektu mŕtvej váhy, keď je dotovaný vznik pracovných miest, ktoré by vznikli nezávisle od poskytovania podpory (OECD, 2021).

Nedostatok zdrojov pritom na druhej strane spôsobuje nízku dostupnosť možností rekvalifikácie či zvyšovania vzdelania s podporou cez APTP. Dostupnosť programov APTP je na Slovensku dlhodobo nízka. Do ľubovoľného programu APTP sa na Slovensku v roku 2023 dostal iba približne jeden z piatich uchádzačov, zatiaľ čo priemer EÚ je jeden z dvoch (pozri graf 3.7). Zvlášť alarmujúca je však situácia v dostupnosti vzdelávacích programov APTP, kam sa podľa údajov Európskej komisie v roku 2023 na Slovensku dostali iba približne traja zo sto UoZ, zatiaľ čo priemer EÚ bol 16 zo sto (graf 3.7).

Graf 3.7
Účastníci programov APTP na 100 UoZ

Prameň: LMP Database [lmp_ind_actsup].

Strata spojená s nízkou dostupnosťou vzdelávania nemusí byť na prvý pohľad alebo v krátkodobom horizonte zjavná. Pre ilustráciu si ho môžeme predstaviť na príklade, keď si nízkokvalifikovaný, dlhodobo nezamestnaný nájde prácu ako nekvalifikovaný pomocný pracovník na stavbe voči situácii, keby si ten istý UoZ našiel prácu v logistike ako vodič

nákladného auta či automechanik. V druhom prípade by bol umiestnený do povolania s nedostatkom pracovníkov, jeho príjem by bol vyšší, pričom potrebnú kvalifikáciu, nad rámec základnej školy, by bolo možné zabezpečiť kurzom poskytovaným s podporou nástrojov APTP.

Poskytovanie vzdelávania slovenskými úradmi práce po roku 2014 prešlo zásadnejšou reformou. V rámci národných projektov REPAS a neskôr REPAS+ získali UoZ možnosť voľby témy aj poskytovateľa vzdelávania. Reformovaný model poskytovania zjednodušil prístup UoZ k vzdelávaniu, čo sa premietlo do vyššieho počtu účastníkov, ako aj merateľných pozitívnych dopadov vzdelávania na príjem a šance zamestnať sa (Štefánik, 2021; Košťálová a kol., 2024). Zmena situácie na slovenskom trhu práce si však žiada ďalšie rozšírenie portfólia vzdelávacích programov poskytovaných registrovaným UoZ. Potrebné je navýšenie počtu existujúcich aktivít odstránením úzkych miest v implementačnej praxi, ale najmä realokáciou zdrojov do tejto oblasti. Zároveň v oblasti nezamestnanosti osôb s nízkou kvalifikáciou (základným vzdelaním) Slovensko dlhodobo zaostáva (pozri graf 3.5), preto okrem navýšenia aktuálne takmer výlučne krátkodobých vzdelávacích kurzov by malo dôjsť aj k stimulovaniu ponuky dlhodobějších kurzov, ktoré by viedli k zvýšeniu formálnej kvalifikácie účastníkov. Napriek urgentnosti tejto výzvy politik zamestnanosti na Slovensku prakticky absentuje možnosť tzv. druhošancového vzdelávania financovaného z verejných zdrojov a sprostredkovaného v rámci systému verejných služieb zamestnanosti.

3.2.3 Lákanie a udržanie pracovnej sily

Slovenská republika bude v nasledujúcich dekádach po prvýkrát v modernej histórii čeliť dlhodobému poklesu obyvateľstva v produktívnom veku. Podľa poslednej demografickej prognózy Eurostatu (EUROPOP 2023) bude pokles obyvateľstva v produktívnom veku na Slovensku jedným z najrýchlejších v EÚ. Rázne tempo si zachová až do roku 2060. Oproti súčasnému tempu poklesu sa jeho zrýchlenie očakáva po roku 2040, s nasledovným zmiernením poklesu po roku 2060 (pozri graf 3.1). Pokles obyvateľstva v produktívnom veku bude obmedzovať zamestnanosť a v konečnom dôsledku produkciu, ako aj príjmy štátneho rozpočtu.

Pri pohľade na dlhodobú demografickú prognózu Slovenska je jasné, že zachovanie súčasnej úrovne zamestnanosti si bude v budúcnosti vyžadovať výrazné zintenzívnenie prítoku pracovníkov zo zahraničia (EÚ alebo krajín mimo EÚ/EHP). Alternatívou je dlhodobý odliv ekonomických aktív z krajiny pre nedostatok pracovnej sily, a tým spôsobená strata dynamiky ekonomiky a pokles verejných aj súkromných príjmov. Už pri konštantnom počte zamestnaných osôb by hospodárstvo rástlo iba tempom rastu jednotkovej produktivity práce, ale aj udržanie konštantnej zamestnanosti bude vzhľadom na demografický vývoj vyžadovať dlhodobé pozitívne migračné saldo. Migrácia zahraničných pracovníkov na Slovensko sa stáva, v horizonte nasledujúcich dekád, jediným z mála nástrojov kompenzujúcich tento vývoj. Rozumné riadenie pracovnej migrácie sa preto stáva politikou strategického významu.

Spomalenie odchodu slovenských študentov do zahraničia by nedostatok pracovnej sily zmiernilo, ale nevyriešilo. Podľa Inštitútu vzdelávacej politiky pri Ministerstve školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR až 17 percent maturantov v roku 2018 pokračovalo vo vysokoškolskom štúdiu mimo Slovenska (Martinák a Varsík, 2020); podľa OECD (2023) bol podiel slovenských vysokoškolákov študujúcich v zahraničí v roku 2021 až 20 %. Išlo pritom najmä o študentov s lepšími výsledkami z maturitnej skúšky, ktorí často hľadajú kvalitnejšie vzdelávacie možnosti a lepšie príležitosti pre osobný aj profesijný rozvoj (Martinák a Varsík, 2020). Tento trend oslabuje domáci pracovný trh, keďže mnohí z týchto absolventov sa po ukončení štúdia už na Slovensko nevrátia. Z kohorty slovenských maturantov z obdobia 2012 – 2015 sa po skončení štúdia v zahraničí vrátilo na Slovensko iba približne 40 % (Martinák, 2025).

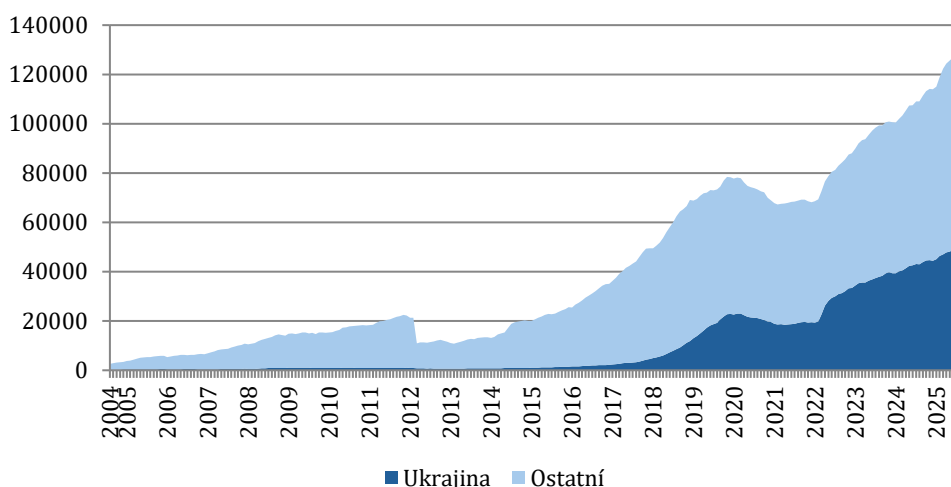
Udržanie talentovaných mladých ľudí doma preto predstavuje výzvu, ktorá si vyžaduje lepšie podmienky pre štúdium a kariérny rast priamo v krajine, aby Slovensko dokázalo konkurovať zahraničným univerzitám a pracovným trhom. Avšak ani úplné zastavenie tohto odlivu súčasných maturantov by nezabezpečilo schopnosť v plnej miere nahrádzať oveľa početnejšie populačné ročníky odchádzajúce z trhu práce do dôchodku. Zatiaľ čo v súčasnom období je potrebné medziročne nahradiť menej ako 20-tisíc osôb, po roku 2040 toto číslo stúpne na viac ako 25-tisíc. Tieto

počty viac ako dvojnásobne prevyšujú každoročný odliv maturantov za štúdiom v zahraničí.

Slovenská ekonomika je čoraz viac závislá od prítoku zahraničných pracovníkov, do veľkej miery z Ukrajiny. V roku 2005 bolo na Slovensku zaregistrovaných približne päťtisíc pracovníkov zo zahraničia; tento počet do augusta 2025 narástol na takmer 132-tisíc (pozri graf 3.8). Približne od roku 2018 sú nové pracovné miesta do veľkej miery obsadzované predovšetkým pracovníkmi zo zahraničia, ktorí majú vyhovujúcejšiu vzdelanostnú štruktúru, motiváciu či ochotu cestovať za prácou v porovnaní s evidovanými UoZ.

Graf 3.8

Vývoj počtu zahraničných pracovníkov registrovaných Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny

Prameň: ÚPSVaR:

<https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/zamestnavanie-cudzincov-statistiky.html?page_id=10803>.

Veľkosťou sa skupina zahraničných pracovníkov podobá domácej zásobe pracovnej sily, teda disponibilným nezamestnaným registrovaným ÚPSVaR. Zložením je však oveľa bližšie potrebám trhu práce, dominujú muži s kvalifikačnými predpokladmi potrebnými pre výkon konkrétnych povolání. Kvalifikačné zloženie zahraničných pracovníkov je totiž regulované politikou pridelenia pracovných povolení. Tento proces je obzvlášť komplikovaný v prípade pracovníkov z tretích krajín. Žiadatelia o pracovné povolenie

z tretích krajín prechádzajú takzvaným testom trhu práce, v rámci ktorého uvádzajú zamestnávateľa a pracovnú pozíciu, na ktorú majú v úmysle nastúpiť. ÚPSVaR žiadosti dá pozitívne stanovisko iba v prípade, ak na danú pozíciu neeviduje vhodného UoZ alebo ak ide o pozíciu z pravidelne publikovaného zoznamu zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily.²⁰

Tento proces chráni slovenský trh práce pred neregulovanými prítokmi pracovníkov zo zahraničia. V nastavení tejto regulácie však stále pretrváva rozmyšľanie v starej paradigme trhu práce. Výsledkom je, že existujúce toky zahraničných pracovníkov sa nesprávajú úplne trhovo. Napríklad vyššie prítoky zahraničných pracovníkov sú pozorované v povolaniach, v ktorých je očakávaný nižší rast zamestnanosti. Podľa prognózy dopytu po práci na Slovensku od CEDEFOP budú najrýchlejšie rastúcou skupinou povolania v oblasti starostlivosti o osoby nasledované operátormi výroby a profesionálmi v oblasti IT. Obsadzovaným pracovným miestam pritom budú dominovať nemanuálne povolania vyžadujúce vysokú úroveň zručností (41 %), naopak elementárne povolania vyžadujúce iba základné vzdelanie budú obsadzované iba v siedmich percentách prípadov. V kontraste k týmto očakávaniam prítoky zahraničných pracovníkov boli v posledných rokoch koncentrované do elementárnych povolaní a zručných manuálnych povolaní.

Zahraniční pracovníci pritekajú predovšetkým do povolaní vyžadujúcich nižšiu kvalifikáciu. Razantný nárast prítoku zahraničných zamestnancov bol koncentrovaný do povolaní s nižšou úrovňou vyžadovaných zručností. Zahraniční pracovníci obsadzovali predovšetkým miesta vo výrobe, logistike a službách. Medzi povolania s najpočetnejším prítokom po roku 2020 patria *vodiči nákladných automobilov a kamiónov* (1942),²¹ nasledovaní povolaniím *pokladníci a predavači lístkov* (635 registrovaných osôb) a *čaišníkmi a someliérmi* (316 registrovaných osôb). V zozname povolaní s najvyšším počtom zahraničných pracovníkov sa prvé povolanie vyžadujúce vysokoškolské vzdelanie, *všeobecní lekári* s 88 registrovanými osobami, umiestnilo až na 15. mieste; pričom 81 z 88 registrovaných všeobecných lekárov zo zahraničia bolo z Ukrajiny.

²⁰ <https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803>

²¹ V zátvorke uvádzame počty registrovaných zamestnaných osôb, ktorých pracovný kontrakt trval dlhšie ako 90 dní.

Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily

Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily (Zoznam) zverejňuje ÚPSVaR pre okresy, v ktorých bola priemerná evidovaná nezamestnanosť menej ako 5 % po samosprávnych krajoch Slovenska v štvrtročnej periodicite prostredníctvom svojej webstránky. Tento zoznam, v súlade s § 12 písm. ai) zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti (zákon o službách zamestnanosti), slúži na zrýchlené administratívne konanie pri zamestnávaní zahraničných pracovníkov z krajín mimo EÚ/EHP.

V zmysle § 12 písm. ai) zákona o službách zamestnanosti do pôsobnosti ÚPSVaR ukladá:

- identifikovať zamestnania s nedostatkom pracovnej sily v okresoch, v ktorých priemerná miera evidovanej nezamestnanosti za kalendárny štvrtrok bola nižšia ako 5 %, a
- zverejňovať na svojom webovom sídle zoznam týchto zamestnaní do onca kalendárneho mesiaca bezprostredne nasledujúceho po príslušnom kalendárnom štvrtroku.

Zamestnanie cudzinca v nedostatkovej profesii urýchľuje administratívnu procedúru získania prechodného pobytu na účel zamestnania za predpokladu, že podiel zamestnancov, ktorí sú štátnymi príslušníkmi krajín mimo EÚ/EHP, je u zamestnávateľa nižší ako 30 %.

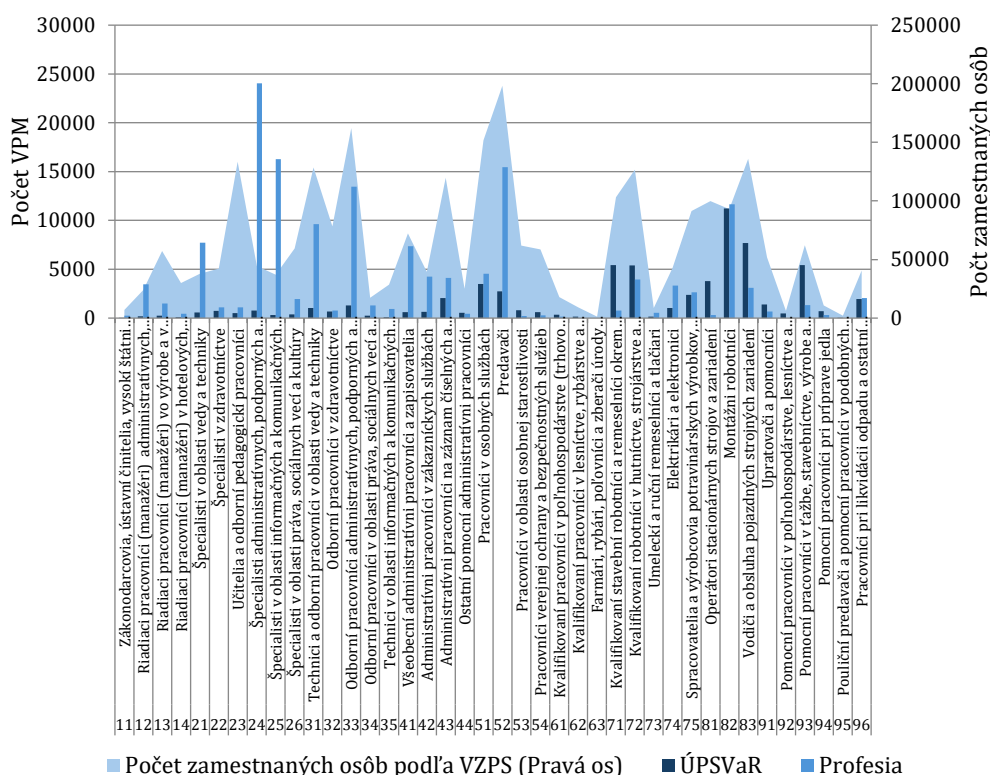
Zdroj: <https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803>.

Spôsob udeľovania pracovných povolení pracovníkom z tretích krajín do veľkej miery určuje dynamiku zamestnanosti a v dlhodobom horizonte aj štruktúru ekonomických činností. Pridelovanie pracovných povolení občanom tretích krajín, odkiaľ pochádza väčšina zahraničných pracovníkov, zvyhodňuje povolania zaradené ÚPSVaR-om na zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily. Tento zoznam je zostavovaný na základe štatistík o voľných pracovných miestach a uchádzačoch o zamestnanie registrovaných ÚPSVaR-om. Poskytovatelia verejných služieb zamestnanosti sú v krajinách Európskej únie bežne využívaní predovšetkým na sprostredkovanie zamestnania pri profesiách vyžadujúcich nižšiu kvalifikáciu (CEDEFOP 2018). Slovenský ÚPSVaR v tomto nie je výnimkou. Počty ním registrovaných pracovných ponúk sú koncentrované na strane povolaní s nižšou úrovňou vyžadovaných zručností. Keďže pridelenie pracovných povolení je založené na takto koncentrovanej štatistike, na zoznam

zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily sa nedostanú niektoré povolania vyžadujúce vyššiu úroveň zručností. V dôsledku toho tieto povolania dlhodobo trpia nedostatočným prístupom k pracovnej sile, čo má vplyv na dynamiku a štruktúru zamestnanosti na Slovensku.

Graf 3.9

Počet voľných pracovných miest registrovaných ÚPSVaR-om a spoločnosťou Profesia, spol. s r. o. (dnes Alma Career Slovakia, s. r. o.)

Poznámka: Údaje sú za obdobie roku 2019, najaktuálnejší rok, pre ktorý máme poskytnuté potrebné údaje od spoločnosti Profesia, spol. s r. o. (dnes Alma Career Slovakia, s. r. o.).

Prameň: ÚPSVaR, Profesia, spol. s r. o. (dnes Alma Career Slovakia, s. r. o.) a Výberové zisťovanie pracovných síl.

Nastavením regulácie pridelovania pracovných povolení na Slovensku trpia predovšetkým sektory, ktoré najviac potrebujú prístup k úzko špecializovaným, kvalifikovaným pracovníkom. V slovenskom kontexte je dopad asi najkritickejší v IT sektore, kde dlhodobo obmedzený prístup na medzinárodné pracovné trhy IT špecialistov už v súčasnosti spôsobuje utlmovanie ekonomických aktivít a ich prípadné presúvanie do zahraničia.

V pozadí týchto procesov je jedným z dôležitých faktorov práve nastavenie inštitúcií a regulácií, ako napríklad tie pre pridelenie pracovných povolení. Tie však nesú genofond starého rozmýšľania o trhu práce, kde bolo dôležité chrániť slovenskú pracovnú silu komplikovaným testom potrieb trhu práce tak, aby sme do krajiny nevpustili lacnú pracovnú silu a nezvýšili si tak nezamestnanosť. V súčasnej situácii však už reguláciou tokov zahraničných pracovníkov nie je potrebné chrániť slovenských nezamestnaných, ale slovenských zamestnávateľov. Pre preskočenie pomyselného druhého vývojového prahu Slovensko bude potrebovať zreformovať svoje inštitúcie, ale najskôr musí prebehnúť zmena rozmýšľania.

Priebežné zhrnutie 3:

Vlády si uvedomujú, že hladko fungujúci trh práce je v centre záujmu každej ekonomiky. Venujú preto relatívne veľa úsilia a prostriedkov na politiky korigujúce prípadné trhové nerovnováhy. Pre tento účel vytvorené inštitúcie však musia vedieť reagovať na prípadné zmeny na trhu práce. Slovensko práve začalo čeliť najväčšej zmene na trhu práce vo svojej modernej histórii. V dôsledku starnutia populácie nám, po dekádach rastu, začína klesať počet obyvateľov v produktívnom veku. Táto zmena mení situáciu na trhu práce tak dramaticky, že začína byť nutné zmeniť naše uvažovanie a zreformovať existujúce inštitúcie tak, aby reflektovali zmenenú situáciu.

V tejto kapitole sme podrobnejšie predstavili tri príklady, na ktorých vidieť, ako inštitúcie nastavené v starom rozmýšľaní nefungujú optimálne alebo dokonca deformujú trhové mechanizmy nevhodným spôsobom. Napríklad dotovanie dopytu po práci z prostriedkov APTP malo zmysel v situácii, keď počet nezamestnaných prevyšoval počet voľných pracovných miest, stráca však zmysel, odkedy sa situácia na trhu práce otočila. Naopak pri starnúcej populácii, keď dopyt po práci je poháňaný nahrádzaním pracovníkov odchádzajúcich do dôchodku, je potrebné zvyšovať ponuku práce. To sa môže diať zvýšením investícií do vzdelávania a priestorovej mobility nezamestnaných, zjednodušením prístupu zahraničných pracovníkov na slovenský trh práce alebo zvyšovaním verejne dostupnej predškolskej starostlivosti o deti namiesto zvyšovania už aj tak štedrých platieb rodičom v súvislosti s opustením trhu práce pre výchovu detí.

Pri nastavení všetkých troch diskutovaných inštitúcií zohralo úlohu staré uvažovanie o situácii na slovenskom trhu práce, pre ich zreformovanie bude tiež potrebné najskôr zmeniť uvažovanie a uvedomiť si zmenu, ktorej čelíme v jej plnom rozsahu.

ZÁVER

Jedna vec (a tiež veľmi náročná) je premeniť bývalú socialistickú hybridnú ekonomiku na prevádzkyschopnú ekonomiku podobnú tým štandardným trhovým, a iná vec je pozdvihnúť ju na úroveň, na ktorej by konkurovala svojim západoeurópskym vzorom. Medzi týmito dvomi míľníkmi je stav, ktorý je postsocialistickou modifikáciou pasce stredného príjmu. Po približne dvoch desaťročiach od začiatku transformácie bývalých socialistických ekonomík SVE došlo vo väčšine z nich k otrasu: prerušil sa v nich dovtedy pomerne dynamický proces dobiehania úrovne vyspelejších ekonomík. Obnovenie tohto procesu bolo diferencované a prebiehalo podľa nových pravidiel. Časť ekonomík sa adaptovala, posilnila svoju orientáciu na vyššie technológie, inovácie a kvalitu. Iné akoby zostali v prekonanom rámci na báze výhod nízkych nákladov. Slovenská ekonomika má v tomto príbehu špecifickú rolu: bola mimoriadne úspešná vo využití pôvodného rastového modelu (založenom na nízkych nákladoch a využívaní rastových stimulov prichádzajúcich zvonka). O to výraznejšie sa však spomalila, keď tieto hybné sily stratili na svojom význame. Slovenská ekonomika je exaktným príkladom uviaznutia medzi dvoma prahmi – s možnými poučeniami pre tvorcov politík v celom súbore krajín SVE.

Pokúsili sme sa priblížiť k tomuto problému z troch uhlov. Z dimenzie konvergenencie produktivity, z dimenzie štruktúrnej premeny ekonomiky a z dimenzie využívania práce a ľudských zdrojov. Na prvý pohľad heterogénne oblasti, miešajúce rast hospodárstva so zmenami jeho vnútorného usporiadania aj so sociálno-ekonomickou dimenziou. Tieto tri pohľady vidia iné javy, ktoré sa však dopĺňajú a sú nevyhnutne previazané. Ak sa totiž prepoja napríklad pozorované nedostatky v akumulácii fixného kapitálu so slabunami v kvalite spravovania spoločnosti s deformáciami v štruktúre ekonomiky alebo s vyčerpaním demografickej dividendy, výsledkom je strata ťahu ekonomiky, opísaná na začiatku knihy. Významným spoločným menovateľom všetkých troch pohľadov je nereagovanie na zlom a pokračovanie v rozmyšľaní a politikách, ktoré už mali byť nahradené. To sa prejavilo naprieč touto knihou – či už išlo o prípad prekonanej štruktúry investícií do fixného kapitálu (v prvej kapitole), o prípad uchovávania tradičnej problematickej štruktúry zahraničného obchodu (v druhej kapitole)

alebo o prípad zastaraného pohľadu na politiky trhu práce a aktivizácie potenciálnej pracovnej sily (v kapitole tretej).

Tento jav nie je výsledkom nejakej aktuálnej krátkodobej hospodárskej politiky (hoci krátkodobé politiky môžu problém konzervovať aj prehľbovať). Ide už o dlhodobejšie prítomné zlyhávajúce rastové modely. Korekcia si vyžaduje realizáciu dlhodobejšieho strategického programu s priezovým charakterom (zasahuje viac rezortov, nejde o čisto ekonomický program). Problém nie je v tom, že by tu skúmané problémy boli neočakávané, nepredvídané alebo náhle a šokujúce. Mnohé boli včas vopred rozpoznané v strategických dokumentoch a boli navrhnuté politiky na ich ošetrovanie. Problém nebol v absencii strategických programov, ale skôr v ich nenaplnení.

V čase prípravy tejto publikácie sa objavuje konflikt potreby takéhoto strategického programu na prekonanie uviaznutia (pokračovanie v podobnom programe, akým bol v celoeurópskom rozmere Plán obnovy a odolnosti) s konsolidačným programom zameraným na zmiernenie chronickej rozpočtovej nerovnováhy. Reštriktívna rozpočtová politika, necitlivá k potrebe prekonávať zlyhávajúci rastový model, upevňuje pozíciu ekonomiky v jej pasci. Súbeh fiškálnej konsolidácie a potreby podporiť nové faktory rastu môže tvorcov politík zvädzať k predstave „najprv konsolidujeme, potom pomáhame obnove rastu a konvergencii“. Takéto časové rozlíšenie priorít má v sebe dve riziká: jednak ekonomika ešte dlhšie uviazne a zhorší svoju relatívnu pozíciu a k tomu toto uviaznutie spätne vyvolá nové deficity zdrojov a potrebu ďalšej reštrikcie (či konsolidácie). Naopak, obnova rýchlejšieho rastu má potenciál uľahčiť konsolidáciu a pomôcť udržiavať rovnováhu vo verejných rozpočtoch. Realizácia strategického programu musí byť podporená zdrojmi. Niektoré kroky však nie sú zdrojovo náročné, napríklad preorientovanie zastaralého prístupu k niektorým politikám (ako to ukázali aj tri hlbšie sondy v tretej kapitole). Veľkou výzvou je tak spojiť riešenie akútnych kritických problémov (ako sanovanie stavu verejných financií) so stimulovaním ekonomiky na prekonanie svojho uviaznutia. Doterajšie politiky si s takouto výzvou neporadili.

POUŽITÁ LITERATÚRA

ACEMOGLU, D. – ROBINSON, J. A. (2013): Why Nations Fail? London: Profile Books. ISBN 978-1846684302.

ASLUND, A. – DJANKOV, S. (eds) (2017): Veľké znovuzrodenie. Bratislava: Kalligram, ISBN 978-80-8101-964-7.

BEDNÁRIK, R. – KEŠELLOVÁ, D. (2024): Vyhodnotenie materskej dovolenky pre otcov vo vzťahu k ich reálnemu zapojeniu do starostlivosti o deti. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/04/Vyhodnotenie_materskej_dovolenky_pre_otcov_Bednarik_Keselova_2024.pdf>.

BLAAS, G. (2013): Poľnohospodárstvo a potravinárstvo Slovenska z hľadiska prechodu k vyššiemu štádiu rozvoja. [Working Paper 52.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598. Dostupné na: <<https://ekonom.sav.sk/sk/publikacie/-p238>>.

BÚTORA M. (ed.) (1997): Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Bratislava: IVO. ISBN 80-967725-1-1.

CEDEFOP (2018): Real-Time Labour Market Information on Skill Requirements: Setting Up the EU System for Online Vacancy Analysis. [Global Report.] [Online.] Dostupné na: <<http://www.cedefop.europa.eu/en/events-and-projects/projects/big-data-analysis-online-vacancies/publications>>.

CEDEFOP (2023): 2023 Skills Forecast Slovakia. [Online.] Dostupné na: <https://www.cedefop.europa.eu/files/skills_forecast_2023_slovakia.pdf>.

COUNCIL RECOMMENDATION (2018): Council Recommendation of 13 July 2018 on the 2018 National Reform Programme of Slovakia and delivering a Council Opinion on the 2018 Stability Programme of Slovakia. Dostupné na: <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0910\(24\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0910(24))>.

DANČÍKOVÁ, Z. (2020): Ani muži nemôžu mať všetko. Materská pre otcov a nástup matiek do práce. [Komentár 2020/06.] Bratislava: Inštitút finančnej politiky – Ministerstvo financií SR. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/files/archiv/31/Komentar_materskeotcov_financ.pdf>.

DANČÍKOVÁ, Z. (2023): Understanding Daddy Quotas as a Part of the Gender Structure: The Case of the Slovak Leave Policy for Fathers. London: The London School of Economics and Political Science.

DANČÍKOVÁ, Z. (2025): Undoing or Unstructuring Gender: The Effects of the Slovak Leave Policy for Fathers on the Change of the Gender Structure. *Journal of Family Studies*, s. 1 – 22.

DOI: <https://doi.org/10.1080/13229400.2025.2540390>.

DUJAVA, D. – ŽÚDEL, B. (2023): O parite. Komentár ku konvergencii slovenskej ekonomiky k EÚ. [Komentár 2023/6.] Bratislava: Inštitút finančnej politiky. Dostupné na:

<https://www.mfsr.sk/files/archiv/44/ppp_final_web.pdf>.

EIB (2025): Investment Survey 2024 Country Overview: Slovakia. Luxembourg: European Investment Bank.

EUROPEAN COMMISSION (2018): Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Labour Market Policy Statistics – Methodology 2018. Publications Office. Dostupné na:

<<https://data.europa.eu/doi/10.2767/291515>>.

HALUŠ, M. – HLAVÁČ, M. – HARVAN, P. – HIDAS, S. (2017): Odliv mozgov po slovensky: Analýza odchodov Slovákov do zahraničia od roku 2000. [Online.] Bratislava: Ministerstvo financií SR. [Cit. 12. 11. 2019.] Dostupné na:

<https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/20281/98/2017_1_Odliv-mozgov-po-slovensky_20170109.pdf>.

CHIACCHIO, F. – GRADEVA, K. – LÓPEZ-GARCIA, P. (2018): The Post-Crisis TFiP Growth Slowdown in CEE Countries: Exploring the Role of Global Value Chains. [ECB Working Paper, No. 2143.] Frankfurt am Main: European Central Bank (ECB). ISBN 978-92-899-3248-6.

DOI: <https://doi.org/10.2866/73697>.

HEADEY, D. D. – HODGE, A. (2009): The Effect of Population Growth on Economic Growth: A Meta-Regression Analysis of the Macroeconomic Literature. *Population and Development Review*, 35, č. 2, s. 221 – 248.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2009.00274.x>.

HLAVÁČ, M. (2023): Dobieha slovenské HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily bohatšie krajiny EÚ? Diagnóza nepriaznivého vývoja oficiálnych štatistík 2010 – 2022. Inštitút sociálnej politiky, október 2023. Dostupné na:

<<https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/analyticke-komentare/dobieha-slovenske-hdp-obyvateľa-parite-kupnej-sily-bohatsie-krajiny-eu.html>>.

HUDCOVSKÝ, M. (2025): Produktivita na Slovensku a v regióne V4+ v období "stratenej dekády". Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. ISBN 978-80-225-5257-8.

KLUVE, J. – PUERTO, S. – ROBALINO, D. – ROMERO, J. M. – ROTHER, F. – STÖTERAU, J. – WEIDENKAFF, F. – WITTE, M. (2019): Do Youth Employment Programs Improve Labor Market Outcomes? A Quantitative Review. *World Development*, 114, s. 237 – 253.
DOI: <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2018.10.004>.

KOŠŤÁLOVÁ, Z. – LAFFÉRS, L. – ŠTEFÁNIK, M. (2024): Afraid of Automation? Choose Your Training Carefully. – Bojíte sa automatizácie? Starostlivo si vyberte školenie. [Working Papers.] IER SAS, č. 116, s. 1 – 39. Dostupné na: <https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/437_wp_116-kostalova-final_fin_na_web.pdf>.

LÁBAJ, M. – DUJAVA, D. (2015): Ekonomická výkonnosť a štruktúra ekonomiky: implikácie pre priemyselnú politiku. [Working Paper 75.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598. Dostupné na: <<https://ekonom.sav.sk/sk/publikacie/-p319>>.

LUPTÁČIK, M. – PÁLENÍK, V. – KVETAN, V. – ĎURAŠ, J. – HRIVNÁKOVÁ, J. – ONDKO, P. (2005): Formalizovaný model tranzitívnej ekonomiky Slovenska. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 53, č. 1, s. 33 – 48.

MARCINČIN, A. – BEBLAVÝ, M. (eds) (1999): Hospodárska politika na Slovensku 1990 – 1999. Bratislava: INEKO, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku a Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu. ISBN 80-968147-1-0.

MARTINÁK, D. – VARSÍK, S. (2020): Odliv mozgov I: Necestuj tým vlakom! [Komentár 3/2020.] Bratislava: Inštitút vzdelávacej politiky, MŠVVaŠ. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/data/att/bcb/18017.5534bf.pdf>>.

MARTINÁK D. – BĚLÍN, M. – GOGORA, M. – HREHOVÁ, K. (2025): Odliv mozgov III: Vráť mi tie hviezdy: Analýza návratov absolventov zahraničných vysokých škôl. [Analýza 1/2025.] Bratislava: Inštitút vzdelávacej politiky a Inštitút sociálnej politiky. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/data/att/8ea/34087.1405fc.pdf>>.

MIANI, C. – HOORENS, S. (2014): Parents at Work: Men and Women Participating in the Labour Force. [Short Statistical Report, No. 2.] Rand Europe for the European Commission. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/justice/gender_equality/files/documents/140502_gender_equality_workforce_ssr2_en.pdf>.

MPSVaR (2025): Zamestnávanie cudzincov na území Slovenskej republiky. [Mesačná štatistika: august 2025.] Bratislava: Odbor štatistík, analýzy dát a reportingu, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR – MPSVR SR.

MORVAY, K. a kol. (2005): Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV. ISBN 80-7144-143-0.

MORVAY, K. a kol. (2013; 2014; 2015): Pohľady na štrukturálne problémy slovenskej ekonomiky I – III. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

ISBN 978-80-7144-253-0. Dostupné na (vydanie 2015):

<<https://ekonom.sav.sk/sk/publikacie/-p328>>.

MORVAY, K. (2020): Slovenská ekonomika na ceste od nedostatku práce k nedostatku jej produktivity. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

ISBN 978-80-225-4765-9.

MORVAY, K. a kol. (2024): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2023. Zaostreň na: po búrke smerom k stabilite (?) Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-344-5. Dostupné na:

<<https://ekonom.sav.sk/sk/publikacie/-p442>>.

MORVAY, K. a kol. (2025): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2024. Zaostreň na: diagnostika v počiatočnej fáze konsolidácie. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-354-4. Dostupné:

<<https://ekonom.sav.sk/sk/publikacie/-p462>>.

OECD (2021): Labour Market Programmes: Expenditure and Participants. OECD Employment and Labour Market Statistics. [Database.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1787/data-00312-en>>. (accessed on 22 November 2021).

OECD (2022): OECD Economic Surveys: Slovak Republic. Paris: OECD Publishing. Dostupné na:

<https://www.oecd.org/en/publications/2022/01/oecd-economic-surveys-slovak-republic-2022_8f2e94cb.html>.

OECD (2022a): How to Select Indicators that Support the Implementation of Education Policies. [OECD Education Spotlights, No. 1.] Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/d1ec8007-en>.

OECD (2023): Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>.

OECD Family Database (Online, 16. 09. 2025): Dostupné na:

<<https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-family-database.html#123456>>.

OCHOTNICKÝ, P. (1994): Nerovnovážne stavy na trhu práce SR. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 42, č. 1, s. 18 – 27.

OKÁLI, I. (1994): Economic Development of the Slovak Republic in 1993, *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 42, č. 3, s. 174 – 206.

RADICIC, D. – BOROVIC, Z. – TRIVIC, J. (2023): Total Factor Productivity Gap between the “New” and “Old” Europe: An Industry-Level Perspective. *Post-Communist Economies*, 35, č. 7, s. 770 – 795.

DOI: <https://doi.org/10.1080/14631377.2023.2236868>.

RIEVAJOVA, E. (1994): Nezamestnanosť a špecifické štruktúry trhu práce. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 42, č. 1, s. 28 – 39.

SCHULZE, E. – GERGORIC, M. (2015): Maternity, Paternity, and Parental Leave: Data Related to Duration and Compensation Rates in the European Union. [Study for the FEMM Committee.] Strasbourg: European Parliament. Dostupné na:

<[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/509999/IPOL_STU\(2015\)509_999_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/509999/IPOL_STU(2015)509_999_EN.pdf)>.

SLACIK, T. (2024): Still in the Fast Lane? How can EU-CEE Get Its Groove Back? [wiiw Research Report, 475.] Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw).

STRACOVÁ, E. (2017): Význam spracovateľského priemyslu a nová priemyselná politika pre Slovensko. [Zborník z konferencie.] Scientia Iuventa 2017. ISBN 978-80-557-1260-4.

ŠTEFÁNIK, M. – KARASOVÁ, K. (2016): Evaluating the Effectiveness of Policy Measures to Support Spatial Mobility in Slovakia: The Contribution for Commuting to Work and the Contribution for Resettlement. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 64, č. 8, s. 711 – 736.

ŠTEFÁNIK, M. (2021): Shifting the Training Choice Decision to the Job-seeker – The Slovak Experience. *Labour: Review of Labour Economics and Industrial Relations*, 35, č. 2, s. 192 – 213. ISSN 1467-9914.

DOI: <https://doi.org/10.1111/labr.12189>.

ÚTVAR HODNOTY ZA PENIAZE (2017): Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky. [Záverečná správa.] Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Dostupné na:

<https://www.mfsr.sk/files/archiv/uhp/3370/76/Revizia_vydavkov_na-praca.pdf>.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV, v. v. i.

HOŠOFF, B. a kol. (2025): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Možné trajektórie multipolárneho sveta. 140 s. ISBN 978-80-7144-359-9.

HOŠOFF, B. a kol. (2025): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Centrá hospodárskej moci v multipolárnom svete. 134 s. ISBN 978-80-7144-357-5.

MORVAY, K. (ed.) (2025): Economic Development of Slovakia in 2024: Focused on: Diagnostics in the Initial Phase of Consolidation. 203 s. ISBN 978-80-7144-355-1.

MORVAY, K. a kol. (2025): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2024. Zaostrené na: diagnostika v počiatočnej fáze konsolidácie. 200 s. ISBN 978-80-7144-354-4.

RADVANSKÝ, M. a kol. (2024): Regionálne trhy práce a formovanie ich politík v SR. 100 s. ISBN 978-80-7144-351-3.

OBADI, S. M. – KORČEK, M. (2024): The Development of Crude Oil and Natural Gas Prices and the Energy Security of the European Union. 205 s. ISBN 979-8-89113-357-0.

MORVAY, K. et al. (2024): Economic Development of Slovakia in 2023. Focused on: After the Storm, Moving Toward Stability (?). 127 s. e-ISBN 978-80-7144-346-9.

MORVAY, K. a kol. (2024): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2023. Zaostrené na: po búrke smerom k stabilite (?). 127 s. ISBN 978-80-7144-344-5; e-ISBN 978-80-7144-345-2.

HOŠOFF, B. a kol. (2024): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Fragmentácia, polarizácia a nová podoba integrácie. 322 s. ISBN 978-80-7144-347-6.

LICHNER, I. a kol. (2023): Výzvy starnutia slovenskej populácie. 110 s. ISBN 978-80-7144-342-1.

MORVAY, K. et al. (2023): Economic Development of Slovakia in 2022. Focused on: Economy in the Grip of Extraordinary Threats. 173 s. e-ISBN 978-80-7144-337-7.

MORVAY, K. a kol. (2023): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2022. Zaostrené na: Ekonomika v zovretí mimoriadnych hrozieb. 176 s. ISBN 978-80-7144-339-1; e-ISBN 978-80-7144-340-7.

HOŠOFF, B. a kol. (2023): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Kam posúva konflikt na Ukrajine globálnu spoločnosť? 318 s. ISBN 978-80-7144-335-3.

HOŠOFF, B. a kol. (2022): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Príčiny a dôsledky rastúcich cien. 302 s. ISBN 978-80-7144-329-2.

LICHNER, I. (2022): 30 rokov premien slovenského trhu práce. 68 s. ISBN 978-80-7144-332-2.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2022): Economic Development of Slovakia in 2021. Focused on: Post-pandemic Economy with New Challenges. 128 s. e-ISBN 978-80-7144-331-5.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2022): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2021. Zaoštre­né na: postpandemické hospodárstvo s novými výzvami. 124 s. ISBN 978-80-7144-327-8; e-ISBN 978-80-7144-328-5.

KOŠTA, J. a kol. (2021): Súvislosti produktivity práce a minimálnej mzdy. 200 s. ISBN 978-80-224-1934-5.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2021): Economic Development of Slovakia in 2020. Focused on: How the Coronavirus Crisis Is Changing the Economy. 138 s. e-ISBN 978-80-7144-326-1.

HOŠOFF, B. a kol. (2021): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Environmen­­tálne a sociálne východiská konjunktúry. 308 s. ISBN 978-80-7144-324-7.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2021): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2020. Zaoštre­né na: ako koronavírusová kríza mení ekonomiku. 138 s. ISBN 978-80-7144-321-6; e-ISBN 978-80-7144-322-3.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – OSTRIHOŇ, F. – VOKOUN, J. (2020): Atraktivita územia a mobilita talentov: veľké mestá priťahujú talenty. 175 s. ISBN 978-80-7144-320-9.

LICHNER, I. – HVOZDÍKOVÁ, V. a kol. (2020): Kontradikcie vo vývoji zamestna­nosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien II. 139 s. ISBN 978-80-7144-316-2.

HOŠOFF, B. a kol. (2020): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. 254 s. ISBN 978-80-7144-314-8.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al. (2020): Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slowed Productivity Growth Lagging behind the Growth of Labour Costs. 130 s. e-ISBN 978-80-7144-313-1.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2020): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2019. Zaoštre­né na: spomalená produktivita, ktorá nestíha za nákladmi práce. 126 s. ISBN 978-80-7144-311-7; 978-80-7144-312-4.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol. (2019): Slovenská ekonomika po štvrtstoročí sa­mostatného štátu. 272 s. ISBN 978-80-7144-309-0(4).

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, si možno objednať alebo kúpiť v kníhkupectvách ELITA, ACADEMIA a VEDA, vydavateľstvo SAV v Bratislave.

Publikácie *Hospodársky vývoj Slovenska* vychádzajú každoročne od roku 1993 v slovenskej aj anglickej verzii a v prípade záujmu sú dostupné v kníhkupectve ELITA.

HOSPODÁRSTVO SLOVENSKA MEDZI DVOMA PRAHMI

THE SLOVAK ECONOMY BETWEEN TWO THRESHOLDS

Autori: Karol Morvay – Martin Hudcovský – Miroslav Štefánik

1. vydanie

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 42-1-2-52 49 54 80
E-mail: karol.morvay@savba.sk
<<http://www.ekonom.sav.sk>>